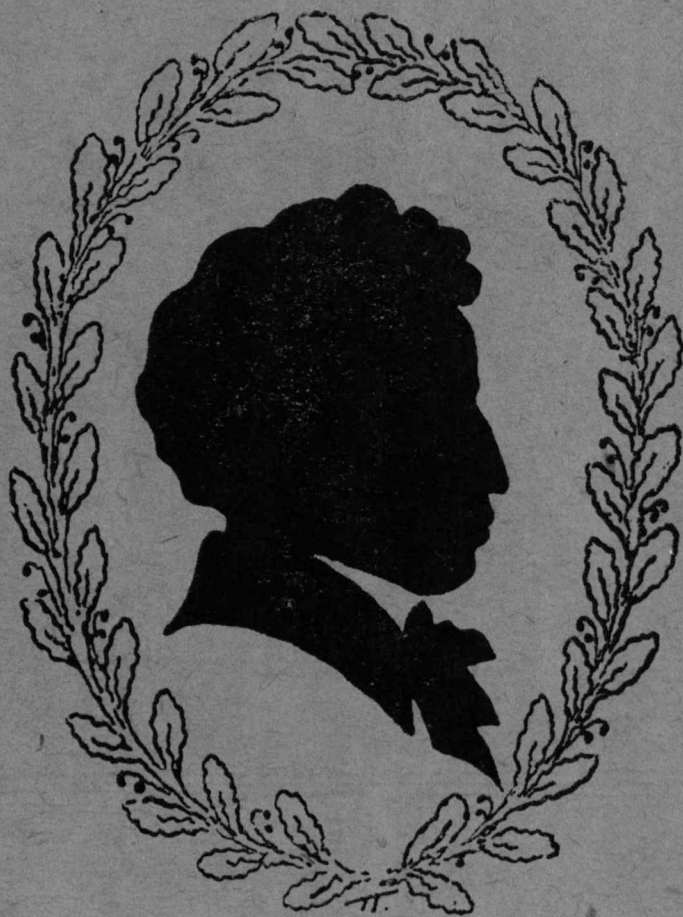

УДАРНІК

№ 1

1 9 3 7

М/15
ОТДЕЛ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

НЗЖ Коми
1-1
У Д А Р Њ І К

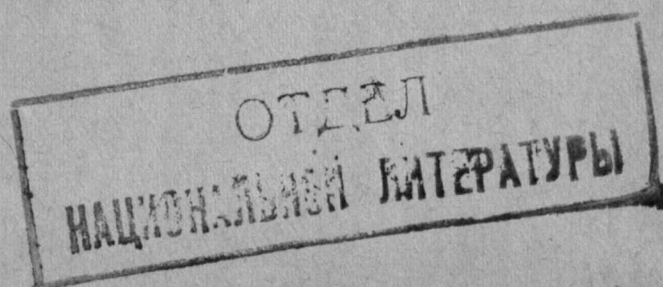
ХУДОЖЕСТВОА СӨВЕТСКОЈ ЛІТЕРАТУРА
КОМИЖУРНАЛ

ЛЕЗО СӨВЕТСКОЈ
ПИСАТЕЛЈАС СОЈУЗЛОН
КОМИ ПРАВЛЕНІЈЕ

№ 1

ЈАНВАР 1937 ВО

У Д А Р Н И К

КОМИ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖУРНАЛ
ОРГАН КОМИ ПРАВЛЕНИЯ ССП

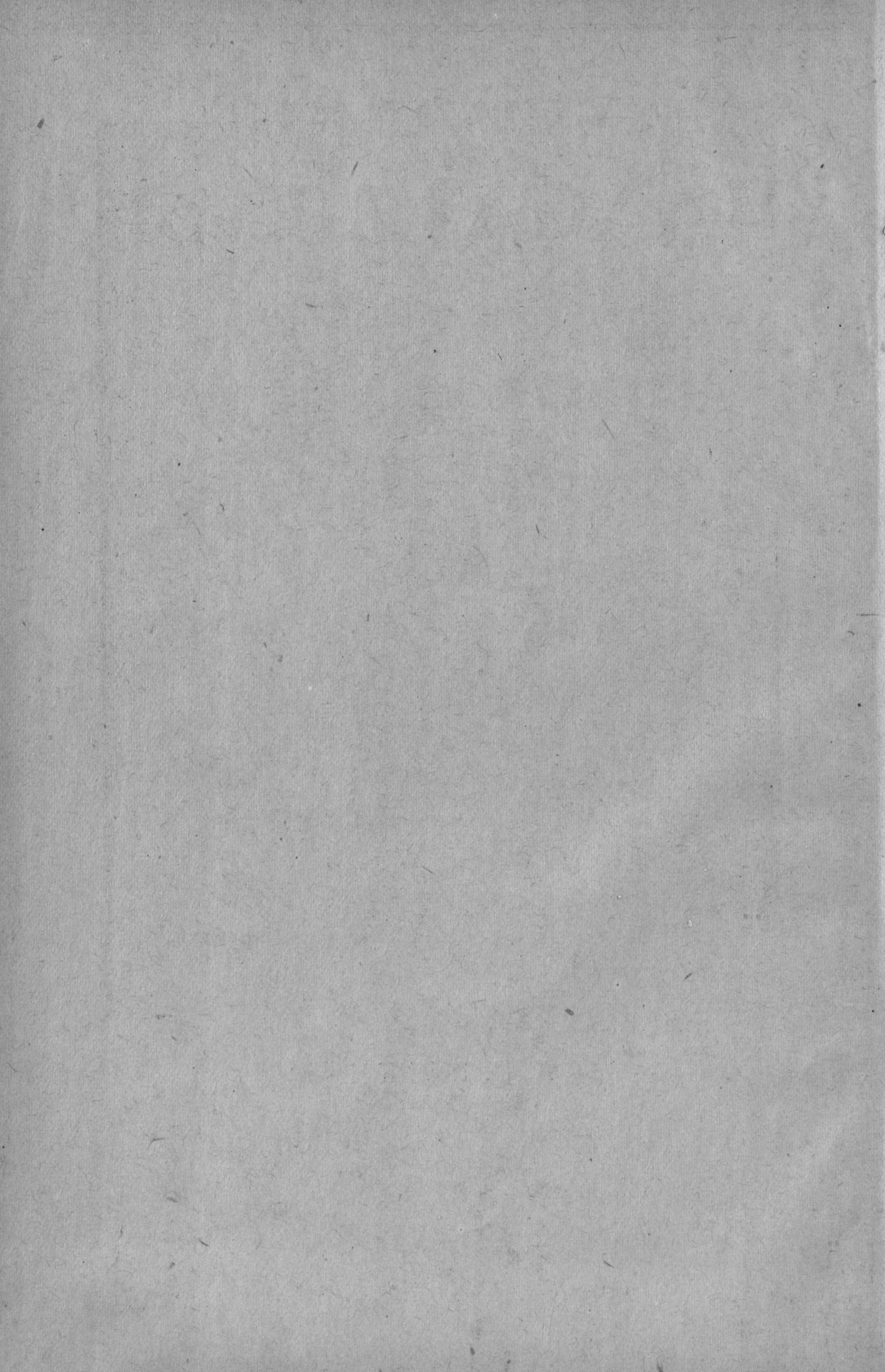
ПОД РЕДАКЦИЕЙ:
М. ДОРНИНА (отв. редактор),
П. ШЕБОЛКИНА и И. ИЗ'ЮРОВА

№ 1

ЯНВАРЬ 1937 ГОД

А. С. ПУШКИН
(1799 — 1837 в. в.)

А. С. П У Ш К И Н Ч А А Д А Д А Е В Л Ы

Радејтчөм, ышмөм, гордөј слава
Ез уна мијанлыг нем гу:
І бырі том дырга забава,
Кыз шын, кыз асыввоҗса ру.
Но мијан ем-на лыбан вынјас,
Көҗ кушөм чорыд влагт ез вөв,
Ог усө сижө нартөн чөв,
Ми кывзам отчизналыг шыјас.
Ми сиз виччысам зев јона
Ас муын волност пуксан дыр,
Кыз том љубовник гажөн тыр,
Еш төдтөг виччысө ас пөвсө.
Кор мијан өзјө мездлун би,
Кор честлы сөлөмјасным ловја,
То, менам друг, ас мулы ми
Мыј бур мед сетысјас ми лоам.
Јорт, ескы: тази век оз ло,
Морт шудлы кыптас регыд кыа,
Россија палөдас кыз он,
І самовластје шыблас вылө
Мијанлыг пасјасны ним ов.

Комидіс Сандрик Јогор.

А. С. ПУШКИН

СТАНЦИОННОЇ СМОТРИТЕЛ

Коллежскöй регистратор,
Почтовöй станциаын диктатор.

Князь Вяземскій.

Коди ез јорлыв станционнöй смотрителјасöс, коди ез пинаслыв накöд? Коди, скöрмöм здукö, ез корлыв налыс роковöй кнѣгасö, медем ги-жыштны сетчö рескöдöм вылö, грубост да несправедливост вылö ассыс пöлзатöм норасöмсö? Коди оз лыдды најöс морт рöд вузалыс-јасөн, öткoдөн покојнöй подјачејјаскöд либö, еща вылö-нын, муром-скöй рöзбојникјаскöд? Но лоам справедливöјöс, заводитлам пырны најö положеніеö, і, вермас лоны, кутам визöдны на вылö јона бур-жыка. Мыј сещöм станционнöй смотрителыс? Даснолöд класса ловја мученик, чиныс кодлөн визö сöмын нöјтöмыс, дај то оз пыр (ыстыга менам лыддысјас сöвест вылö). Кущöм должностыс тајö диктато-рыслөн, кызі шмонитиг моз нимтö сійöс князь Вяземскій? Абу-ö вес-кыд катарга? Вој ні лун некущöм покој. Став локсö, коди чöжсö гажтöм туж чöжнас, ветлыс-муныс песö смотрител вылын. Поводда лок, туж омöл, јамшщик асныра, вöвјас оз кыскыны—а мыжа смотри-тел. Сіјö гöлиник керкаö пыригөн ветлыс-муныс визöдö сы вылö, кызі враг вылö; бур, удајтчас-кö сылы регыд мездысны виччыстöм гöстыс; но оз-кö вескавын вöвјас?.. Јенмöј! мыјдта видчöм, мыјдтöм грöзбајас кисöдны сылы јур вылас! Зеригөн і шлага дырјі лоö сылы котравны керкаыс керкаö; пурга дырјі, крещенеје дырга кöзыдјасö петö сійö посвојас, медем сöмын öти здук шöјччыштны дöзмöм ветлыс-муныс горзöмыс да сійö кулакјасыс. Воас генерал; дрöжитыс смотрител сетö сылы медбöрја кык тројкасö, сы пын щöщ і кур-јерскöјöс. Генерал, сылы атö шутöг, муно возö. Вот минут мыгти тилгун шы!.. і фелд-јегер ¹⁾ шыбытö сылы пызан вылас ассыс по-дорожнöјсö... ²⁾ Артыштам тајöс ставсö буржыка, і скöралöм пыдди, сöлöмным мијан тырö збылыс жалитöмөн. Нöшта кымынкö кыв: кы-во чöж öтырышјö ветдöдлі ме Россіја паста; пöшти став поштöвöј трактыс меным тöдса; јамшщикјаслөн некумын поколеніе меным тöдса; шоч смотрителöс ме ог тöд чужöм сертыс, шочыскöд ме-нам ез вöв фелö; ассым тужывса наблуденејејасыс лубопытнöј запассö надејтча лезны ме регыдја кадөн; öни сöмын шуа, мыј стан-ционнöй смотрителјаслөн сословијеыс петкöдсö общöј мненијелы-зик лöжнöј самөн. Тајö сещöма клеветајтöм смотрителјасыс—јöз мирнöј, услужливöј, радејтöны овны јöз пöвсын, оз вöтлысны по-

1) Фелд-јегер—торја важнöј порученејејас сетöм вылö војеннöј курјер.

2) Подорожнöј—поштöвöј вöвјас бостöм вылö права сетыс лист.

честјас бѳрса і оз вывті рабѳјтны сѳм чѳжны. Најѳ сорныс (кодѳн
ѳік прѳста зывѳктѳны господа ветлыс-мунысјас) поѳѳ гумовтны
уна лубопытној да поучітельнѳјѳс. Бостны-кѳ менѳ, прізнајтча, накѳд
бегедасѳ ме лыдѳа буржыкѳн казеннѳј могѳн муныс кушѳмкѳ б-д
класса чіновнїк речјас дорыс.

Кокнїа поѳѳ казавны, мыј почтѳннѳј смотрїтельјас сословіе пѳв-
сын менам емѳс прїјательјас. Збыл, ѳѳїлѳн на пїыс памѳтыс меным
зев дона. Обстојательствојас коркѳ матыстїсны мїјанѳс, і сы-јылыс
со ме і кѳсја бегедујтыштны лубезнѳј лыдѳысысјаскѳд.

1816-ѳд воын, мај тѳлысын, удајччїс меным мунны * * * скѳј
губерна пыр, тракт куѳа, кодї ѳні тупкѳма-нїн. Вѳлі ме зѳла чїна,
мунї перекладнѳјјасѳн да мынтї прогоннѳј кык вѳлыс. Та вѳсна
смотрїтельјас мекѳд ез черемонїтчыны, і частѳ бостлї ме бојѳн
сїјѳс, мыј, менам мѳвпалѳм сертї, полагајтчїс меным право сертї.
Аслам томлун вѳсна да ѳдјѳ пуѳан самлун вѳсна, ме скѳралї смот-
рїтель нїзост да малодушїе вылѳ, кор сїјѳ сетлывлїс меным лѳсѳ-
дѳм тројкасѳ чїновнѳј барїн коласка улѳ. Сещѳм-жѳ дыр ег вермы
ме велавны і сетчѳ, мед асныра холоп орѳїс менѳ губернаторскѳј
обед вылын сојанѳн. ѳні тајѳ і мѳдыс кажїтчѳ меным быѳѳѳ сїзі і
коланаѳн. Збыл-ѳд, мыј ескѳ вѳлі мїјанкѳд, ставлы удобнѳј правїлѳ
пыдѳї: чїн чїнѳс почїтајт ескѳ пырїс јѳз костѳ мѳд, шуам: ум
умѳс почїтајт? Кушѳм венѳѳмјас ескѳ лыбїсны! І случајас код-
ган ескѳ заводїтїсны сѳтавны сојанјас? Но бергѳдча менам вїст дїнѳ.

Луныс вѳлі жар. * * * станціјаѳз кујїм верст вотѳз заводїтїс
војтасны, і здук мыстї сувтса зерѳн кѳтѳдїс менѳ медбѳрја сунїсѳз.
Станціјаѳ воѳм бѳрын, первој тѳждысѳм вѳлі кыѳ поѳѳ ѳдјѳжык
вежны паскѳм, мѳд—корны щаж. „Еј, дуна!—горѳдїс смотрїтель,—
сувтѳд самѳвар, да ветлы слївкїла“. Тајѳ кывјас бѳрын вежѳс са-
јыс петїс даснѳл арѳса кымын нылка да котѳртїс посвоѳѳ. Мїчлу-
ныс сылѳн вайѳдїс менѳ шемѳсѳ. „Тајѳ тенад нылыс?“ јуалї ме смот-
рїтельлыс. „Менам,—вочавїзїс сїјѳ ошјысѳмѳн моз,—да сещѳм тѳлка,
сещѳм зїл, ѳік покојнїча мамыс код“. Сен сїјѳ заводїтїс гїжны мен-
сым подорожнѳјѳс, а ме кутї вїзѳдны серпасјас, кодјас гажѳдїсны
сылыс гѳлїнїк, но пелькїнїк оланїнсѳ. Серпасјасыс петкѳдлїсны блуд-
нѳј пїлыс історїјасѳ: ѳѳїын колпака да шлафрока, почтѳннѳј старїк
мѳдѳдѳ тујѳ беспокѳјнѳј том мортѳс, кодї термасїг тырїї бостѳ сы-
лыс благословенїјесѳ да сѳм тыра мешѳк. Мѳдын ѳїрдалан вїзјасѳн
петкѳдлѳма том мортлыс развратнѳј лок оласногсѳ: сїјѳ пукалѳ
пызан сајын, гѳгѳрыс сылѳн лѳжнѳј другјас да јандыстѳм нывбаба-
јас. Воѳѳ, промотајтчѳм том морт, кїсѳм паскѳма да кујїм пельѳса
шлапаа, вїзѳ порсјасѳс да јукѳ накѳд сојан-јуан; сїјѳ чужѳмыс поѳѳ
лыдѳыны ыжыд шог да кајїччѳм. Медбѳрын петкѳдлѳма сылыс ас-
лас баѳ орѳдас бѳр воѳмсѳ; бур старїкыд сїјѳ-жѳ колпакаыс да шла-
фрокаа котѳртѳ сылы паныд: блуднѳј пї сулалѳ пїзѳсчаѳн; бокин-
жык пѳвар начкѳ щѳгѳдѳм кукаѳс, і ыжыджык вокыс јуалѳ слу-
гајасыслыс радлун помка јывсыс. Быд серпас улыс ме лыдѳї мїча-
нїк немѳцкѳј стїхјас. Ставсѳ тајѳс, кызі і цвет гырнїчјассѳ, серпаса
занавескаа крѳватсѳ да ме гѳгѳрса мукѳд дозмукјассѳ, ѳнѳз кута
ме аслам памѳтын. Аѳза, кызі быѳѳѳ ѳні сїнвоѳын, кѳзаїнсѳ ассѳ
ветымын кымын арѳса збѳѳер да зѳнвїза мортѳс, да сылыс турун-
вїж рѳма куѳнїк суртуксѳ, кѳнї вушјѳм лѳнтајас вылын ѳшалїс
кујїм медаль.

Ег-на удїт мынтыны ме прогоннѳј важ јамшщїклы, кызі дуна

пыртис самовар. Ичотик кокетка модыс вичодломсагыс казалис, кушом впечатленіе сію вочис ме выло; сію кунис асгыс јенеж рома гырыс сінјассо; ме заводіті ськод сорнитны, сію вочавічаліс меным некушом повтог, кызі свет азывлөм ныв. Ме вөзјі сію батлы пунш стокан; дуналы сеті ме шай чашка, і мі кујимон заводітім сорнитны, кызі бытто немчож вөвлим төдса јоз.

Вөвјас вөліны важон дагос, а меным век-на ез вөв окота јансодчыны смотрителькод да сію нывкод. дырон ме накод прошцајтчі; батыс сис меным бур туй, а нылыс коллодис телегаоз. Посвозас ме сувті да корі сіюс лежны сіюс окыштны; дуна согласитчис... Уна верма ме лыддыны окыштомсө,

сексан, кыз ме тајон занимајтча,

но нити ез кол меын сещом дыр кешло, сещом муса казтылом.

Коліс некымын во, і оломыс бара вайодис мено тајо-жо тракт вылас, тајо-жо местајасо. Ме казтышти порыс смотрительлыс нывсо да лоі рад, мыј бара азыла сіюс. Но, думышти ме, важ смотрительто, вермас лоны, вежисны-нын; дуна, төдөмыс, вероссајын-нын. Отыс либо модыс кулом јылыс мөвп сіз-жо зирдыштіс менам вежорын, і ме матыстчі * * * станціја дорө шог виччысөмон. Вөвјас сувтісны почтовөј керка дорө. Керкао пыром борын ме пыр-жо азы блудној нылыс исторіјасо петкодлыс серпасјассо; пызан да кроват сулалисны важ местаас; но ошин вылын ез-нын вөвны цветјасыс, і ставыс петкодліс киссөм да лөгөдтөм. Смотритель узіс тулуп улын: менам вөмөј сакмөдис сіюс: сію чеччис... Сію вөлі зик Симеон Вырин код; но кушөма сію порысмөма! Кор сію лөгөдчис гижны меным подорожнөјос, ме вичоди сію зор јур выло, важон бриттом чужом вивса чукырјас вылас, гөрбылтчөм мыш вылас—і ег вермы шензыны, кызі кујим либо нол во вермисны портны зодер мужчинаос порыс старіко. „Төдин-ө те мено?—јуали ме сіюс,—мі текөд важ төдсајас.“—„Вермас лоны,—вочавізіс сію шога;—тујыс тани паскыд; уна ветлыс-муныс ме ордын вөвлины.“—„Зонвіза-ө тенад дунаыд?“ јуасі ме вөзө. Старік букыштчис. „А јенмыс сіюс төдө“, вочавізіс сію.—„Сізко, сію вероссајын?“ шуі ме. Старік вочис чужом, бытто ез кивлы меным јуалөмсө да вомгорулас вөзө лыддис меным подорожнөјос. Ме дугди јуасөмыс да щөкті сувтөдны шайнік. Лубопытствоөј заводітіс мено беспокоитны, і ме надејтчі, мыј пунш разас менам төдсалыс кывсө.

Ме ег ылав: старік ез откажитчы вөзјөм стоканыс. Ме казалі, мыј ром разодис сылыс шогсө. Мөд стокан борын заводітіс сію сорнитны; төдвылас ускөдис либо петкодліс вид, бытто төдис мено, і ме төдмалі сысан повест, коді секи мено јона вөрзөдис.

„Сізко, ті төдлід меным дунаос?—заводітіс сію.—дај кодінө ез төдлы сіюс. Ах, дуна, дуна! Нывкаыс кушом вөлі! Вөлі, коді оз мун, быдөн ошкө, некод оз омөлт. Барынајас кознавлісны сіюс, коді чышјанон, коді сикөшөн. Ветлыс-муныс господа нарөно сувтывлісны, быттоко обөдајтны либо ужнајтны, а збылыссө сөмын мед сы выло дыржык вичөдны. Коф кушом скөр барін мед ез вөв, сы дырјі лаңтас да милоствөја сорнитө мөкод. Веритад-ө, судар: курјерјас, фөлд-јегерјас ськод час жынјасон сорнитлісны. Сы вылын керкаөј кутсис; мыј ідравны, лөгөдны, ставсө уфитліс. А месө, порыс дурак, помтог вөлі радла сы выло вичөдөмон; ме лі сіюс ег радејтлы, асгым дунаос, ме-лі ег тетјөдлы меным фитаос; сылы-лі ез вөв

олѡм? да он, локсыд пернапасѡн он мездыс; мыј шуѡма сыс он пышжы“. Тани сїѡ заводїтїс куѡа вїставны меным ассыс шогсѡ.— Кујїм во сажын, ѡтї тѡвса рытѡ, кор смотрїтел ґрапїтїс ассыс выл кнїга, а нылкаыс сылѡн вежѡс сажын вурїс аслыс платѡ, воїс тројка, і черкесскѡј шапкаа, војеннѡј шыґела, шаллѡн гартчѡм муныс морт комнатаѡ пырїг мозыс-жѡ корїс вѡв. Вѡвјас ставыс вѡлі коллысѡ ы. Тажѡ јуѡрсѡ кылѡм бѡрын сїѡ кыпѡдїс ассыс гѡлѡссѡ да нагајкасѡ, но дуґа, кодї велалѡма-нїн ташѡм торјасад, ускѡдчїс вежѡс сажан да мелїа шыасїс ветлыс-муныс дїнѡ јуалѡмѡн: абу-ѡ угѡднѡ сылы мыјкѡ сојыштны? дуґалѡн тыдовтчѡмыс вѡчїс ассыс пырса дејствїе. Скѡрлуныс ветлыс-муныслѡн бырї; сїѡ сѡґласїтчїс вїччысны вѡв да закажїтїс аслыс ужын. Куѡ гѡна кѡтасѡм шалсѡ да шыґельсѡ пѡрчѡм бѡрын, ветлыс-муныс петкѡдчїс ічѡтїк сѡд усјаса стрѡјнѡј том гусарѡн. Сїѡ лѡсѡдчїс смотрїтел ордын, заводїтїс гажаа сорнїтны ськѡд да сїѡ нывкѡд. Вајїсны ужын. Сы косттї воїсны вѡвјас, смотрїтел щѡктїс мед пыр-жѡ, вѡвјассѡ вердтѡг, додґалїсны најѡс ветлыс-муныс додґѡ; но керкаас пырѡм бѡрын сїѡ азґїс том мортѡс пѡштї памефтѡг лабїч вылын кујлѡмѡн; сылы лої лок, вїсмѡма јурис, тужѡ петны воѡ оз поѡ... Мыј вѡчны! Смотрїтел сетїс сылы ассыс крѡватсѡ, і шуѡма вѡлі, мыј вїсѡмыс-кѡ оз кокнѡд, аскї асывнас мѡдѡдны С***-ѡ лекарла.

Аскїнас гусарлы лої омѡлжык. Мортис сылѡн верѡмѡн мунїс карѡ лекарла. дуґа кѡрталїс сылыс јурсѡ укусуѡн кѡтѡдѡм чышјанѡн, да пуксїс аслас вурсанѡн сїѡ крѡват дорѡ. Смотрїтел дырјї вїсыс ојзїс да ез чѡвтлы весїг нїѡтї кыв, но век-жѡ јуїс кык чашка кофе, і ојзїг мозыс корїс аслыс ѡбед. дуґа ез вешјыв сы дїныс. Быд здукѡ сїѡ корїс јуны, і дуґа јуктѡдїс сїѡс дастѡм лїмонадѡн. Вїсыс кѡтѡдас парјассѡ, і быд раз, кружкасѡ бѡр сетїгѡн, атѡбалѡм местаѡ аслас слаб кїнас топѡдлїс дуґалыс кїсѡ. ібед кежлѡ воїс лекар. Сїѡ вїдлалїс вїсыслыс пулссѡ, сорнїтїс ськѡд по ґемецкї і рѡчѡн вїсталїс, мыј сылы колѡ сѡмын спокојнѡја кујлыны да мыј лун кык мыстї кымын сылы поѡас петны тужѡ. Гусар сетїс сылы волѡмсыс кыѡ вїт шажт, корїс сїѡс ѡбедажтны; лекар сѡґласїтчїс; кыкнанныс сојїсны јона. Јуїсны вїна бутылка да јансѡдчїсны зев дѡвѡлѡнѡс мѡда-мѡдныскѡд.

Колїс нѡшта лун, і гусар ґїкѡґ ловґїс. Сїѡ вѡлі зев гажа, дугдывтѡг шутїтїс то дуґакѡд, то смотрїтелкѡд: шуґлалїс сыланкывјас, сорнїтїс ветлыс-мунысјаскѡд, гїжалїс налыс подорожнѡјјассѡ поштѡвѡј кнїгаѡ, да сещѡма сѡлѡм вылас воїс бур смотрїтеллы, мыј којмѡд лун асывнас жал вѡлі сылы јансѡдчыны аслас мелї сулалыскѡд. Луныс вѡлі вѡскресеґна: дуґа лѡсѡдчїс вїчкоѡ. Гусарлы сетїсны кїбїтка. Сїѡ прѡшщажтчїс смотрїтелкѡд, бура наградїтїс сїѡс сулалѡмыс да гѡстїтѡдѡмыс; прѡшщажтчїс і дуґакѡд да бостсїс нуны сїѡс вїчкоѡґ, кодї вѡлі сїкт помын. дуґа сулалїс падмѡмѡн... „Мыјыс-нѡ те полан?—јуалїс сылыс батыс;—ѡд јего высокоблагородїе абу кѡјїн да тенѡ оз сој; ісковт вїчкоѡґыс.“ дуґа пуксїс додґѡ гусаркѡд орчѡн, слуга чеччыштїс пуклѡс вылѡ, јамщїк шуѡвтїс, і вѡвјас мѡдѡдчїсны скачѡн.

Коґѡр смотрїтел ез гѡгѡрво, кушѡм ногѡн вермїс сїѡ ачыс лѡґны аслас дуґаыслы муныс гусаркѡд ѡтї додґдын, кыґї воштїс сїѡ ассыс вежѡрсѡ, кыґї вермїс сїѡ пѡртны сїнјассѡ. Ез-на кол і час жын, кыґї сѡлѡмыс сылѡн заводїтїс јонтыны, јонтыны, і сїѡ сещѡма пїкѡ воїс, мыј ез-нїн вермы терпїтны да ачыс мунїс вїчкоѡ.

Вічко дорэ матыстчигон аззіс сіжэ, мыж јозыс раздчалонны-нын, но дуна ез вөв ні вічко оградаын, ні вічко паперт вылын. Сіжэ терма-сөмөн пыріс вічкою: поп бурещ петэ вөлтаны; фак кусөдаліс сіс-јас, кык пөчэ јурбітісны-на пелөсын; но дуна вічкоын ез вөв. Ко-нөр бағ муртса лыгіс јуавны факлыс, вөлі-ө дуна вічкоын. Факон вочавізіс, мыж ез вөв. Смотригел муніс гортас кулом нігө ловја. Оғі колі сылон надеја: дуна аслас том мывкыдысла, вермас лоны, думыштис гулајтышты дофдын мөд станціјаоғ, көні оліс сылон вежаһыс. Местасө азғытөғ смотригел мучітчөмөн віччысіс тројкалыс бергөдчөмсө, код вылын мөдөдіс сіжэ нывсө. Јамшцік дыр ез во. Дырөн рытнас воіс сіжэ өтнас код да вајіс шемөстана јуөр: „дуна сіжэ станціјаһаныс муніс воғэ гусарыскөд.“

Старік ез вермы лептыны тајө шогсө: сіжэ сек-жө водіс сіжэ-жө волпас вылө, көні төрыт куліс том ылөдчыс. Оні смотригел, гөгөр-бок арталөм бөрын, кағаліс, мыж вісөмыс гусарлөн вөлі сөмын ылөд-чөм. Старік вісміс біа вісөмөн; сіжөс нуісны С***-ө да сіжэ местаө бурдтөғыс пуктісны мөдөс. Сіжэ-жө лекарыс, коді воліс гусар дінө, лечітіс і сіжөс. Сіжэ вісталіс смотригеллы, мыж том мортыд вөлі зік зөһвіза, і мыж сек-на јешщө сіжэ кағаліс сіжэ лок мөвп јылыс, но оліс чөв сіжэ нагајкаыс полөм вөсна. Збыль-ө вісталіс һемецыд, лібө сөмын көсјіс опшысны аслас ылө азғөмөн, сөмын һекущөма ез бу-рөд сіжөн вісысөс. Төкөтө бурдыштөм бөрын смотригел коріс С***-са почтмејстерлыс кык төлысса отпуск да, аслас көсјөм јыв-сыс һекодлы һіөті кыв віставтөғ, подөн мөдөдчіс аслас нылысла. Подорожнөјсыс сіжэ төдіс, мыж ротмістр Мінскіј муніс Смоленскһа Петербургө. Јамшцік, коді кольөдіс сіжөс, вісталіс, мыж туж чөжыс дуна бөрдіс, көғ і тыдалө вөлі, мыж сіжэ муніс аслас вөлаөн. „Гаш-кө,—думајтіс смотригел,—вајөда ме гортө ассым вошөм балаөс“. Тајө мөвпөн сіжэ воіс Петербургө, сувтіс Ізмајловскөј полкө, от-ставнөј унтер-офіцер керкаө, аслас важ сослужівец ордө, да за-водітіс корсны ассыс нывсө. Регыд мығті сіжэ төдмаліс, мыж рот-містр Мінскіј Петербургын да олө фемутов трактірын. Смотригел шуіс ветлыны сы ордө.

Зев воғ асылын локтіс сіжэ передһејө да коріс віставны јего высокоблагородіјелы, мыж пөрыс солдат корө ськөд азғыслыны. Војеннөј лакеј, коді колодка вылын чісгітіс сапөғ, вісталіс, мыж барін уғө да мыж дасөті часыс воғжык сіжэ һекодөс оз прінімајт. Смотригел муніс да бөр локтіс урчітөм кадө. Мінскіј петіс сы дінө ачыс халатөн да гөрд скуфјаөн. ¹⁾ „Мыж, вокө, теныд колө?“ јуаліс сіжэ старіклыс. Сөлөмыс старіклөн пузіс, сінваыс дорыштчіс сінја-сас, і сіжэ дрөжжітан гөлөсөн сөмын шуіс: „Ваше высокоблагородіје!.. вөчөј сешөм божескөј мілөст!..“ Мінскіј өдіјө віқөділіс сы вылө, гөрд-дөдіс, бөгтіс сіжөс кіөдыс, нуөдіс аслас кабинетө да іғналіс ас бөр-саһыс өзөссө. „Ваше высокоблагородіје!—шуіс воғэ старік,—мыж дофдыс усөма, сіжэ вошөма; сетөј меным, көғ-һін менсым дуһаөс. Од ті һешітчід-һін сыөн; ен пөгубітө-жө сіжөс весшөрө“.—Мыж вө-чөма, сіжөс он бергөд,—шуіс том морт јона повғөм пырыс;—мыжа те воғын, і рад корны прөшща, но ен думајт, ме ме дуһаөс вермі еновтны: сіжэ лоө шуда, сета теныд честнөј кыв. Мыјла теныд сіжэ? Сіжэ менө радејтө; сіжэ вунөдіс-һін ассыс важ олөмсө. Ні те ні

¹⁾ Скуфја, скуфејка—гөгрөс, ічөтік, комнатаы новлан, шапка.

сіжә—ті онә вунәдә сіжәс мыј лоі“. Сегса сујыштіс мыјкә сылы сос обшлаг улас да востіс әжәс, і смотрітель, ачыс оз помніт, кызі лоі ывла вылын.

Сыр сулаліс сіжә өті местаын вөрзывтөг, сегса аззіс аслас сос обшлаг увгыс бумага јорыш; кыскіс сіжәс да паскәдіс һамрасәм кымынкә ветымын шајта ассігнаціја. Сінваыс бара дорыштчіс сылән сінјасас, скөр сінва! Сіжә чабраліс бумагајассә чабырас, шыбытіс муә, талаліс каблукнас да муніс... Гоз-мәд восков бөрын сіжә сувтіс, думыштіс... да бергәдчіс... но сәнгаыд ез-һін вөв. Бур паскәма том морт аззіс сіжәс да котөртіс ізвозчік дінә, зев әдјә сәліс да горәдіс: „вөтлы!..“ Смотрітель сы бөрыс ез вөтчы. Сіжә шуіс мунны гортас аслас станціјаә, сөмын көсјіс һөшта көт өтчыд азәдлыны асгыс коңөр суһасә. Та могыс, лун кык мығті, бара локтіс сіжә Мінскіј ордә; но војеннөј лакејыд скөрыс сылы шуіс, мыј барін һекәдәс оз прінімајт, морәснас зыріс сіжәс передһејыс да швачвартіс-пөдлаліс әжәссә сылы нырулас. Смотрітель сулыштіс дај бөр муніс.

Тажә-жә луннас, рытын, Всех Скорбјашщіјын молебән сыләм бөрын, муніс сіжә Літәјнөј куза. Друг шуркһітіс сы возын щөгөл-скөј дрожкі, і смотрітель төдіс Мінскіјәс. Дрожкі сувтіс кујім судта керка килчә вожә, і гусар котөрөн кајіс килчә вылас. Өті здукә шуда мөвп зірдыштіс смотрітель журын. Сіжә бергәдчіс, да кучаркәд өтвестә воіг моз јуаліс:—„Кодлән, вожә, вөлыс, абу-ә Мінскіј-лән?“—„Зік сіз,—вочавізіс кучар.—А теныд мыј?“—„Да вот мыј: барыныд тенад щөктіс менә нуны сіжә суһалы гижөдтор, а ме і вунәді, көні суһаыд сылән олә.“—„Да со тани, мәд судтаас. Гормін те, вожә, аслад гижөднад: өні сіжә ачыс-һін сы ордын.“—„Вескод,—віставны позтөма шөпкан сөлөмөн вочавізіс смотрітель,—аттә велөдөм вылад, а ме ассым селә вөча.“ І тажә кывнас сіжә кыпөдчіс пос куза.

Әжәсјас вөліны пөдсаәс; сіжә звөһітіс, коліс кымынкә сөкыд виччысан здук. Ключ голсһітіс, сылы востісны. „Тани сулалә Авдоҗа Семјоновна?“—јуаліс сіжә. „Тани“,—вочавізіс том служанка.—„Мыла теныд сіжә колә?“ Смотрітель вөчавізтөг пыріс залә. „Оз поз, оз поз“,—горәдіс сылы бөргәһыс служанка; „Авдоҗа Семјоновна ордын гөстјас“. Но смотрітель ез кывзы, муніс вожә. Вожа кык комнатаыс вөліны пемыдәс, којмөдас вөлі бі. Сіжә матыстчіс восса әжәс дорә да сувтіс. Бура ідраләм комнатаын зумыштчөмөн пукаліс Мінскіј. Сіжә креслә ручка вылын, кызі англјскөј селлә вылын најездһіца, пукаліс суһа, бөрја мода серті паскәма. Сіжә меліа віжәдіс Мінскіј вылә да аслас зірдалан чуһјас гөгөрыс гартіс сылыс кудрісә. Коңөр смотрітель! Нөкор-на нылыс сылән ез кажітчыв сылы сещөм мічаән; сылы быт лоі лубујтчыны сыән. „Код сен?“—јурсә лептывтөг јуаліс сіжә. Смотрітель пыр чөв оліс. Воча шыастөм вөсна, суһа кыпөдіс јурсә... да горәдөмөн усі жој дөра вылә. Повжөм Мінскіј ускөдчіс кыпөдны сіжәс і друг аззіс әжәсыс смотрітельәс, еновтіс суһаәс да локысла дрөжжітөмөн матыстчіс сы дінә. „Мыј теныд колә?“—шуіс сіжә сылы, пінјассә јрыштөмөн:—„Мыј те ме бөргә быдлаын кыһјалан рөзбојнік моз? Алі көсјан менә вһны? Мун тас!“ І мыј вынгыс кватітіс старікәс воротөдыс, тојыштіс сіжәс килчә пос вылә.

Старік локтіс аслас патераә. Пріјателыс сылән щөктіс һорасны; но смотрітель думыштіс, шеныштіс кһнас да шуіс еновтчыны. Кык лун мығті сіжә бөр муніс Петербургыс аслас станціјаә, і бара

бостіс аслас должностö. „Кожмөд во-һин со“, — помаліс сіјөс, — „кызі ме ола дуһатог, і сы жылыс абу һекушөм јуөр һи вист. Ловја-ө, абу-ө јенмыс сіјөс төдө. Быдногыс овлывлө. Ез сіјөс первојөс, ез і медбөрјаөс ылөд ветлыс-муныс повеса, а сен кутыштіс да шыбытіс. Унаөн најө Петербургад, тоһінік дурајасыд, талун баркат да атлас пышкыһөс, а аскі візөдан-да, кабацкөј голкөд өтщөщ чышкөһны улыча. Кызі думыштан мукөд дырјыс, мыј і дуһа, вермас лоны, сен-жө пропадајтө, то быт грекөвөјан да сіан сылы гу...“

Ташөм вөлі вистыс менам пріјателһөн, пөрыс смотреітелһөн, вистыс, коді ез өтчыд орлы сінваөһ, кодөс лабутһөја чышкаліс сіјө аслас пөлаөһ, кызі сімітріјев міча балладаса зіл Теренјич. Сінваыс тајө мыјешкө петіс пуншыс, кодөс аслас висталіг чөжыс кыскіс сіјө вистөкан: но көт мед мыј ез вөв, најө чорыда шогөдісны менымы сөлөмөс. Сыкөд јансөдчөм бөрын, ме дыр ег вермы вунөдһны пөрыс смотреітелөс, дыр думажті ме коһөр дуһа жылыс...

Һеважөһ-һа, *** месечко пыр муһіг меным төдвылө угі важ пріјателыд; ме төдмалі, мыј станціјаыс, көһі сіјө вөлі началһкөһ, тупкөма-һин. Менам јуалөм вылө: „Ловја-ө пөрыс смотреітелыс?“ һекөд ез вермы сетһы меным төлка вочакыв. Ме шуі візөдһны төдса местајас, бості вөһнөј вөвјас да мөдөдчі Н. сіктө.

Тајө вөлі арын. Рудіһік кымөрјас тыртісны јенежсө; көзыд төв пөлтіс вундөм мујас вывсаһ, паныда пујас вылыс һөбөдіс гөрд да қелыд корјас. Сіктө ме воі шонді леччигөһ да сувті поштөвөј керка дорө. Посвојас (көһі коркө окавліс менө коһөр дуһа) петіс зев кыз баба, і менам јуасөмјас вылө вочавізіс, мыј важ смотреітел вөһһн кызі кувсіс, мыј сіјө керкаыһ овмөдчіс сурпуыс, і мыј сіјө сурпуысыслөһ гөтыр. Мен лоі жал аслам весшөрө локтөмөј да сізім шажт сөмыс, кодөс ме візі весшөрө. — „Мыј вөсна-һө кулі?“ — јуалі ме сурпуыс гөтырлыс. — „Јусіс, бағушка,“ вочавізіс сіјө. — „А кытчө сіјөс гуалісны?“ — „Сікт сажө, покојһича көжајкаыскөд орччөһ“. „Оз-ө поғ һндыны меным сылыс гусө?“ — „Мыјла оз поғ. Еј! Ваһка! тырмас теныд каһыдкөд ворсөдчыһы. Нуөд баріһөс кладбішце вылө да һнды сылы смотреітелыс гусө“.

Тајө кывјасө шуөм бөрын, кісгөм паскөма дөтінка, гөрд јурсіа да көсөј, котөртіс ме дінө да пыр-жө нуөдіс менө сікт сажө.

— „Төдліһ те покојһіксө?“ — јуалі ме муһіг моз.

— „Кызі һе төдһны. Сіјө велөдіс менө чіпеанјас вөчавһны. Вөвлі (царство сылы һебеснөј) муһө кабаксаһ, а мі сы бөргса-һин: „Пөлө, Пөлө! Орешкі!“ — а сіјө міјанлы өрешкі јуклас. Век вөлі міјанкөд һоксө.

— „А ветлыс-мунысјас казтылөһны сіјөс?“

— „да өһі еща ветлыс-мунысыд; буді засөдател кежавлас, да сылы абу покојһікјасөзыд. Вот гөжөмнас міјан сікт пыр муһіс барыһа да сіјө јуасіс пөрыс смотреітел јывсыд дај ветліс сіјө гу вылө“.

— „Кушөм барыһа?“ — јуалі ме сылыс.

— „Міча барыһа“, — вочавізіс дөтінкаыд: — „муһіс сіјө квајт вөла каретаыһ, кујім посні барчатаөһ, корміліцаөһ да сөд москаөһ: і кызі сылы висталісны, мыј пөрыс смотреітел кувсіс, то сіјө бөрдзіс да шуіс чөлафыслы: „пукалөј лөһа, а ме ветла кладбішце вылө“. А ме көсјі вөзјысһны нуөдһны сіјөс. Но барыһа шуіс: „Ме ачымы тујсө төда“. І сетіс меным езыс пјатак — сөщөм бур барыһа!..“

Мі воім кладбішце вылө, кушһн, һнөмөһ өградіттөм, сөмыһ пу крестјас чурвізөһны лок һөгөһ, ез быдмы весіг өті пу. Нем чөж-һа ме ег аззыв ташөм гажтөм кладбішцетө.

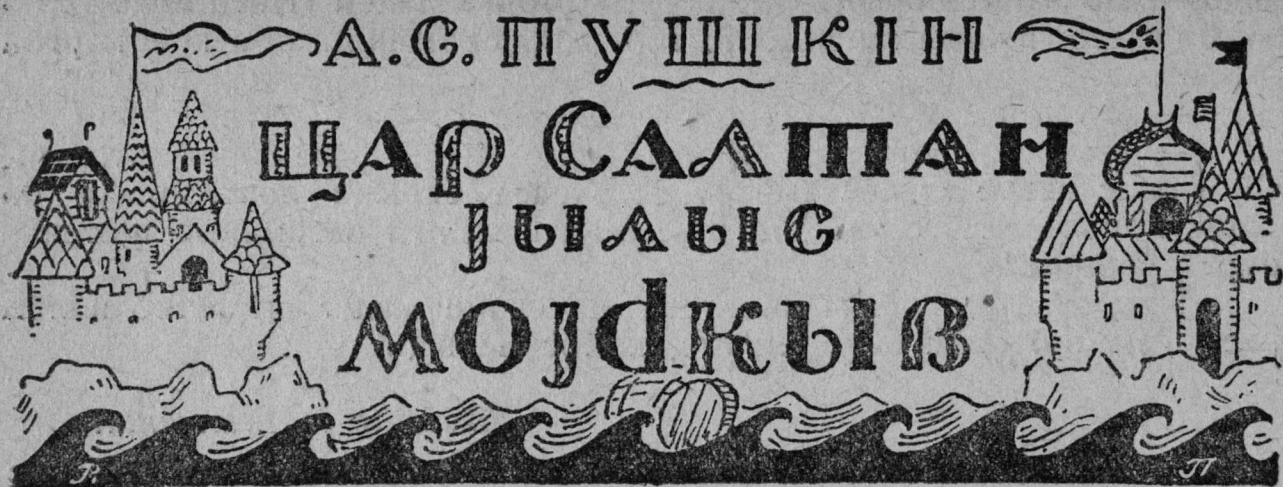
— „Со важ смотрѣтеллѣн гуыс“,— індіс мен фетінкаыд, лыа чукѣр вылѣ чеччыштиг моз, кытѣ вѣлі сувтѣдѣма сѣд крестыргѣн ѣбразѣн.

— „І барына воліс татѣѣ?“— јуалі ме.

— „Воліс“,— вочавізіс Ваңка,— „ме віѣдѣі сы бѣрса ылысаң. Сіјѣ водіс татѣѣ да зев дыр кујліс. Сесса барына локтіс сіктѣ да коріс попѣс, сетіс сылы сѣм да муніс, а меным сетіс езыс пјатак— бур і барына!“

І ме сеті фетінкалы пјатачок да ег-нын жаліт ні татѣѣ волѣм јылыс, ні сіјѣ сізім шајт јывгыс, кодѣс ме візі.

Коміѣдіс Г. Ветошкін.

Кујим нывка өшің дорын
 Вөлі печкөны рыт сорөн.
 „Цар гөтыр-кө вөлі збылыс,—
 Сорні паніс өті нылыс,—
 Став мір паста ескө ачым
 Нєкор вөвлытөм пір вөчі“.
 „Ме-кө царлөн гөтыр вөлі,
 Шуіс секі мөдөд нылыс,—
 Ескө ас кіпомыс стөча
 Мір пастөдмөн дөра вөчі“.
 „Ме-кө цар гөтырөн лоі,—
 Шуіс секі којмөд чојыс,—
 Ескө царлы секі збылыс
 Чужті, быдті багатырөс“.

Муртса вевјаліс-на шуны,
 Керка өзөс зурк-віркмуни,
 Вежөс пыщкө пыріс цар,
 Сіјө муыс государ.
 Гора сорнітігөн сіјө
 Сулаліс пыр өзөс сајын;
 Нывлөн шуөм бөрја кылыс
 Воіс царлы сөлөм вылас.
 „Міча нывка, візаолан,
 Мед те менам гөтыр лоан,
 Срок ме во тен сета өті
 Багатырөс меным рөдіт.
 А ті, нывјас, сылөн чојјас,
 Мунны мі бөрсә щөщ ковмас;
 Мед ті—өтіныд ткачіка,
 Мөдыд лоан пөваріка“.

Керка пыщкыс цар сек вөрзіс.
 Кујимнансө бостіс сөрсыс.
 Лөсөдчөм ез вөв зев уна:
 Веңічәйтчіс сіјө лунас.
 Пуксісны пірујтны најө
 Том ічмонкөд пызан сајө.

Гөстјас најөс бөрјавылыс
 Міча слөн лы крөват вылө
 Узны нуісны вој кежлө,
 Колісны најөс ас кежын.
 Лөксө песө пөваріка,
 Бөрдө стан сајын ткачіка,
 І оз узны ні оз сојны:
 Вежгөны асланыс чојлы.
 Том царіца веңеч бөрті
 Ассыс көсјөм збылө пөртіс:
 Тајө војсаныс-жө сіјө
 Пондіс нөбасны царпіөн.

Сіјө кадас војна пансіс.
 Цар Салтанлы аслас аңгыс
 Колө јансөдчыны. Сіјө
 Гөтырыслы быд бур сіө,
 Щөктө візны асө лүчкі.
 Прөшщәйтчіс і вөвлы кучкіс.
 Цар дыр ветлө војна вылын,
 Чорыд кос нуөдө ылын.
 Вајсан кадсө срокгыс вужіс;
 Аршын куза кага чужіс.
 А царіца кага дінын,
 Кызі кущ-мам кущпі дінын;
 Ыстө нарошнөјөс ачыс,
 Пі жылыс јуөртны батөс.
 Пөваріка да ткачіка,
 Пөрыс сватта Бабаріка
 да сөс сіјөс біө пешны,
 Шуісны јуөрсө вежны;
 Пісмөөн ыстісны мөдөс;
 Со мыј гіжісны сен сөдас:
 „Тајө лунас, тајө војас
 Тенад гөтыр кага вајіс;
 Сещөм нејөзнога кага:
 Абу шырпі, абу лагө,
 Абу весіг ныв-зон серыс,
 Чужтіс азывлытөм зверөс“.

Ташом јуор вајом борын,
Цары крута пузі скорон,
Сурмом выјор локла озјис
Нарошнорјос ошны косјис.
Кыркө һебзис тајор разын,
Ыстис бор сещом приказон:
„Сещомтор-кө лоина,
Виччысны ачымос мено“!

Локтө јуор вајыс ылыс,
Воис гортас борјавылыс.
Поварика да ткачика,
Порыс сватта Бабарика
Устор јукталисны сјорс,
Царлыс писмө сумка пиыс
Кыскисны и вылос сетчө...
Јуорвајыс коркө чеччис,
Вајис сјор гажа јурон
Мод асывнас сещом јуор,
Настојашщор указ пыдди,
Цар-пө тази щоктө бытто:
Кадон һужорчытот куза,
Ас бојараыслы гусон
Царцаос пикод вортны,
Һином-пө сен уна ворпны.
Вочны һином, ферт: бојара
Фивитисны государос;
Мыыс помкатот таз збылыс
Писө, том готырсө сылыс
Колө извешитны-вины.
Локтисны царца динө.
Гора лыддисны указсө,
Царцаос пикод ассө
Пуксодисны бочка пиө,
Сирон зижалисны сјор,
Быгылтисны океанө—
Таз-пө щоктис цар Салтаныд.

Лоз јенежын козув гыө,
Лоз моревыв бузгө гыон;
Море вестын кымор кыптө,
Море вывти бочка кывтө.
Кызи шудтом дова нора,
Бордө сен царца гора,—
Јорө-изалө шуд ассыс;
Царпи быдмө часыс-часө.
Колі лун, мам бордом шыө
Пиыс термодло-һин гыос.
„Море гыор, волнор море,
Котортан те быдларорө,
Изјас кеслан, мујас подтан,
Мыш вылад карајас лептан—
Ен те бост мијанлыс ловсө,

Бочка ласкы гынад косө!“
Сылыс кевмом кывзис гынд;
Сек-жө бочка гыјас һылыд
Һөжон ласис берег бердө,
Кыкнанысө мездис смертыс;
Но код они мамос, пиос,
Перјас татыс бочка пиыс?
Пиыс сувтис, јурнас зевтис
Чорыда код бочка вевтас:
„Кызи ескө ошин мијан
Татчө вочны?“—шуис сјор.
Зелодыштит став сојбордсө,
Петис бочка пиыс ортсө.

Мам да пи-һин вола вылын;
Аззонны: мылк поле вылын,
Мылк вылын сен дубпу быдмө,
Гогор море; кадыс рытмө.
Пи сек думыштит, мыј ујин
Колө перјыны кыз кужан.
Чегис дуб вылыс һуз вожсө,
Порччис сесга перна ковсө,
Гартис, зевтис уна повсон,
Сек-жө восни бедтор бостис,
Јывсө һовлыс моз зик јостис,
Мунис море берег динө
Кыјдос кущомоскө вины.

Муртса воис берег вылө,
Конкө сылы горзом кылө...
Ызган моревын тов лечыд;
Царпи ва вылө син лезис:
Пессө јус сен, гыјас костын,
Шевкјор варыш јус јур вестын.
Конор јус гогор ва резсө,
Васө гудыртө јус, пессө...
Варыш гыжсө, гырдог нырсө
Лезис, сашны места корсө...
Бурещ секи лыјом һовјыс
Сащис лок варышлы сывјас—
Варыш море вылө тутис.
Царпи мевитчины дурдис;
Аззо: варыш ворјө, овзө,
Ачыс зев һеногон горзө;
Они сјор зик-һин вынтөм,
Јус бергалө варыш динти,
Нырнас сиздө, борднас нортө—
Термасө варышос ворпны.
Сесга вермис ворпны мыјон
Шуис царпилы морт кывјон:
„Атто тен, мыј менө мездин,
Менө смертыс-од те вештин.
Ен-на шогы, мыј те пондан

Талун шыгјавны ме понда,
Мыј те њѡвтѡг колін ачыд;
Тажѡ шогыд зев-на ічѡт.
Бур-кѡ вѡчін мен та мында,
Ыжыд бурѡн воѡѡс мынта.
Колѡк, чајтан јусѡс мездін,
Те-ѡд нылѡс смертыг вѡштін;
Чајтан, варышѡс те виін,
Чароѡејѡс-ѡд те лыјін.
Нем тенѡ ме тас ог вунѡд:
Быдладорыг, кытчѡ мунан,
Ме-кѡ ковма, менѡ аҗҗан,
Ѣні мун да уҗышт шојччы“.

Лебҗис јусыд кымѡр сајѡ.
Еҗа-піа лунтыр најѡ
Шыгјѡн шѡјтисны вом вежтѡг,
Сојтѡг водісны вој кежлѡ.
Вот царевич асјавестас
Уҗан сінсѡ ассыс востіс;
Шенҗан мѡвпыс јурсѡ мыжѡ—
Сулалѡ сен кар зев ыжыд:
Јежыд сҗенјас, манастырјас,
Зарні шпіла вічко јурјас.
Пыс чукѡстіс сек мамсѡ;
Мамыс шенҗѡ... „Тажѡ ставсѡ,—
Пыс шуѡ,— јусыд дурѡ,
Мынтѡ бур вылѡ мен бурѡн“.
Карлаҗ мѡдѡдчисны најѡ.
Муртса ѡграда стын сајѡ
Најѡ тувчісны, а сені
Налы паныд вічко звѡнѡн
Петѡ воча җік став карыс:
Встречајтѡны кыҗі царѡс;
Гора ыждѡдлѡны најѡс
ѡворцѡвѡјјас да слугајас;
Сегга сетчѡс закон,серті,
Мамсаҗ сѡглас корѡм бѡрті,
Гвидон ымѡн пісѡ таҗѡн
Веҗчајтисны сені кҗаҗѡн.

Гѡлѡн море вывті шувгѡ,
Караб улын море увгѡ,
Караб шуркјѡ гыјас вывті,
Зевтчѡм парус вынѡн кывтѡ.
Караб вылын јѡзыс шенҗѡ,
Мѡда-мѡдкѡд ставыс венҗѡ.
Тажѡ тѡдса куш ді вылас
Шенҗѡдана ѡівѡ збылыс:
Выл кар сені—зарні ставыс,
Прістаҗ дінын бур застава,
Кущѡм ѡівѡ тајѡ мыјса?...—
Пушкајасыг панҗіс лыҗѡм:

Ѣз сетны туј воѡѡ кывтны,
Караблы шѡктѡны сувтны.
Сувтисны застава дорѡ,
Кҗаҗ Гвидон гѡститны корѡ.
Најѡс јукталіс да вердіс,
Вѡліс панҗіс сорні бердѡ:
„Кытчѡ, гѡстјас, кущѡм муѡ
Кущѡм тѡвар вајад-нуад?“.
Карабывсајас сек воча:
Свет гѡгѡр мі кыщов вѡчім,
Ветліг-мунігѡн јѡз муын
Вузасім мі җыҗас куѡн;
Ветлім океанті ылѡ.
Ѣні гортѡ, асыввылѡ,
Кутам туј мі море вывті,
Салтан царствоѡҗ бѡр кывтам“.
Кҗаҗыд кыліс мыјѡн сіјѡ:
„Бур туј тіјан, гѡстјас, сіа—
Океанті море вывті
Лҗучкі җѡҗвіҗаѡн кывтны.
Вісталѡ ті цар Салтанлы,
Тіјан муса государлы,
Месаҗ зев ыжыд поклон“.
Гѡстјас тујѡ, а Гвидон
Караб бѡрыс шогѡм сорѡн
Сек-жѡ леччіс море дорѡ;
Аҗҗѡ сені: гыјас вывті
Јежыд јусыд паныд кывтѡ.
„Чолѡм, кҗаҗ, мыј абу нумыш,
Мыј-те зеран лункѡф зумыш?
Кущѡм шог-нѡ тенѡ суіс?“—
Секі јусыд сылы шуіс.
Кҗаҗыд јуслы вочавіҗѡ:
„Менам шогѡј абу ічѡт,
Вот кѡнме шогын став матыс—
Аҗҗывны окота батѡс“.
Секі јусыд шуіс сылы:
„Окота-кѡ караб вылѡ
Теныд лебны, номјѡ пѡрчы,
Муныс караб бѡрса вѡтчы“.
Тажѡ шуѡм бѡрын ачыс
Борднас ваѡ швуч-швач вѡчіс.
Јурсаҗ кокулѡҗыс ставнас
Резіс кҗаҗѡс море ванас.
Секі кҗаҗыд номјѡ пѡріс.
җізгіг тырја караб бѡрыс
Борднас шеныштчіс да лебҗис,
Суѡдіс і шщелѡ җебҗіс.

Море вывті тѡвру ѡвтѡ,
Шлывгѡ караб море вывті,
Локтѡ сіјѡ Бујан дісаҗ
Салтан царстволаҗ нырвіҗѡн.

Ачыс пыр-пыр сылө-долө
Став јөз дырјі: „Во садо лі“.
Јуслөн вордөм кылыс усі;
Гвидон ошкіс мөвпнас јусөс
Ставгыс воҗагыс і урыс—
Сылы вөчөм ыжыд бурыс.
Урлы овны щөктіс керны
Сніткі вьл дом, дом хрустал-
нөј,

А ур дінө часөвөјөс;
Сесса фјакөс пуктіс сіјө
Щөтајтны пыр өрек лыдсө,
Медым ставыс вөлі быдса.

Море вывті төвру ветлө,
Төвру нылыд караб вөтлө:
Караб шывгө гыјас вывті,
Зевтчөм парус вынөн кывтө
Море вывса крут ді дорті.
Сіјө шывгө-мунө гортө;
Секі кывгіс друг ді вывсаң
Пушкајасыс гора лысөм:
Оз сетны туж воҗө кывтны,
Караблы щөктөны сувтны.
Сувтісны застава дорө;
Княз Гвидон гөстітны корө,
Катө гортас ставсө најө,
Пуксөдаліс пызан сажө,
Сесса јукталіс да вердіс,
Вөліс пангіс сорні бердө:
„Кытчө, гөстјас, кущөм муө
Кущөм төвар вајад-нуад?“
Карабвывсајас сек воча:
„Свет гөгөр мі кыщов вөчім,
Вузасім мі јөз му вылын
донскөј чаңјасөн да вөлөн;
Өні петім гортө вьлө,
Тасаң ылө, асыввьлө.
Кутам туж мі море вывті—
Салтан царствоө бөр кывтам.
Тајө кывјас кыліс мыјөн,
Шуіс князыд: „Бур туж тіјан
Океанті, море вывті
Лучкі зөһвіҗаөн кывтны,
Вісталө-жө цар Салтанлы,
Тіјан муса государлы,
Месаң зев ыжыд поклон“.

Гөстјас тужө, а Гвидон
Бара леччіс; гыјас вывті
Жежыд јусыд паныд кывтө.
Кевмысө княз: „Сөлөм потө...
Ветлыны мем зев окота“..

Резыштіс јус, борднас өвтіс,
Сіјөс мортыс гутјө пөртіс.
Гут моз зізгыны княз мөдіс,
Море вылыс караб вөтіс,
Сесса нөжјө увлаң леччіс.
Караб бөжө шщелө зөбсіс.

Море вывті төвру өвтө,
Шывгө караб море вывті,
Локтө сіјө Бујан дісаң
Салтан царстволаң нырвіҗөн;
Со-һін ставыс төдса мулөн
Петкөдласыс на сін улын;
Матыстчөны берег дорө;
Цар Салтан гөстітны корө;
Гутјө пөртсөм княз щөщ сетчө
Лебзіс гөстјаскөд і азҗө:
Цар Салтан палата пын
Ставыс рөмзө зарні біөн,
Зарні венеч јурас сылөн,
Ачыс шог зев чужөм вылын.
Пөваріка да ткачіка,
Пөрыс сваҗта Бабаріка
Најө сен-жө сінмыс-сінмө
Віҗөдөны көјін сінмөн.
Цар Салтан сек ставсө најө
Пуксөдаліс пызан сажө.
Пукгіс ачыс налы паныд,
Сесса һакөд сорні паніс:
„дырө ветлінныд і кытчө?
Море сажын мыј сівіччө?
Мыј сен, јөзас, кывсө вылыс,
Вісталө мен, гөстјас, збылыс?“
Карабвывса јөз сек воча:
„Свет гөгөр мі кыщов вөчім;
Азҗылім мі море сажыс
Шенҗөдана чүдесајас:
Море сажын тасаң ылын
Өтка ді ем рытиввылын,
Кар сен сулалө зев міча,
Сінтө вештывтөг көт віҗөд;
җірдалөны вічко јурјас,
Ғеремјас да манастырјас;
Сетчөс князлөн двореч воҗас
Быдмө козпу, козпу воҗас—
дом хрусталнөј; домас сен
Ғешкоф велөдөм ур ем.
Сыланкывјас сылө лучкі,
Өрекјас пыр сојө-гурчкө,
Өрекыслөн кышывв заыс—
Чістөј зарні лучкі ставыс,
Кыш пыщкөсас сојан нудыс—
дона ізгыс—ізумрудыс.

Слугајас сен бурыс-бурѳс
 Лѳсѳѳѳма візны урѳс.
 Медым ѳрек лыд ез соргы,
 Нарошнѳј морт лыдѳѳѳ дорса;
 Кышыс муно ѳенга вылѳ;
 Тѳвар бостѳм-нѳбѳм вылѳ;
 Нывјас сен-жѳ ѳрек нудсѳ,
 Тајѳ дона ізумрудсѳ,
 Мурталѳны, весітѳны,
 Кладѳвѳјѳ местітѳны.
 Ставыс озыр олыс татѳн,
 Керкајас пыѳѳі палата.
 Царствуйтѳ сен кнѳз Гвідон,
 Ыстіс тен ыжыд поклон“.
 Цар Салтан пыр кывзіс суга.
 „Ог-кѳ кув да ола куза,
 Чуднѳј дісѳ сіјѳс відла,
 Гѳстітны ме сетчѳ ветла“.
 Пѳваріка да ткачіка,
 Пѳрыс сватѳта Бабаріка
 Сіјѳ дівыв дівѳ-карас
 Оз кѳсјыны лезны царѳс.
 Гусѳн серѳктіс ткачіка,
 Сорні паніс—царѳс пыкѳ:
 „Быдтор вермас лоны мірын;
 А мыј урпі ізјас јірѳ,
 Течѳ ізумруд да зарні,
 Абу-кѳ збыл, пустѳј сорні,
 Тајѳн некѳдѳс он шензѳѳ“,—
 Паніс царлѳн свестѳ вензѳм.
 „Ме вот кывлі сещѳм дівѳ:
 Ем-пѳ кѳнкѳ сещѳм дівыв;
 Море вылыс ставыс гызас,
 Зѳннас пѳлтчас, гѳгѳр пузас,
 Кыптас гылѳн шковгѳм, овзѳм,
 Шумѳн ојдас берег дорсѳ,
 Берегас шыбытас гынас
 Комын кујім багатырѳс;
 Ставныс міча удал зонјас,
 Ставныс најѳ јоныс-јон јѳз,
 Туша статѳн на-подбор,
 Накѳд ѳаѳка Черномор.
 Кущѳм вермас лоны таыс
 Светас ыжыд чудѳесаыс?“
 Чініс гѳстјаслѳн кывворыс,
 Оз кутчысны сыкѳѳ спорѳ.
 Шензѳ Салтан свестѳ кывјыс,
 А Гвідон сен кывзіс-кывзіс...
 Зізнітіс да став гут выннас
 Тѳткаыслы сацис сінмас.
 Мыјѳн сылѳн нырыс воліс,
 Петіс тѳткалѳн сін пѳлыс.
 Ставѳн горѳдісны сразу:

„Кутѳј гутсѳ, кутѳ, ладѳ!..“
 Гутыд, најѳ ѳвтчіг кості,
 Петіс восса ѳшің костті,
 Ортсѳ зумкнітіс цар ордыс,
 Лебіс море вѳмѳн гортас.

Кнѳз-нѳн море дорті ветлѳ,
 Море вылыс сін оз чѳвтлы;
 Візѳѳѳ, а гызас вывті
 Жежыд јусыд паныд кывтѳ.
 „Чолѳм, кнѳз, мыј абу нумыш?
 Мыј те зеран лун коѳ зумыш?
 Кущѳм шог-нѳ тенѳ суіс?“—
 Жежыд јус сек кнѳзлы шуіс.
 А Гвідоныд вочавізѳ:
 „Менам шогѳј абу ічѳт;
 Сорнітѳны-ѳмѳј еща—
 Вісталѳны дівѳ сещѳм,
 Лѳучкі шензѳѳдана дівѳ:
 Ем-пѳ море вылын дівыв,
 Берег бердыс шумѳн гызас,
 Зѳннас пѳлтчас, зѳннас пузас,
 Кыптас сылѳн шковгѳм, овзѳм,
 Шумѳн тыртас берег дорсѳ,
 Берег вылѳ лептас гынас
 Комын кујім багатырѳс;
 Ставныс міча удал зонјас,
 Ставныс најѳ јоныс-јон јѳз,
 Туша статѳн на-подбор,
 Накѳд ѳаѳка Черномор.
 Збыл-кѳ тајѳ, колѳ тајнѳ
 Менам кнѳжествоѳ вајны“.
 Кнѳзлы јусыд вочавізѳ:
 „Тајѳ шогыд зев-на ічѳт;
 Тајѳ чудѳеса ем збылыс,
 Шогынысѳ теныд мыјыс?..
 Тајѳ багатырјас-вокјас—
 Ставныс менам рѳднѳј вокјас.
 Воѳѳ ен шоггы, муно гортад,
 Накѳд аззысан ас ордѳд“.
 Муіс кнѳз сек гажа пырыс,
 Башња вывсаң море вылыс
 Сін оз чѳвтлы; друг став ердас
 Вѳрзіс, муткыртчіс ва веркѳс,
 Море вылыс ставнас гызіс,
 Зевтчіс, пѳлтчіс, зѳннас пузіс,
 Кыптіс сылѳн шковгѳм, овзѳм,
 Шумѳн ојдіс берег дорсѳ,
 Берег вылѳ лептіс гынас
 Комын кујім багатырѳс;
 Вослалѳны гозјѳн-гозјѳн,
 Панцыр веркѳс бі моз ѳзјѳ,
 ѳаѳка вослалѳ на возын,

Ставын міча удал зонјас,
Ставын најо јоныс-јон јоз,
Панцыр вывныс бі моз дзјо,
Вослалёны гозјон-гозјон,
Туша стаён на-подбор,
Накөд дадка Черномор,
Кыкөн-кыкөн ставсө вайо
дывыв карсө вічны тајо.
Сещөм најо зілөс, смелөс,
Он-нын нинөм вылө елас.
Сені царствујтө Гвидон,
Ыстө асганыс поклон".
Цар Салтан пыр кывзіс суга.
„Ог-кө кув да ола куза,
Чуднөј дісө сіјөс відла,
Гөститны ме сетчө ветла".
Пөваріка да ткачіка
Кыв ні жын,—но Бабаріка
Паніс гөстјаскөд сек вензөм:
„Тајо дивөыд оз шензөд.
Шензөданыс сені мыјса?
Петөны мыј море вывсаң
Шөјтны ді вылө дөзөдрөні..
Гашкө ставыс тајо сөрөм.
Ем-кө ташөм торјыд іна
Шензөданыс зік-на нинөм.
Абу немтор тани вылыс.
Ме вот кывлі дивө збылыс:
Томынік-пө ачыс зев-на
Море сажын ем царевна,
Луннас лун југыдсө венө,
Војын југзө төлыс вынөн,
Көса улас төлыс пуксө,
Кымөс вылас козув југзө.
Сылөн ветлөдлан покодка,
Бытө ветлө пава-пөтка;
Сорнітны-кө пондас, только
Бытө шорвыв лөна солгө,
Тајо дивө-кө вот дивө,
Некод шензөмыс оз дивіт".
Чініс гөстјаслөн кывворыс:
Некод оз пыр сывкөд спорө.
Шензө цар Салтан ас думгыс
А Гвидон-нын петө куыс,
Зізгөм шыөн кругјас вөчіс,
Нырас чушкіс пөрыс пөчөс,
Сін ез вөрзөд тајо разын;
Нырас јөг чеччыштіс сразу;
Бара кыптіс шум, тревога:
„Отсалө мен раді бога,
Кычі менө чушкіс сіјө,
Жутө зісө, лазө, віө!"
Најо чірзіг-өвтчіг кості

Зынд восса бшын костті
Ортсө зумкнітіс цар ордыс,
Море сажө лебзіс гортас.

Кназ-нын море дорті ветлө,
Море вылыс сін оз чөвтлы;
Візөдө, а гыјас вывті
Јежыд југыд паныд кывтө.
„Чолөм, княз, мыј абу нумыш?
Мыј те зеран лун код зумыш?
Кушөм шог-нын тенө суіс?"—
Јежыд југыд князлы шуіс.
Кназ Гвидон сек воча візө:
„Менам шогыд абу ічөт;
Јөз став гөтыра; ме өтнам
Гөтыртөм-на өнөз ветла".
„Кодөс бөрјін гөтырпуө?"—
Југыд сылы воча шуө.
„Томінік-пө ачыс зев-на,
Көн-кө ем сещөм царевна:
Лунын лун југыдсө венө,
Војын југзө төлыс вынөн,
Көса улас төлыс пуксө,
Кымөс вылас козув југзө.
Сылөн ветлөдлан покодка,
Бытө ветлө пава-пөтка;
Сорнітны-кө пондас, только
Бытө шорвыв лөна солгө.
Сөмын ог төд ачым збылыс,
Ем-ө көнкө ташөм нылыс?
Шогса өні со мыј понда".
Өтвет віччыны княз пондіс.
Тајо кывјас бөрын југыд
Өті здук кежлө чөвусі,
думыштіс і паніс вылыс:
„Ем, дөрт, гветын ташөм нылыс.
Но мед онкајіччы сетыс:
Гөтырыд-өд абу кепыс—
Сіјөс он пөрччы да коскад,
Он суј гөтыртө вөн костад.
Отсала, дөрт, теныд кызкө,
Но те выл пөв артышт лучкі,
Нөшта думајтышт та серті,
Медым он кајіччы бөрті".
Кназ кевмысны пондіс бара,
Гөтрасны мыј важөн пөра,
Мыј сы јылыс сылөн важөн
думајтөма-нын ас кежын;
Сіјө подөн нывсө тајо
Комын му сажө, ва сажө
Корсны мунны даг көт өні,
Сөмын төдны медым көні.
Југыд ышловзіс сы вылө,

Шуис: Мыҗла мунны ылө,
 Шудыд кор тенад зев матын
 динад ветлөдлө зик татөн?
 Ме і ем царевна сижө“,
 Сесса море вылыс сижө
 Борднас шеныштчөмөн зевтчис,
 Качөдчис і бафдө леччис,
 Патурликаҗис му вылө,
 Пөртчис мича-мича нылө.
 Төлыс сылөн көса улас,
 Коғув југзө кымөс вылас;
 Аслас тувччалан покодка,
 Бытө ветлө пава-пөтка;
 Сорнитны-кө пондас, толко
 Бытө шорыв лөңа солгө.
 Кназ сек јона радлиг тырја
 Топөдліс сижөс сывтырјө,
 Нуөдис пыр мамыс дорө,
 Мамлыс кевмысөмөн корө:
 „дона матушкаөј, мамөј,
 Гөтрасан кад меным самөј...
 Бөрјі ме со аслым аңөс,
 Пөслук монпу теныд шаңөс.
 Корам кыкнанным ми тесаң,
 Бласлөвит мијанөс јенсаң
 Нем чөж бура овны-вывны“.
 Мам сек дона пілы, нывлы
 Образөн да пернапасөн
 Сіис овны бур сөгласөн.
 А Гвидон ез думајт уна
 Веничајтчис сижө лунас —
 Сижө лунас, сижө рытас...
 Пондисны виччысны быдтас.

Море вывті төвру ветлө,
 Төвру ңылыд караб вөтлө;
 Караб шывгө гыјас вывті,
 Зевтчөм парус вынөн кывтө,
 Море вывса крут ді дорті
 Сижө шывгө, мунө гортө.
 Секі кывсис друг ді вывсаң
 Пушкајасыс гора лыјсөм,
 Туј оз сетны воғө кывтны,
 Караблы щөктөны сувтны.
 Сувтисны застава дорө.
 Кназ Гвидон гөститны корө,
 Гортас нуис ставсө најө,
 Пуксөдаліс пызан сажө:
 Бура јукталіс да вердис,
 Вөлыс пансис сорні бердө:
 „Кытчө, гөстјас, кущөм муө
 Кущөм төвар вајад-нуад?
 Караб вывсајас сек воча:

„Свет гөгөр ми кыщов вөчим,
 Ветлөдлім ми карыс-карө.
 Щөктөм, щөктытөм¹⁾ төварөн;
 Öнi тујвиғ кутам ылө:
 Косам гортлаң, асыввылө,
 Океанти, море вывті.
 Салтан царствоө бөр кывтам“
 Кназыд кыліс мыјөн сижө:
 „Бур туј тіјан, гөстјас, сја;
 Казтыштөј ті цар Салтанлы,
 Тіјан муса госуларлы,
 Мыј ме сылы чолөмвиза,
 Гөститны зев важөн вичча,
 Ыста зев ыжыд поклон.“
 Гөстјас тујө, а Гвидон
 Тајө разын ез-ңин вөтчы,
 Гөтыр динас гортас колччис.

Море вылын төвру өвтө,
 Шывгө караб море вывті,
 Локтө сижө Бујан дісан
 Салтан царстволаң нырвиғөн;
 Со-ңин ставыс төдса мулөн
 Петкөдласыс на сін улын.
 Матыстчисны берег дорө.
 Цар Салтан гөститны корө.
 Зарні венеч јурас сылөн,
 Ачыс шог пыр чужөм вылын.
 Пөваріка да ткачіка,
 Пөрыс сватта Бабаріка
 Пукалөны сиз-жө чиннө
 Кујим мортөн да ңоль сінмөн.
 Цар Салтан сек ставсө најө
 Пуксөдаліс пызан сажө.
 „дырө ветлинныд да кытчө?
 Море сажын мыј сивиччө?
 Мыј сен јөзас кывсө вылыс,
 Висталө мен, гөстјас, збылыс?“
 Карабывсајас сек воча:
 „Свет гөгөр ми кыщов вөчим,
 Аңылім сес море сажыс
 Шензөдана чудесајас:
 Море сажын тасаң ылын
 Öтка ді ем рытиввылын,
 Кар сен сулалө зев мича,
 Сінтө вештывтөг көт виғөд,
 Зірдалөны вичко јурјас,
 Теремјас да манастырјас;
 Сетчөс князлөн двореч воғас
 Быдмө козпу; козпу воғас

1) Щөктытөм төвар—госуларствоөни
 запрөтитөм төвар.

дом хрустальнѳ; домас сен
Тешкод велѳдѳм ур ем!
Сыланкывјас сылѳ лучкѳ,
да ѳрекјас сојѳ-гурчкѳ;
ѳрек вывсаыс кыш заыс—
Чѳстѳј зарнѳ лучкѳ ставыс,
Кыш пыщкѳсас сојан нудыс—
Ставыс дона изумрудыс.
Вот-ѳд овлѳ кущѳм ѳѳвѳ!
Сен-жѳ нѳшта ем мѳд ѳѳвѳ:
Море вылыс ставыс гыґас,
ґоґнас пѳлтчас, гѳгѳр пуґас,
Кыптас гылѳн шковгѳм, овзѳм,
Шумѳн ѳјдас берег дорсѳ,
Берегас шыбытас гынас
Комын кујѳм багатырѳс;
Ставныс мѳча удал зонјас,
Ставыс најѳ јоныс-јон јѳз,
Панцыр вывныс бѳ моз ѳзјѳ;
Петасны сег гозјѳн-гозјѳн,
Туша статѳн на-подбор,
Накѳд ѳаґка Черномор.
Картѳ вѳзыс наыс бурыс
Стража ѳдвакѳ кыс сурас.
Ем сен кґаґлѳн гѳтыр јешщѳ,
Сѳнтѳ, аґґан да, он вештыс:
Луннас лун југыдсѳ вевтѳѳ,
Војнас рѳмзѳ тѳлыс вынѳн;
Кѳса улас тѳлыс пуксѳ,
Кымѳс вылас козув југзѳ.
Правѳтѳ сен кґаґ Гвѳдон,
Ыстѳс зев ыжыд поклон,
Те вылѳ-нѳн лучкѳ вѳдчѳ,
Гѳстѳтны зев јона вѳччѳ“.
Цар ез ґерпѳт, бѳстчѳс крута;
ѳнѳ ѳлѳдѳм нѳ кутѳм
ґемтор ґекодсаґ ез отсав—
Щѳктѳс лѳсѳдны став флотсѳ.
Пѳварѳка да ткачѳка,
Пѳрыс сватѳта Бабарѳка
Бара пондѳсны сен пѳґны:
Сѳјѳс оз кѳсјыны лѳґны.
Но Салтаныд налыс кывсѳ
Пыґґѳ оз пукты, ез кывзы:
„Мыј ме цар-ѳ нѳґпом кага?“—
Шуѳс медбѳрын зев стрѳга,
Кокнас жоґас грѳм-јѳрк вѳчѳс,
Петѳг мозыс крапкѳс ѳзѳс.

Пукалѳ кґаґ ѳшѳн дорын;
Сы сѳн воґын паскыд море;
Море мышыв муртса вѳрѳ,
Поснѳ гысерѳн чув кѳрѳ;

Секѳ море паскыд отыс
Тыдовчѳс Салтанлѳн флотыс.
Гвѳдон аґґѳс тајѳс мыјѳн,
Шыаґѳс зев гора шыѳн:
„Волѳ татчѳ, муса мамѳј,
да, кґаґѳна, дона аґѳј,
Мыґса ѳѳвѳ збылыс аґґа,
Локтѳ батѳшканыс татчѳ!“
Труба пыр вѳзѳдлѳс најѳс,
Флотыс ґѳк-нѳн прѳстаґ сајас;
Цар Салтан, Гвѳдонлѳн ајыс,
Палуба вылѳ сек кајѳс.
Пѳварѳка да ткачѳка,
Пѳрыс сватѳта Бабарѳка—
Ставныс сѳкѳд, ставныс сен-жѳ,
На чужѳмын чујмѳм, шензѳм,
ѳѳвујччѳны јона кылѳ
Кґаґ Гвѳдон владеґнѳ вылѳ.
Пушкајасыс лысѳм сорѳн,
Кѳлѳкѳлґнѳча шы горѳн
Гвѳдон петѳс аслас карыс
Чествѳјтны, встречајтны царѳс.
Уна лѳшнѳј сорнѳ кортѳг
Пондѳс нуѳдны кґаґ гортас.

Вот ѳ кґаґжескѳј палата:
Ставыс панцыра да лата¹⁾
Сулалѳны пыранѳнын,
Карса воротајас дѳнын,
Комын кујѳм багатыр;
Цар сен сувтлѳс, шензѳс дыр;
Ставныс мѳча удал зонјас,
Ставныс најѳ јоныс-јон јѳз,
Туша статѳн на-подбор,
Накѳд ѳаґка Черномор.
Мыјѳн царыд тувчѳс двѳрѳ,
Аґґѳс козпу улыс урѳс;
Сыланкывјас сылѳ лучкѳ,
Зарнѳ ѳрек сојѳ-гурчкѳ,
Изумрудсѳ кышыс перјѳ,
Торја мешѳкјасѳ бѳрјѳ;
Резсѳма став паскыд двѳрыс
Зарнѳ кышѳн дорыс-дорѳ.
Гѳстјас мѳдѳдчѳсны воґѳ,
Кґаґлѳн гѳтыр лоѳ вѳча:
Кѳса улас тѳлыс пуксѳ,
Кымѳс вылас козув југзѳ;
Сылѳн тувччалан покодка,

1) Панцыр да латы—војутѳгјасын ва-
жѳн новлывлѳсны металлѳческѳј паскѳм,
кодѳ вевтѳѳ вѳлѳ став тушасѳ нѳвјѳм
да шыѳн кучкѳмјасыс.

Бытто ветло пава-пөтка,
Енкасö вайодö сөрсис.
Цар кыз аззис—сөлөм вөрзис...
„Мыј-нө тајö?“—кајтны мөдис,
Гөтырсө сек ассыс төдис,
Сегга радла бөрдиг тырја,
Кутлис гөтырсө сывтырјө,
Кутлис пісö, сылыс аңсö —
Сывтырјалис кујимнансö,
Пуксалисны пызан сајö,
Пондисны пірујтны најö.
Пөваріка да ткачіка,
Пөрыс сватға Бабаріка
Җебсисны код кытчö верміс;

Најöс аззисны-нин бөрнас.
Лучкі вистасны медбөрын
Лоі налы бөрдөм сордн;
Тајö ыжыд шудыс вөсна
Царыд скөрмыны ез көсјы:
Налы царскөј милөст вөчис,
Кујимнансö гортас лезис.
Кодзөм царөс рытјавылыс
Водтөдисны волпас вылө.
Ме щөщ вөлі гөстјас дінын,
Јуі накөд сур да вина,
Чөсмасі мыј вөлі бурыс.
Ус ез вазыв вина-сурыс.

Коміөдіс Пав. Соронин

А. С. П У Ш К И Н
((Р Ö К В О З Ы Н))

Бара кымөр ме јур вылө
Ывла лөһын өшјө щем;
Завид кутыг рөкыс кылө
Бара грөзитө-һин мем...

Судба динө ассым лөгөс
Помөз нуа-ө ме пыр?
Оз-ө личкы менө рөкыс?
Томса гордост оз-ө быр?

Бурнөј олөмсыс кор музі,
Вескод пырыс вичча грөз.
Гашкө нөшта шуд-на усө,
Бара аzza-на ас јөз...

Но кор сөлөм менам кылө
Торјалөмлыг грознөј час,
Тенсыд китө, ангел нылөј,
Вај көт кутла бөрја раз.

Шогсы, личөд морөс динтө,
Меным, ангел, шу: прөшцај,
Кыпөд ассыд нежнөј сінтө,
Сөза вичөдлы-нө вај.

Казтылөмыс секи тајө
Менам јурыг дыр оз вун,—
Гордост, вынјөр сижө вајас
I том кадса повтөмлун.

Комидіе Иван Вас

А. С. ПУШКИН

ЕПИГРАММАЈАС

АЛЕКСАНДР 1-ој ВЫЛО

TE DA ME

Те морт озыр, ме зев гӧл,
Те прозаик, ме поет;
Те зев щӧг, кыз маков цвет,
Ме-жӧ смерт коф кос і кельд.
Уж да тӧждысӧм он тӧд,
Олан гажа ыжыд домын;
Менам кынӧмӧј оз пӧт,
Лунсӧ колла ізас чомјын.
Сојан бура, кеслан гыж,
Чурскан вина паскыд горшӧ,
І тед частӧ овлӧ дыш
Ас мог ассыд нуны ортсӧ.

Котрӧдлӧ-тај менӧ со
дука ва да щӧк ӧаӧ сојӧм,
Чардак вывсаӧ сажен со
Помса ветла аслам могӧн.
Рабјас вылӧ вӧчла вом,
Тенад сінјас вылын јорсӧм.
Ассыд сыла афедрон
Чышкӧдан те каленкорӧн.
Виӧа сетчӧ, ло кӧт ен,
І Хвостовлы лечыд ода,
Абу менам челаф мода,
Чышка, кі улын мыј ем.

НИКОЛАЈ 1-ој ВЫЛӦ

I.

Со муртса лоі цар
І мыј-нин вӧчны ештис.
Сібірӧ со кыз мортӧс
Пырыс-пыр-жӧ ыстис
да витӧс релӧ лептис.

II.

Велікӧј государ,
Те вӧсна став нуждаыс лоіс:
І кӧт омӧл лоан цар,
Но кызі полковник—војист.

НИКОЛАЈ 1-ој БЈУСТ ВЫЛӦ

Љік ташӧм сӧкыд-жӧ да куш
Оригиналыс сымӧн щук.

Коміѳдіс Сандрік Јогор

Б. ВЕЖОВ
ТОВА АСЫВ

(А.С. ПУШКИН СЕРТИ)

Зев көзүд ывла, шондi жугыд,
Те јешцö уған менам јорт.
Вај, чеччы, ывлаыс-һин жугыд,
Ферт, көзүд луннад муса горт.

Рыт вöли те-на тöдан гашкö,
Ывлаын војтöв вöли пушкö,
I тöлыс кокһиҫика шывгiс,
I кымөрјас лебiсны вывтiс,
I те зев жугыл вöлин сек,
А öнi... аҫған öшiһ пыр
Лöз јенеж лымчiрјасөн тыр;
Гөрд шондi воҙын лымјыс ворсö,
Ме кыла ывла сылангорсö,
Ковјорөн тупкысöма му
I гөгөр лöсыд, гөгөр бур.
Со, ылын тыдалыштö вөр;
Со, козпу, зумыш, бытö скөр...
Став јуыс тупкысöма јiөн,
А комната зев жугыд мијан,
I жоһын көрт пач јара жургö,
Ас думгыс бытö мыјкö мургö
да леҙö шыјас уна пöлöс,
Но огö щöктöј ли ми вöлöс
доҫдавны доҫдö öнi пыр...
Лым вывти ödjö шывгiгтыр,
Ми мунам доҫдөн һимкодпыр;
I ветлам текöд мујас вылöз,
Щöщ ветлам гажа јагö ылöз,
Көн кущöм гажа места ем—
Зев дона ставыс тајö мем.

(Сыктивкарса 2-д №-а шөр школаса
10-д классын велöдчыс).

А. Г. ГИДОРОВ

I. А. КУРАТОВ—

А. Г. ПУШКИН ЖЫЛЫГ

А. Г. Пушкин — ыжыд роч поет. Ассыс донсө, кызи художник-лыг, сиж ачыс бура төдис, кор шуис:

„Слух обо мне пройдет по всей Руси великой
И назовет меня всяк сущий в ней язык,
И гордый внук славян, и финн, и ныне дикой
Тунгуз, и друг степей калмык“.

Таж кывжасыс збылмисны. Пушкин збылыг лоис Совет Союзса став жозжаслөн радежтана писателөн.

Пушкин коміоғ воис жона-нын важон, XIX нем мөд жынжын. Коми поезиялы да коми литературној кывлы подув пуктыс—I. А. Куратов коміодавліс Пушкинлыг вел уна кывбурјас.

Куратов бура вөлі төдса мірөвөј литература став коріфејжасыскөд. Сиж рукописжасыс ми ағзам переводјас Гютеыс, Шиллерыс, Беранжеыс, Шекспірыс, Сырокомляыс да уна мукөд төдчана заграницаса поетжасыс да художникжасыс, весіг Гораціыс емөс переводјас. Ез, Ферт, вермы сиж бокө колны і А. Г. Пушкинөс.

Кушөм вылө Куратов пуктіс Пушкинөс, петкөдлө сылөн пасјөд аслас рабочөј тетрадын 1865 вога сентабрын.

„Устьсыольские критики Некрасова ставят выше Пушкина. Гм! Если циклоп возьмет ребенка на голову свою, то ребенок будет выше циклопа“.

Ферт, тас оз ков гөгөрвоны, мыј Некрасовөс Куратов улө пуктіс. 48 мірөвөј мыслителјас, художникјас да общественној деятелјас пышкын, коджаслыг портретјасө Куратов вөлөм көсјө сүзөдны, пасјөма щөщ і Некрасов, Чернышевскіј да с. в.

Куратовлөн емөс уна высказываніејас Пушкин жылыг. „Вөјөм морт“ гижөдын медбөрас Куратов пасјө:

„Зачем твой дивный карандаш
Рисует мой арабский профиль?
Хоть ты векам его предаш,
Его освищет Мефистофель.“

Так писал Пушкин, предчувствуя грозу будущих критиков. Сбылось его пророчество в половину. Что сделал Пушкин в свой век, того другой не сделал. Зачем он не был тем, кого хотелось критикам! Грыцько пожелал, чтоб Пушкин для России был тем, чем для Германии был Лессинг (Соврем. 1865, окт.); Шапов недоволен тем, что Пушкин—Пушкин, а не Шапов (Русск. сл. 1866),

ну и пр. Очень жаль, что Пушкин не был садовником, потому что тогда русская литература верно дальше бы ушла! Историко-физиологической необходимости быть тем, чем был Пушкин, верить не должно! Условия века, среды, образования, таланта и самого организма должны ли были в самом деле существовать для нашего поэта*?

Интересној пасјодјас Куратовлѳн сурисны Пушкин творческѳј метод јылыс. Куратов пыр сулаліс олѳмсѳ реалнѳја петкѳдлѳм дор. Но сіѳ реалізмсѳ ез сіѳ гѳгѳрво, мыј художнікы, фотографы моз, колѳ емпіріческѳја петкѳдлыны мыј сін улад усѳ, да сіѳ, кыз сінмад шыбытѳ ортыса торјыс. Куратов ногѳн художніклѳн сорныс зев аслыссама, образнѳј, метафоріческѳј. Образ пыдѳі сіѳ вермас богтны сещѳм тор, коді наука серті весіг лонысѳ оз вермы. Вайѳдам сылыс ассыс кывјассѳ Пушкинлыс творческѳј методсѳ відлалігѳн. Куратов гіжѳ:

„Пушкин в 1824 году подражая Корану и дошедши до стиха:

Земля недвижна; неба своды,
Творец, поддержаны тобой,
Да не падут на сушь и воды
И не подавят нас собой—

Заметив: „плохая физика, зато какая смелая поэзия“. Затем через пять лет известное свое стихотворение „Монастырь на Казбеке“ он сам кончает так:

Туда б, в заоблачную келью
В соседство бога скрыться мне!

Он нашел теперь, что поэзия не наука, человек не ученый, и астрономию с теологией мешает как галушки с мылом. Однако греха тут нет*.

Куратов пыр когасіс „іскусство дла іскусства“ теоріја дор сулалысјаскѳд, но вылынжык вайѳдѳм выводас тѳдчыштѳ тајѳ теоріјаыслѳн вліјаніеыс. Образјаслы, метафорајаслы і мукѳд средствојаслы художественнѳј произведѳніеын колѳ лоны сещѳмјасѳн, мед најѳ вѳлі ладмѳны произведѳніје содержаніеыскѳд, мед вѳлі најѳс подчїнітѳма произведѳніје ідејаыслы. Куратов ез вѳв прав, кор сіѳ шуіс, мыј „наука ест орудіе іскусства“. Улынжык мі вайѳдам некымын произведѳніје Пушкинлыс, кодјасѳс коміѳдлѳма Куратов.

А. С. ПУШКИНЛӨН КОМИӨДӨМ КЫВБУРЈАС

ВӨЈӨМ МОРТ

(Пушкинлөн)

Котөртисны пијан гортас,
— „Батө, батө!“—горзөны,—
„Тылжө вайөм кулөм мортөс,
Кытчө-ја і вошсыны!“
— „Чөлө, чөлө ті кул пијан!“—
На вылө бат ырөстис,—
Со-тај урөсјасыд мијан!
Кулөм морт ме сета час!
Сөкыд висөм тајө олөм!
Корсыгөмјас лоасны!
Баба! вай те дукөс, колө
Код пеж чужөм видлыны.
Көні сижө?—„Батө, то-нө!“
— „Сирпиң паскыд горшаныд!
Быдтор, пон чукөр, ті јона
Төданныд да ақзанныд!
— „Визөд, визөд, батө! Ақзан?“
— „Ақза но, да шыңитөл,
Мед оз пышјы! Локтө нақөн!
Бесјас, шумыд мед ез вөл!“
Нөжјөн визылтө ју. синас,
Көні куза волсалөм
Көтасөм тыл лываинас
Куш шој мортлөн нужөдчөм.
Лөзөдөма мистөм јайыс,
Быдсө кер код пыктөма,
Кущөм лок со суөм тајөс,
Мыжа лолсө вижөма!
Коди бара, черікыјыс,
Кодзөм зон-ја горттөм морт,
Сізі ақзөма-ө гыыс,
Корсөма-ө ассыс горт?
Пөллы мыј! Кул көт ло сен!
Сижө јуөз котөртис
І кызі сурас мортөс косөн
Ваө кыскө кокөдыс.
Пелыснас пөл кулөм мортсө
Јөткыштіс, і бара шој
Мөдлаыс сек крестсө, грездсө

Модас корсны лун і вој.
Кулом морт дыр гыјас шорын
Ловја ногон қибрасис,
Сіјос сіннас коллом борын
Польо гортас мододчис.

— „Порс піјан, ті ме бөр локтө,
Морт преңкөн сетала,
да ен сорытө нем, боктө
Модногон-кө полсала!“

Містөммис зел војшөр вомыс,
Пуо коф ју гыјаснас;
Кусалис-һин сартас помыс
Польолон щын керкаас.

Піјан важон лабыч куза
Кызи сурөм водөмны,
Мамыс печкан дорас узо,
Бағыс көсјө ојбыртны.

Лок төл увгө, лөмзө, сылө,
Ылла сталыс гудрасө...

Ошиң улас—польо кылө—
одкө јона јиркөдчө.

— „Код сені?— „Лең те менө!“

— „Кущөм вој-дур ветлөдлө?“

Кущөм фавөл, кыргыз, тенө
Војшөр војын ноллөдлө?

Көн мем текөд ноллөдчыны?

Керка пемыд—сущкы сін!

Җескыд—некөн бергөдчыны!

Мыј ме дінө сибөдчин?“

Польо гыжјасигон назо

Четчө сек мед өшиңсө

Лептыны—і мыјно аззо?

Пастөм морт сен відчыгө!

Ползөдчыс коф вөлі тајө,

Бугыљјасыс султөмны,

Тошгыс војтва і сы јазө

Сір-сөд гагјас пырөмны.

Польо кыс өшиң угіс,

Төдса вөлі пастөм гөс!

Польлон пің пырсыс-тај шугіс:

— „Ез-ө відчыс корөмөс!“

Војбыд польөлы ез југдыл

Асылөң көн інасны;

Вој-вој кулом морт ез дугдыл

Ошиң улас вөзјысны.

Омөљ јуөр ветлө: гортас

Польө-пө-тај відчыгө

Быдса воө кулом мортөс

Тајө кадө војјасө.

Пондас ылла містөммыны,

Асылсаң төљ шуғласны,

Бара польө керка дінө

Кулом воас вөзјысны.

ШОТЛАНДИАСА БЫЛАНКЫЛ

(Пушкін серті)

Кырныш лебзё кырныш динё,
Кырныш горзё:— „Кёни инё,
Кырнышö, ми нурјасам?
Кызи вескё тöдмасам?“

Кырныш кырнышлы сиз шуö:
— „Кырныш! Сојан (или: Јуква) мијан пуö...
Ыб вылын-тај сисмигтыр
Кујлö вiјöм багатыр.

Мыяс кодкөд вермасöмын
Сiјö усöм, тöдö сöмын
Сылөн кушыс да сöд чаң
да том гöтыр тöрытса аң...

Вөрö лебзис-нын куш сылөн,
Лок морт рөттö сöд чаң вылын,
А том гöтыр вiдчысö
Олыс-вылыс мусасö“...

1858 во.

ПУШКИНЛӨН

Тiјан зарни лун-вој ем-на;
Тiјан олөм југыд, лөн;
Тiјан вылö бергöдчöмны
Зил сiнјас рам нылјаслөн.

Муса вокјас! Ворсö, сылö!
Нуöдö рыт долыда —
I ти вiдчыстөм гаж вылö
Сiнва-пыр ме серөкта!

1857 во.

ФРАНЧЕСКО ДНИАНИЛӨН

(Пушкін серті)

Кодыр жагöдчöммыгт пу вылын Јуда
Рагсiс, сeкi омöл, код быд локөн шуда,
Локмыгт чужöм дiнас матö копыртчiс
I сы мыжа шојö олөм пöлыштiс.
Сегса босмыгт сiјöс, фавöл лебiс-кајiс
I гееннаö пeж јaјлы лолјөн вaјiс.

Сурајас сен сурјас вылас бостісны
І сѳтана дінѳ сїјѳс нуісны.
Сталныс гералѳны... Трон вылгыс со четчіс
Јуда дінѳ радліг Ад-цар летчіс,
Окыштіс і окгыс пырыс сотчіс пар,
Кодлыс вуза оксѳ бостіс Крістос-цар.

1867 во.

ПУШКІНЛѳН

Јона бѳрдіг вежѳк ныл зонсѳ відіс;
Секкост пельпом вылас копыртчѳм-
мыст зонмыс
Пондіс вугралны; ныл візіг кокныд унсѳ
Лаңтіс пыр і шпыңјалігѳн ѳѳжѳн
бѳрдзіс.

1867 во.

(ПУШКІНЫС)

Ен те лѳгал, ен те шоггы
Олѳмыд-кѳ пѳрјалас;
Шудтѳм лунѳ лаңт, ен нокгы,
Шудлун, ескы, бергѳдчас.
Сѳлѳм олѳ воңаын.
ѳнја жугыль, шоггыс кусѳ...
Быдсѳ мунас регыд-нїн!
А мыј мунас, лоас муса!

1859 во.

ВЕЛІКӨЈ РОЧ ПОЕТ

1837 воын февраль төлысса көзыд војо Њиколај Палкінлөн жандармјас көсјісны гусавны Россіјалыс ыжыд поетөс — А. С. Пушкинөс. Воын, јөзыс гусөн, нуисны А. С. Пушкинлыс гробсө Петербургыс, ізас пышкө гартөмөн, жандармјасөн візөмөн, мед јөз ез вермыны сетны сылы колана почестјас. Сещөм мустөм да ковтөм вөлі А. С. Пушкин крепостнічeskөј Россіјаын ыжыдалысјаслы, сещөм ыжыд вөлі сылөн вліјаніеыс сіјө кадга обшчество вылө, мыј Њиколај І-ј да сылөн пріспешнікјасыс сыс повлісны весіг кулөм бөрас, вескыджык шуны — віөм бөрас. Од Пушкинлөн дуель — абу сылөн прөстө ассыс честсө дорјөм, но сіјө вөлі дворанско-феодальнөј Россіјалөн мест XIX-өд нем первојја жынса велічашөј роч писател вылын, коллөн міровоззреніеыс да став пышкөсыс вөлі паныда крепостно-самодејжавнөј стрөжлы. Сантес аслас выстрелөн ворсіс сөмын рол сіјө феодально-крепостнічeskөј аристократіјалы служба вылын.

Февраль төлыс шөрын Петербургвса өтї поштөвөј станціја пыр муно вөлөм профессор гөтыр. Сіјө казалас котралыс жандармјасөс, кодјас термөдлісны өдјөжык додфасны јамшщікјасөс да нуны дод, көні кујліс рөгөжаө да ізас пышкө төбөм гроб. Профессор гөтырыд і јуалас өтїк візөдыгыс, мыј тајө тащөмыс. Мөдыд вочавізас:

— А јенмыс төдас мыј! Кущөмкө Пушкинөс-пө віөмаөс, — гөнітөдөны сіјөс почтовөјјас вылын, рөгөжаө да ізасө төбөмөн, прөсті господі, понјөс моз!

Тази зебіс-кольөдіс офіціалнөј ѳиколајевскөј Россіја велічашөј роч поетөс.

Но Њиколај Палкінлы да сіјө жандармјаслы ез удајччы ні гусавны, ні зебны јөзыс Пушкинөс, ассыныс Пушкинөс. Поетөс ранітөм јылыс первојја јубрыс-жө шызөдіс став Петербургсө. Јөз, прөстөј јөз да студентјас, посні чіновнікјас да карса мешщана, мөдісны кыссыны Пушкин квартіра дінө. Њиколај І-ј ачыс ез чәјтлыс, мыј кущөмкө поетөс віөм, көт сіјө і вөлі аслас камер-јункер, вермас сізі шызөдны јөзөс. Сіјөн сіјө і шуіс гусөн пышјөдны Пушкинлыс шојсө да гуавны ылөжык, сіктө.

Шојсө Пушкинлыс гусалісны, но а асө поетсө, „роч поезіјалыс шондісө“, кызі гіжліс секса өтїк газет да мыјыс тајө газетсө муртса ез тупкыны, гусавны ез вермыны, көт ескөн јона көсјісны, мед Пушкиныс весіг казтылөмыс ез кол. Роч јөз да Россіјаса став јөзјас ез вунөдны ассыныс поетсө, сіјө уна дас во чөж горша лыддіс сылыс кувлытөм гіжөдјассө, сіјө нуіс сылыс німсө војнајас да револуціјас бі пыр да өні паскыда казтыліс сіјөс віөмлыс 100 во тырөмсө.

Роч література історіяын Александр Сергејевіч Пушкін вөлі дај колө өтк велічајшөј поетөн, коді лоі родоначалыкөн выль роч літературалы, өніја роч літературнөј кывлы подув пуктысөн.

Пушкін овліс сещөм кадө, кор роч общество оломын зев јоса сулалісны кывлөн, літературалөн вопросјас. XVIII немса роч літератураын ыжыдавліс сещөм кыв, коді матын вөлі церковно-славјанскөјлы да кодлөн нінөм ез вөв өтувјаыс, өткодыс сорытан ловја кывкөд. Ачыс літератураыс сің-жө вөлі вылын лебалыс, јурнуөдан өтлјасөн вөліны романтізм да ложно-классіцізм. Условнөј, напыщеннөј слогыс сөмын падмөдліс роч культуралыс да літературалыс кыпалөмсө. Сіјөс колө вөлі жугөдны, колө вөлі вылыс лөсөдны сещөм літературнөј кыв, коді ескө збылыс служітіс обществосө воңө јөткөмлы, а ез падмөд сіјөс.

Тажө ужсө вөчысөн бурещ лоі А. С. Пушкін. Сіјө веніс XVIII немса роч літературалыс архаізмсө, жугөдіс важ поезіјалыс „высокөј өтлјсө“, матыстіс сіјөс оломлаң, лөсөдіс выль літературнөј кыв. Поезіја, проза, драматургіја,— нінөм ез коллы вөрзөдлытөг Пушкінлөн. Аслас нөтчыл вунөдлытөм гіжөдјасын сіјө сувтөдавліс вопросјас XIX-өд нем заводітчан кадса роч обществолыс, колыс уна образјас, тпјас сіјө кадыслыс, серпасјас секса оломыслыс. „Евгений Онегин“, „Борис Годунов“, „Медный всадник“, „Капитанская дочка“, „Повести Белкина“, уна кывбурјас да поемајас, мојдјас,— ставыс тајө өні-на лыддысөны јона увлекательнөја, дај пөжалуј увлекательнөјжыка секса дорыс.

Но абу сөмын тајөн дона мјанлы Пушкін. Огө сөмын сы вөсна мі лыддө сещөма Пушкінөс, мыј сылөн гіжөдјасыс төдмөдөны секса оломөн. Медса ыжыдыс — Пушкінлөн гіжөдјасыс талунөң волнужтөны дај воңө кутасны волнужтны лыддысысјасөс жужыл мөвпјаснас, чужтыны налыс мөвп мортлөн шуда да гажа олом јылыс, көт і аслас поетлөн судбаыс вөлі сещөм шудтөм.

Олом да јөзөс рафөјтөм, муыввса оломын гаж корсөм, ывлавыввса мичлунөн нимкофасөм, быд мортлөн гажа олом вылө право,— со јурнуөдана мотивјасыс быд гіжөдын великөј поетлөн. Пушкін јона рафөјтліс оломсө, но феодально-крепостнычскөј Россіјаын, көні овліс да творітліс Пушкін, ставыс тајө ез вермы лоны, но сіјө бурещ та вөсна тышкасіс, та вөсна тышын сіјө і ачыс погібнытіс.

Кутан-кө Пушкінлыс гіжөдјассө донјавны куш познавательнөј төдчанлун боксаң, сіјөн лоө јона гөлмөдөма сылыс поезіјасө. Сыын і выныс Пушкін гіжөдјаслөн, мыј најө волнужтөны мјанөс асланыс жужыл мөвпјаснас, мыј најө бостөны мјанөс асланыс мичлуннас, музыкальностнас, став поетическөј совершенствонас, Пушкінлөн образјасыс, сылөн чувствојасыс звучітөны оз асланыс, а мјан реалностөн.

Пушкін вежөртө ассыс личностсө ас гөгөрсө оломыскөд да јөзкөд јітөдын. Тасаң сылөн паскыдлуныс, ыжыл пыщкөсыс. Тасаң сылөн оптімізмис унжык гіжөдјасас, көт і николајевскөј Россіја смраднөј сынөдын пөдігөн сылы ковмывліс јона щөщ гіжны шог јылыс, скорб јылыс, разочарованіје јылыс. Пушкін ыжыл сөлөма морт, аслас став гажјаснас і шогјаснас. Сы вөсна сылөн кывбурјасыс өні мјанлы звучітөны сещөм јона.

Пушкін ыжыл народнөј, шук народнөј поет. Народнөј сы вөсна, мыј сылөн поезіјаыс вөлі свободнөј олом вылас офіціалнөј, казеннөј візөдласјасыс. Сіјө роч фөјствітелностсө петкөдліс ез сізі, кызі вөлі колө реакціоннөј дворанскөј обществолы, а кызі најө вөліны

збыльвылас кызі сіјо вöлі петö аслас вежöртасыс. Сы вöсна сіјо вöлі жеткöдлö медса передовöј јöзлыс свобода радејтöмсö, независимостсö да профестсö, кодјас корсісны аслыныс петан туј. Сы вöсна сіјо вöлі сещöм матыса друг декабристјаслөн, вöлі бур тöдса најö журнудысјаскöд, да весіг најö пораженіје бöрын декабристјас коліны сылөн медса матыса јöзөн да уна пöс гіжöдјас Пушкин сіліс налы. Сы вöсна А. Г. Пушкин тыр праваөн верміс шуны аслас „Памјатник“-ын:

„И долго буду тем любезен я народу,
Что чувства добрые я лирой пробуждал,
Что в мой жестокий век восславил я свободу
И милость к падшим призывал“.

Пушкин поезіјалөн да прозалөн народностыс быт корлісны выль формајас. XVIII-öд немса да XIX-öд нем заводітчан кадса роч літературнöј кывјыс оз вöлі шогмы сылы, колö вöлі лöсöдны выль літературнöј кыв, збыль народнöјöс, коді ескөн вöлі матын да гöгöрвоана паскыд лыддысјаслы, вöлі ескөн бура да гöгöрвоана вайö лыддысöз сылыс ідејаяссö, чувствојассö. Пушкин, тазнад, вöлі öніја роч літературнöј кывлы подув пуктысөн. Пушкин зіліс гіжны прöстжыка, сіјо кадса література кыв вітјеватостлы да напышченностлы паныд. „Точность и краткость—вот первые достоинства прозы. Она требует мыслей и мыслей,— без них блестящие выражения ни к чему не служат...“—гіжліс сіјо öтїк статтаын. Пушкин тöдмасö роч фольклоркöд, сіјо маґеріал вылын гіжö уна мојдјас, аслас творчестволыс ідејнöј озырлунсö нї сылыс качествомö лөтöг, а сымын јонжыка мїчмöдöмөн. Прöстлун вöсна тöждысöмыс сылөн пыр јїтчöма іскусствовые мысл требујтöмкöд, прöстлуныс сылы колö сы вылö, мед петкöдлыны мыслјас да мыслјас. І сіјо гіжöдјасыс мї öнї-на гумлалам жужыд мыслјас, чувствојас, ідејаяс, кодјас мїжанöс волнујтöны, чужтöны выль мöвпјас морт олöмын гаж јылыс, мїчлун јылыс, кодјас облагораживајтöны мїжанöс.

Коліс со во Пушкин кулöмлы. Тајö кадколастнас Россия вöчїс ыжыд тужкост. Путкылтöма самодејжавіеöс, коді вііс великöј роч поетöс, путкылтöма став стројсö, кор унжыкыс ужавлісны да страдајтлісны, а јона ещажыкыс нїнöм ез керны да гажöдчісны. І сіјо унжыкыс öнї олöмас кöзаїнјас, најö кыпöдчöны іскусство вершінајасöз, овладевајтöны культурнöј наслідствоөн.

Чаадајевлы сіöм кывбурын коркö А. Г. Пушкин гіжлывлїс:

„Товариш, верь: взойдет она,
Заря пленительного счастья,
Россия вспрянет ото сна
И на обломках самовластья
Напишет наши имена“.

Öнї Пушкинлыс нїмсö Сöвет Сојузса јöз гіжісны зарні шыпасјасөн ас пыщсыныс петöм великöј генїјас радö. Аслас памјатник дїнö народнöј тропайс, код јылыс мöвпавліс Пушкин, пöрїс öнї зумыд тујö. Пушкинлөн кнїгајас петöны мїлтонјас екземплярјасөн да уна дас кыв вылын. Збылмісны сылөн кывјасыс, мыј

„Слух обо мне пройдет по всей Руси великой
И назовет меня всяк сущий в ней язык:
И гордый внук славян, и финн, и ныне дикой
Тунгуз и друг степей калмык“.

Совет Союзса мезмөм ужалыс јөз паскыда казтылысны Пушкин куломлы 100 во тыромсө.

Пушкин — мијан, сомын мијан! — ташом лозунг улын мунис сijo лун-јас кезле лосодчомыс. Уна выл миллион екземплярјасон петоны сылон книгајасыс; уна сурс выл јөз тодмасалоны сijo гижодјасон. Совет Союзса уна сорнија јөз быдон лыдфоны сijos асланысон, лыдфоны аскодныс, вужодалоны асланыс кывјас выло. Сы жылыс јуорыс збылыс воис и тунгузјаслы, и степса друг калмыкјаслы, и не сомын јуор, но сijo ачыс, аслас кувлытом гижодјаснас. Сijos тодоны да лыдфоны кызи великој роч писателос, кызи ассыныс писателос.

Тажо — абу прөстөј даң „знатној покојныкты“. абу сijo вөвлөм величје возын копрасом. Абу! „Великој русској народлон великој пи, — гижлис Косарев јорт „Велөдој Пушкинос“ статтаын, — художественној кывлон геңиалној мастер, декабристјаслон друг, правда да разум вөсна боец, Пушкин пырис мијан эпохао кызи совремјоннык. Сijo мијанлы јонжыка совремјоннык, аслас поколенјелы да аслас обществолы со во сајын дорыс“.

„Нидтик роч поет, — гижлис аслас кадө Виссаріон Белінскиј — оз вермы лоны сещом, Пушкин код, велөдысон том јозлы, том чувствојас совмөдысон. Сылон поезијаыс чуждој фантастичностыс, мечтательностыс, ложнојыс, призрочно-идеалнојыс; сijo зоңнас јижтысөма действительностон; сijo оз пуктав олом вылас белла да гөрд пасјас, но петкодло сijos кушом ем, аслас збыл мичлунон; Пушкин поезијаын ем јенеж, но сыон пыр јижтысөма муыс...“

Комі кыв вылын А. Г. Пушкинлон гижодјасыс зев-на омөла петавлисны. Сомын откымын поснидик лирическој кывбурјас школној хрестоматіјајасын да откымын мојдјас.

Медвоzza комі поетон, коди кутчыеліс Пушкинлыс кывбурјасө комидөмө, вөлі І. А. Куратов. 1860-өд војасө сijo вужодліс 7 кымын кывбур, аслас опыт вылын видліс, мыј комі кыв вылын позө сетны Пушкинлыс благородној стихјасө. Но кызи и Куратовлон мукөд гижодјасыс, революцијаоң најө ез вермывны петавны печатын. Революција бөрсө комі советској поетјас сиз-жө бостсывлісны вужодавны Пушкинлыс кывбурјасө (шуам Жан Морос, Тіма Вең да с. в.), но ужыс јонасө воzө ез паскав. Тајө виставсө сижон, мыј комі литературној кыв ез-на вөв сещом гібкөј, а комі поетјаслон поетическој култураыс ез-на вөв сы вылнаын, медем бура вөчны тајө ужсө.

Мөд делө өні. Мијан писателјас асланыс мастерство боксаң бөрја војасас јона кыптисны, а комі литературној кыв тырмымон-нин совмис сы выло, мед сижон сещом-жө мичаа да художественноја предајтны Пушкинлыс чувствојасө, идејајасө, мөвпјасө. Комі Государственној Издательство таво-нын лезө бура уна гижодјас А. Г. Пушкинлыс, на пын: „Капитанлон ныв“, „дубровскиј“. „Белкинлон повестјас“, поемајас пыыс: „Рөзбој вокјас“ (комидис Сандрик Јогор), „Медној всаднык“ (комидис Тіма Вең), сылыс уна кывбурјас: „Памјатнык“, „Сферевна“, „Арион“, „Анчар“, „Сибирө гижөд“ да с. в.

Тажон лоө сетөма позанлун комі ужалыс јозлы асланыс рөдној кыв вылын тодмасын Пушкин геңиалној гижодјасон. А. Пушкин куломлы 100 во тыромсө казтылігон комі ужалыс јөз петкодлісны кушөма најө радејтоны великој роч поетос, кызи сijos тодоны, казтывлөны, лыдфоны щощ и асланыс великој поетон.

БЕНКЕНДОРФЛЫ В. А. ЖУКОВСКИ ПІГМӨЫГ *)

...Мөвпыштөј ағныд, кущом ескө вөлі Тіжанлы, кор вөлі ескө тіжанос олома арлыдјасын гартлөдлөма сещом тывјөн, ағинныд ассынныд быд восков істолкованнөј предубеждөніеједн, ез вөв позанлуны вөһнөја вежны оланіннытө асвыланыд подозреніетөг либө укөратөг. Тіжан пісмөјасын ағза выговорјас сыыс, мыј Пушкин муніс Москваө, мыј Пушкин муніс Арзумө. Но кущом-нө сіјө преступленіеје? Пушкин көсјіс мунны сіктө овны, медем верміс спокојнөја ужавны літератураын, сылы вөлі сын өткажітөма сіјө помка улын, мыј сіјө служітіс, азбыл вылас сы вөсна, мыј ез ескыны... Но мыын-нө вөлі сылөн службаыс? Сөмын сын, мыј сіјөс вөлі прічіслітөма Іностраннөј коллегіјаө. Кущом верміс лоны сылы делө Іностраннөј коллегіјаөзыс? Сылөн службаыс вөлі сылөн перөыс, сылөн Петр Великіј, сылөн поемајас, произведөніејас, кодјасөн ескө ознаменујтчіс өніја славнөј кадыс? Тащом служба вылас колө свободнөј ујөдөніеје. Кущом спокојствіеје верміс сылөн лоны аслас пылкөј, огорчїтлөм душанас, аслас гортса топалөм обстојателствојаснас, сіјө светас (код дорө вөлі дорөма џеобходімостөн), көні ставыс тревожітіс сіјөс сујетностөн, көні вөлі сіјө самолюбїелы сымында раздражітелнөјыс, көні, медбөрын, вывті уна зывөктана сплетна, кодјас тывјыс ез вөв сылөн позанлуныс нешыштчыныс, пөгубітісны сіјөс. Государ імператор шуіс ассө сіјө цензорөн. Мілөстыс вывті ыжыд, торјөн-нын драгоценнөј сы вөсна, мыј сын ердөдөсіс сы дінө государлөн став личнөј благоговеніејыс. Но шуа вескыда, тајө мілөстыс Пушкинөс сувтөдіс медга сөкыд положеніејас... Медбөрын Тіжан сіјөтелство өтік пісмөыг ағза выговор сыыс, мыј Пушкин өткымын обществөјасын лыддїс ассыс трагедїја сіјөс ошкөм дорөыс возжык. да кущом-нө сіјө преступленіеје? Пісателјас пыщкыс кодї озлыдды аслас другјасыслы ассыс произведөніејассө сы могыс, медем кывны налыс крїтікасө? Неужелї-жө сылы лоө сетчөз, кор сылыс произведөніејесө нөшта абу-на позволітөма офіціалнөја, аслыс лыддыны сіјөс позволіттөмөн? Матыссајаслы лыддөмыс ем өтік вывті ыжыд наслаждөніеје пісателлы. Быдөн позволітлісны сіјөс аслыныс, сіјө ем семејнөј делө, сіјө-жө, мыј сорны, мыј перепїска. Запрешцајт-

*) Цар Ніколајөн да сіјө прїспешнїкјасөн Пушкинөс дугдывтөг травітөмыс, кодї потөс вайөдіс гібелө, возмутїтіс весїг смїреннөј Жуковскїјөс. Пушкин кулөм бөрын регыд мыгы сіјө шыөдчіс жандармјас шеф Бенкендорф дінө пісмөөн, көні јарјугыда серпасалїс поет олөмыс бөрја војасга обстановкасө. Вайөдам сіјө пісмөыс отрывок, кодөс медвоззасыс зоннас јөзөдөма Октябрскөј соціалїстїческөј револуціја бөрын.

ны сїјос лоо сїјо-жѳ, мыј запрешщайтны мѳвпавны (мѳвпавны аслыд, лолавны) да с. в. Ташѳм сама запрешщенїејасыс вреднѳјѳс щук сы вѳсна, мыј најѳ безполезнѳјѳс, раздражїтelnѳјѳс да некѳр оз вермыны пѳртсыны олѳмѳ.

Кущѳм-нѳ вѳлі положенїејыс Пушкїнлѳн ташѳм запрешщенїејас лїчкѳм улас? Ез-ѳ ло сылы, сїјѳ пылкостнас, кодѳс сылы вѳлі сетѳма прїродасањ да кодтѳг сїјѳ ез ескѳ вѳв поетѳн, медбѳрын, воны отчајанїеѳ...

Пушкїн мужајтїс зрелѳј мывкыдѳн да поетїческѳј дарованїеѳн, аслас положенїе раздражїтelnѳј сѳкыдлун вылас вїзѳдтѳг, кодлы помсѳ ез вермы возыв ақзыны, сїјѳн, мыј сїјѳ вермїс чайтны, мыј дас во чѳжѳн вежсытѳм торјыс колѳ сещѳмѳн і став олѳм чѳжыс, і мыј сылы нѳтчыд не мездысны сїјѳ надзоргыс, кытчѳ сїјѳс, семејстволыс-нїн батѳс, сїјѳ арлыдјаснас подвергнїтѳма вѳлі, кыз кыз арѳса шалунѳс... Сылы оз вѳлі поњ меставывгыс вѳрзѳдчыны свободнѳја, сїјѳс лїшїтѳма вѳлі Јевропаѳс ақзылан наслажденїејыс, сылы оз вѳлі поњ аслас другјаслы да аснас бѳрјѳм обществолы лыдѳыны ассыс сочїенїејассѳ, быд сїјѳ стїхјасын, кодјасѳс вѳлі печатайтѳма абу сыѳн, а алманах їздательѳн цензураѳн лезѳмѳн, вѳлі тыдалѳ возмушщенїе.

ПУШКІНЛӨН ОЛӨМ

ЧЕЛАФ ОЛӨМ ДА ТОМ КАД

Александр Сергејевич Пушкин чужліс Москваын 1799 воын мај 26-өд лунö важ стъл серті, јунь 6-өд лунö выль серті.

Батыс сылөн, Сергеј Львович, вөлі помешщик важ двор'анскөј рө-дыс, но овмөснас ачыс ез вескөдлы да киссөм помещтїејассыс до-ходјассө бостліс еща. Оліс Сергеј Львович зик нінөм вөчтөг, радејт-ліс светскөј удоволствїејас. Зев кокнїа гїжавліс стїхјас — француз-скөј кыв вылын і рочөн. Інтересујтчіс літератураөн, кутліс озыр бібліотека, јонжыкасө французскөј кнїгајасыс, вөлі бура төдса сїјө кадга уна гырыс писателјаскөд — Карамзинкөд, дмитріјевкөд, Жу-ковскїјкөд, Вяземскїјкөд.

Надежда Осіповна, Пушкинлөн мамыс, вөлі внучкаөн „Петр Великіј араплөн“, Абрам Ганьїбаллөн. Ганьїбал вөлі абіссїнскөј ыжыд кнәзлөн пі, сурлөма заложникөн Константинополө да сетыс сїјөс вайлөмаөс Россїаө. Император Петр Первыј пыртис сїјөс, велөдіс да матыстис ас дінас. Пушкин чужөмын да характерын коліс уна черта сїјө африканскөј проісхождєніејес.

Челафөз Пушкин мам-батлы вөлі ічөт фелө, челаф быдмісны французскөј гувернанткајас кїын. Велөдчіс Пушкин леччысөмөн да дыша, торја-нїн ез радејтлы математїка. Но јона воз велаліс лыд-фысны, гусөн пыравліс батыс бібліотекаө да зөң часјасөн лыддїс ставсө, мыј сурліс кі улас. Көкјамысөд вонас-нїн заводїтис гїжны стїхјас французскөј кыв вылын: Пушкин семјаын гортса кывјөн, кызі вөвлі секи быд двор'анскөј семјаын, вөлі французскөј кыв, і челаф дырјыс французскөј кыв вылын Пушкин сорнїтліс буржыка рочөн дорыс. Фетїна сїјө вөлі збөј, вежөра да вїлыш. Бат-мамыс ез радејтлыны фетїнкаөс, сїјө некор ез азғыв насаң мелїлун да жалїтөм.

1811 воын Пушкинөс сетісны Царскогелскөј лицејө—Царскөј (өні фетскөј) Селоын выль востөм прївілегїрованнөј учебнөј заведеңїејө.

Во мысгї со кущөм офіціалнөј характерїсгїка сетлісны Пушкин-лы лицејса велөдысјас да надзїрателјас: „Имеет более блистательные, нежели основательные дарования, более пылкий и тонкий, нежели глубокий ум... Способен только к таким предметам, которые требуют малого напряжения, а поэтому успе-ху его очень невелики... Крайне не прилежен... Имеет остроу, но к сожалению только для пустословия... Легкомысленен“.

Тащөм впечатлєнїе вөчліс Пушкин став олөм чөжыс сїјөс омө-ла төдыс јөз вылө. Збылыссө сїјө лицејас-нїн зев уна ужаліс, лыд-фысїс да мөвпаліс. „Городок“ нїма кывбурын (1814 во) Пушкин лыд-фөдлө ассыс радејтана писателјассө. Лоө шензыны дасвіт арөса

Фетінаһн лыдһом кнҕаҕас лыд вылас. Со сыһон радејтана автор-
јасыс: Гомер, Віргіліј, Гораціј, Тассо, Молјер, Расін, Вольтер, Руссо,
Парні, рочјасыс — Фержавін, Фонвізін, Карамзін, Смітріев, Крылов.

Откымын јортјасыс ез радејтлыны Пушкинӊс сїјӊ јос кывјыс
вӊсна. Но вӊліны сыһон і уна друҕјас, кодјас сїјӊс јона радејтисны:
Іван Пушцін (будушщӊј декабрист), барон делвіг (будушщӊј поет),
ыжыд чудақ Віла Кјухелбекер. Начальствокӊд Пушкин ассӊ кутіс
повтӊг да первој курсас-һн лоіс волһеһејејас заводітысӊн, кодјас
вајӊдісны лїцејыс радејттӊм инспектор Мартын Пілецкӊј мунӊмӊ.

Лїцејын петалісны кїӊн гїжӊм журналјас, унаӊн воспитаннїкја-
сыс гїжисны сґїхјас. Торја петкӊдчисны, кызі поетјас, кыкӊн: Іллічев-
скїј да Пушкин. Воыс-воӊ Пушкин перјіс пыр ыжыдҕык прїзнаһїе, і
јортјасыс уваженїеӊн віӊӊдісны сылыс быдмыс талантсӊ. Пушкин
лїцејын гїжліс зев уна. Сїјӊ медвоҕҕа опытјас сертїыс-һн доһјалыс-
јас казалисны Пушкинын том ор'олӊс, кодї увереннӊја паскӊдӊ јон
бордјассӊ лебӊм вылӊ.

1815 воҕа јанвар 8 луӊӊ лїцејын велӊдчысјаслы вӊлі публічнӊј
екзамен младшӊј отделеһејеыс старшӊјӊ вужӊдӊм вылӊ. Экзамен
вылын почотнӊј гӊстјас пїын вӊлі старїк-поет Фержавін, XVIII нем-
са талантлївӊј роч поет. Корїсны Пушкинӊс. Фержавінсаһ кык, вос-
ков выјын сулалӊмӊн, сїјӊ кутіс лыдһыны ассыс „Воспоминания в
Царском Селе“ кывбур, кодӊс вӊлі гїжӊма Фержавін патриотическӊј
одајас сґїлын. Сґїхыс кыпӊдіс общӊј восторг. Фержавін ваҕӊм
сїнјасӊн ускӊдчїс окавны том мортӊс. Падмӊм Пушкин котӊртїс, а
Фержавін горӊдіс:

— Со кодї веҕас Фержавінӊс!

Пушкин пыр јонҕыка заводїтїс кыскыны ас вылас выһаһїе сїјӊ
кадса медса тӊдчана писателјаслыс. Сы вылӊ надејаӊн віӊӊдісны
Карамзін, Батушков, Жуковскїј, кнаҕ Вјаҕемскїј. 1816 воҕа тулысын
Карамзін волїс лїцејӊ кнаҕ Вјаҕемскїјкӊд да Пушкин даҕд поет Ва-
сіліј Львовїчкӊд. Сїјӊ корїс Пушкинӊс да шуїс:

— Леб ор'ол моз, но ен сувт лебӊмад.

Старшӊј курсјасын велӊдчїҕас Пушкин тӊдмасїс лејб-гвардїја
гусарскӊј полкса офїцерјаскӊд, кодјас сулалїсны Царскӊј Селоын.
Сїјӊ кадса унҕык гвардїејскӊј офїцерствоыс вӊліны јон оппози-
јаын правїтельство дїнӊ; лејб-гусарјас пыр Пушкин тӊдмасїс секса
һелегалнӊј лїтератураӊн.

Ижыд влїјаһїе сы вылӊ кутліс ӊґї офїцер, бӊрынҕык знаменї-
тӊј П. Ј. Чаадајев, зев бур мыслїтель да зев велӊдчӊм морт. Сїјӊ
секі вӊлі революціоннӊј мӊвпјаса да ворсїс ыжыд рољ Пушкинӊс по-
лїтическӊја воспитантӊмын. Чаадајев вӊчїс ыжыд влїјаһїе і Пушкин
образованїе да умственнӊј развітїе вылӊ. ӊтїк современнїк чај-
тӊм сертї, сїјӊ сетїс Пушкинлы та боксаһ унҕык, став лїцеј дорҕыс.

1817 воҕа јуһын Пушкин да сыһон јортјасыс помалїсны лїцеј.

ПЕТЕРБУРГЫН

Пушкинӊс, кызі омӊла велӊдчысӊс, лїцејыс леҕисны коллежскӊј
секретар чїнӊн. (Бура велӊдчысјасӊс вӊлі леҕӊма јона вылынҕык
тїтуларнӊј советнїк чїнӊн). Сїјӊ пырїс чїновнїкӊн Петербургӊ ино-
страннӊј делӊјас куҕа государственнӊј коллегїјаӊ, сїзім со шајт во
жалованїеӊн. Секса кадӊ том двораһналӊн службаыс вӊлі сӊмын

петкөдлана: најо нинөм ез вөчлыны, служба вылө пөштө ез вольтыны, а служитлисны чинжасын кыптөм вылө. Прөст кадыс Пушкинлөн вөли мыјдта колө.

Бат-мамыс сьлөн вужисны Петербургө. Пушкин олис бат-мам ордас Фонтанка вылын Калинин пос дорын. Родственнөј отношењејас да төдмасөмјас кузаыс Пушкин пырис ыжыд светса медса бур кругјасө. Тајө корис сөм, ічөтөк жалованіеыд ез тырмы. А бат-мамыслөн фелөјасыс пыр вөліны омөлікөс. Та дінө содтысліс батыслөн мелочнөј скуплуныс.

Пушкин ставнас ускөдчөс петербургскөј пуан олөмө. Танцујтис балјас вылын, влюблајтчөс, кутитис. Но јуиссө сөјө јонжыкасө збојлун вөсна, мед не кольчыны мукөдјасыс лөбө најөс панјыны. Сөјө-жө збојлун вөснаыс кутис асөс вызывајтана. Театрын, шуам, кызі Онегин, мунис „улөсјас костөд кокјас куза“, лөбө сувтас креслө радјас костө, сөјөдас пукалысјасөс да мунны корөм вылө вочавіцө лок кывјасөн. Быд ічөтөк торјыс корлис дуель вылө; но унжыксө најөс другјасыслы удајчыліс ладмөдны. А такөд өтщөщ кольлавлөс рытјас Чаадајев ордын, кодө овмөдчөс Петербургө, да нуөдліс ськөд сорнјас зев серјознөј темајас вылө лөбө Карамзин ордын быдөнөс чујмөдліс вежөрнас да унатор төдөмнас.

Шензымөн вөли, кор сөјө вевјавліс гөжнысө. А гөжліс сөјө уна. Öти бөрса мөдөс помавлөс „Руслан и Людмила“-лыс главајассө, гөжис уна лірічөскөј кывбурјас. Гырыс писателјас ошкөмөн вөцөдісны сөјө талант өдјө быдмөм бөрса. Жуковскөј гөжліс кназ Вяземскөјлы: „Чудөснөј талант! Кушөм сөтхјас! Сөјө мучитө менө аслас дарованіенас, кызі привөденіе!“ 1820 вога мартын Пушкин помалис „Руслан и Людмила“-сө. Поэмалөн печатын петөмыс вөли ыжыд літературнөј событөјеөн. Поэмалөн кокнө мөча сөтхыс, серпасјаслөн художественностыс, характерісгөкајаслөн јарлуныс, кывбертасјастөм прөстөј кывјыс, кодө ез пов медса „прөстөј народнөј“ выраженөјејасыс,—ставыс тајө вөли мыјөнкө цөк вөвлытөмөн роч поезіјаын.

А сек костө Пушкин јур вөстын чукөрмөс бушков. Александр І-лөн політөкаыс пыр өтарө лоис реакціоннөјжык. Пышкөсса управленөјеын јурнуөдысөн сулалөс Аракчејев, кодө мөвпавліс Россөјаөс пөртны казармаө. Страна гөлмөс помтөм војнајасыс. Офіцерскөј томјөз, кодјас вөвлөсны заграничнөј походјасын, медса-нын — Франціјаын, көнө неважөн јуралөс велөкөј буржуазнөј револуціја, вермөс төдмасны јона свобөднөјжык западно-јевропөјскөј політөчөскөј стрөјөн. Ставыс тајө кыпөдіс правөтелство вылө јона враждебнөја вөцөдөм. Лібералнөј дворанство пөвсын котыртчалөсны гуса обществојас, кодјаслөн мөгнас вөли самөдержавөјеөс оградөчөтөм. Пушкин лөі чуткөј јөлашыөн, кодө петкөдліс общөствөлыс оппозиціоннөј мөвпјассө. Сөјө тыртөс епіграммајасөн Александрөс да сылыс отсасысјассө: „Ода на вољность“-ын шыасліс царјас дінө, кодјас лыддылісны аенысө „јен мөлөст сертө“ владыкајасөн:

Владыки! Вам венец и трон
Дает закон, а не природа —
Стоите выше вы народа,
Но вечный выше вас закон!

„Деревня“ кывбурын јарјугыд краскајасөн серпасалис крепостнөј крөстөналыс вывтө сөкыд положөнөјесө. Гөжліс, Чаадајев дінө шыөдчөмөн:

Товариш, верь: взойдет она,
Заря пленительного счастья,
Россия вспрянет ото сна,
И на обломках самовластья
Напишет наши имена.

Кывбурјасыс ödjö паскавлісны став Россіја пастаын спісокјасын, ез вöv мыкöмында грамотнöј прапоршщік, коді ескö ез тöд најöс наізуст...

Кор, дырөн, сылөн вöльнöј кывбурјасыс воісны правітелствоöз, петербургса воіеннöј генерал-губернатор граф Мілорадовіч коріс Пушкінöс ас дінас. Сіјö локтіс, Мілорадовіч сы дырјі щöктіс полцімејстерлы мунны да вöчны Пушкін квартираын обыск. Пушкін гөгөрвоіс, мыј жылыс мунö фелöыс, да шуіс:

— Граф! Ті весшөрö тајöс вöчад. Сетыс он аззö нінöм, мыј корсад. Буржык щöктöј сетны меным перö да бумага, ме тан-жö ставсö тіжанлы гіжа.

Пушкін пуксіс да гіжіс ассыс став гуса кывбурјассö.

Фелöыс бостіс лок оборот. Імператор Алөксандр шуіс ыстыны Пушкінöс Сібірö лібö пуксöдны Соловецкöј монастырö. Пушкінлөн уна лыда другјасыс шысісны. Карамзін да Жуковскіј корöм серті вöлі шуöма Сібірö лібö Соловкіö пыффі ыстыны Пушкінöс лунвылö, Јекатерінославö (öні сñнепропетровск), служба вылö Россіја лунвыв крајса колоністјас главнöј попечітель генерал Інзов дінö.

1820 вога мај 6 лунö Пушкін петіс Петербургыс.

ЛУНВЫЛЫН

Кавалеріјскöј генерал Нык. Нык. Рајевскіј, наполеоновскöј војнајас кадса тöдчана војеначалнік, муніс Петербургыс Кавказскöј вајас вылö. Генералöс коллöдісны сылөн кык нылыс да ічöт піыс, лејб-гусарскöј ротмістр Ныколај. Пушкін вöлі тöдса Рајевскіј семјакöд Петербургын, а Ныколајыскöд другасіс нöшта ліцеістөн-на Царскöј Селоын, көні сулаліс лејб-гусарскöј полкыс. Путешественныкјас сувтісны шојччыны Јекатерінославö. Ныколај тöдіс, мыј Пушкінöс ыстісны татчö, і мөдöдчіс сіјöс корсны. Сіјö аззіс Пушкінöс локінзі јеврејскöј лачугаыс карса предместьеыс. Брітчытöм, блед да омöлтчöм, Пушкін кујліс пу скамја вылын, вісіс маларіјаөн. Тајö обстановкаас Рајевскіј вылö сіјö вöчіс шемöстан впечатлєніје. Пушкінлөн радысла сінваыс петіс.

Інзов разрешітöмөн генерал Рајевскіј бостіс Пушкінöс аскöдыс Кавказö.

Гожöмсö Пушкін оліс Рајевскіјјаскöд вајас вылын, прінімајтіс ваннајас, а август заводітчігөн, Рајевскіјјас корöм серті, муніс накöд Крымö да оліс Рајевскіјјаскöд кујім вежон Гурзуфын,—кујім блаженнöј вежон, кодјас нем кежлас колны Пушкінлөн паметас.

Сентябр заводітчігөн генерал Рајевскіјкöд öтлаын Пушкін муніс Гурзуфыс. Тајö каднас генерал Інзовлөн канцеларіјаыс Јекатерінославыс вужіс Кішіневö (Бессарабіјаын), і Пушкін мөдöдчіс сетчö. Тујас сіјö бара вісміс ліхорадкаөн; зік вісыгөн кежаліс Бахчісарајö, відлаліс ханскöј дворец знаменітöј „сінва фонтанас“ да сентябр 21 лунö воіс Кішіневö.

Кішіңевын вөлі Јужнөј арміјаса өті сівізіјалөн штаб. Сівізіјанас командуйтіс геңерал Міх. Фјод. Орлов, гуса „Союз благоденствія“-ыс шлен. Сіјө лөсөдіс аслас полкјасын сіз шусана ланкастерскөј образовательнөј школајас салдатјасыслы, јона тышкағис телеснөј наказаніејаскөд. Пушкин воөм бөрын реғыд сіјө гөтрагис геңерал Рајевскіј ыжыджык ныв — Јекатеріна Ніколајевна вылө — „необыкновеннөј нывбаба“ вылө, Пушкин шуөм серті. Пушкинөс Орловјас ордын прімітісны ас мортөс моз. Сен сіјө төдмасис орловскөј сівізіјаса офицерјаскөд. На пөвсын ез ешаөн вөвны вежөра да талантлівөј јөз.

„Союз благоденствія“-лөн вөлі кык отфел. Öткыслөн центрыс вөлі Петербургын, мөдыслөн центрыс — лунвылын, Тулчынын, көні сулаліс Јужнөј арміјалөн главнөј штабыс. Петербургсајас көсісны конституціја, двор‘анскөј правајас да помещічеј му кутөм колөмөн. Јонжыка радікалнөј лунвывсајас сувтөдлісны целөн демократіческөј республика, двор‘анскөј прівілегіјајас зікөз бырөдөмөн да став гражданаөс політческөј правајасын өткофалөмөн.

Лунвывсајаслөн јурнуөдысыс вөлі полковнік Пестель. Пушкин азығліс сыкөд Кішіңевын, кор сетчө воывліс Пестель. 1821 вога апрел 9 лунө Пушкин гіжис днєвнікас: „Асывсө колі ме Пестелькөд... Сіјө өті меґса өрігіналнөј ум, кодјасөс ме төда“.

Кішіңевыс Пушкин некымыныс ветліс гөстітны Кіјевскөј губернаө, Каменка сіктө, озыр помеґејө, коді вөлі геңерал Рајевскіј мамлөн. Каменкаын оліс сылөн мөд верөссаңыс пі—Васіліј Львовіч Савыдов, Лунвыв обшществоса өті фејателнөј шлен. Быд во нојабр помын, сіјө мамлыс німлунсө празднуетөм мөгөн, Каменкаө совешцајтчөм вылө воывлісны гуса обшществоса шленјас. Тащөм өті сјезд вылас случајнө вескаліс Пушкин да бара азығіс І. С. Јакушкінкөд, кодкөд сіјө паныдаслывліс-нын Петербургын. Јакушкін сіз-жө вөлі обшществоса фејателнөј шленөн.

Революціјалөн секса став тајө төдчана фејателјасыскөд воывсөмыс вөчис ыжыд вліјаніе Пушкин політческөј развітіе вылө. Оппозіціоннөј настроеніејасыс сылөн јонмісны. Талы отсалісны і событіејасыс, кодјас вөліны Јевропаын. Ыпјаліс революціја Испаніјаын, Неапольн. Греціја кылөдчис Турціјалы паныд. Пушкин кыпыда віқөдіс греческөј восстаніе мунөм бөрса, ачыс мөвпавліс сені участвуйтны. Некоґ-на Пушкин ез вөв сещөм революціоннөј мөвпјаса, кыз тајө кадас; сіјө гіжліс:

Вы, ветры, бури, взойте воды,
Разрушьте гибельный оплот,—
Где ты, гроза, символ свободы,
Промчись поверх невольных вод!

Кішіңевын олігөн Пушкин гіжис революціоннөј кывбур „Кінжал“. Секи-жө гіжис јог епіграмма Александр І вылө—„Воспитанный под барабаном“. Пушкин лөсөдө драмалыс план, көні баріныс ворсөө картіөн ассыс вернөј важ слугасө; заводітө поэма Вафім јылыс—велікөј Новгород свобода вөсна легендарнөј борец јылыс. Аслас політческөј мөвпјас јылыс сорнітігөн Пушкин, кызі і Петербургын, нөті ез віччыслы. Гуса агентјас јуөртлісны Петербургө: „Пушкин відө публічнөја да весіг кофејнөј домјасын не сөмын војеннөј начальствоөс, но весіг і правітельствоөс“.

Віқөдласјас да настроеніејас сертыс Пушкин көт і матын су-

лаліс гуса обшчество дінын, сіҗо век-жө ез сулав сені шьенөн. Некод заговоршщікјас піыс, кодјас революціоннөј двіженіе історіаѡ пірісны кызі декабрістјас, ез төдмөдлы Пушкинөс гуса торнас: өтїкө, полісны, мыј сіҗо вермас лішнөј віставны пөса вензігас, мөд-кө—візісны сіҗөс, кызі ыжыд талантөс, да лыддылісны, мыј аслас перөнас сіҗо тырмымөн ужалө најө моҗаслы.

Петербургса другјасыс јона клопочітісны Пушкинөс Кішіневыс культурнөјжык центрө вужөдөм јылыс. Бурещ тајө кадас Одессаө вөлі індөма геңерал-губернаторөн граф М. С. Воронцовөс, јевропейскөј образованіеа морт. Алексеј Івановіч Тургенев клопочітөмөн іностраннөј делөјас куза міністр вужөдіс Пушкинөс Кішіневыс Одессаө, а Воронцов көсјысїс бостны сіҗөс аслас дорјөм улө да сетны сіҗо талантлы медса бур условіејас развіајтчөм вылө.

Пушкін німкод пырыс еновтіс Кішіневсө да муніс Одессаө. Граф Воронцов прїмітіс Пушкинөс зев мелїа, корїс вољывлыны сы ордө, төдмөдіс аслас мїча гөтырыскөд—Јелїзавета Ксаверјевнакөд. Пушкін воғын вогсісны светскөј обшчестволөн өрөсјасыс, кодөс сіҗо пыр радејтліс.

Матеріалнөј положеніеыс Пушкінлөн вөлі зев омөљ. Сїҗо лыддысгїс граф Воронцов канцеларїа бердын да бостїс жалованїе 58 шајтөн төлыс. Сөмсө вічны зікөз кужтөм вөсна да овны паскыда велалөм вөсна тајө сөмыс, дерт, ез тырмы.

Ачыс олөмыс тојлалїс Пушкинөс секса пісатель-двор'анїнлы зік выљ да чуждөј туј вылө. двор'анство пөвсын, кытчө пырліс Пушкін, лыддысгїліс мїстөмөн бостны сөм аслад літературнөј произведеңіејасыс. Тајө лоө вөлі „төргутны вдохновеңіеөн“. Пушкін чорыда сувтіс паныд тајө барскөј предрассудокыслы: „вдохновеңіе оз вузавгы, но рукопістө поэө вузавны“,—сылөн знаменїтөј кывјас.

Пушкін лунвылын гїжліс зев уна. Тајө кадас сіҗө, кызі ачыс вісталө, „јөјмыліс Бајроныс“. „Кавказский пленник“, „Бахчисарайский фонтан“, „Братья-разбойники“, поемајас, кодјасөс гїжөма Бајрон вліјанїе улын, петкөдлөны мрачнөј, вера воштөм геројјасөс гырыс страстјасөн да жужыд переживанїејасөн. Бајронөн сіҗө кадас увлекајтчыліс быдөн. Пушкінлөн поемајасыс, кодјасөс гїжөма зев мїча стїхјасөн да кодјас вөліны тырөс јарјугыд художественнөј серпасјасөн, бостїсны ыжыд успех: лыддысјас велөдлісны поемајассө наїзуст. Пушкінлөн популярностыс быдміс воыс-во. Одессаын Пушкін заводїтіс гїжны асгыс медса төдчана произведеңіесө—поема „Евгений Онегин“.

Кішіневса другјасыс, кодјас вољывлісны Пушкін ордө Одессаө, казавлісны, мыј сіҗө төлысыс-төлысө лоө мрачнөјжык да скөрмысжык. Сылөн граф Воронцовкөд вољысөмјасыс ез ладмыны. Граф Воронцов секса роч адміністраторјас пөвсын торјавліс аслас культурностөн, енергїјаөн да деловїтостөн. Но тајө вөлі інтрїган да егїст, көзыд да вероломнөј, медса омөљ самољубїеа, і радејтліс лестїтчөм да сы воғын улөз копрасөм. Пушкін лыддысгїліс Воронцов канцеларїаын ічөт служашщөјөн, а кутїс ассө вөлнөја, корїс аскөдыс сорнїтны кызі равнөјкөд, ез лестїтчы Воронцовлы, ез восторгајтчы сыөн, кызі мукөд служашщөјјас,—ставныс бөрјөмөн бура воспїтајтөм, ізашщно-почтїтелнөј том јөз. Воронцов заводїтіс кутны ассө Пушкінкөд пыр көзыджыка да вылысанжык.

1824 вога мајын Воронцов ыстїс Пушкінлы офіціалнөј щөктөм, кызі аслас канцеларїаса служашщөјлы, мунны ујездјасө да чукөртны

«Сведенијејас сетчō воџм саранча јылыс, сїз-жō і мерајас јывсыс, кодјас нуџдсџны сїјџс бырџџџм вылџ. Пушкин јона скџрмїс. Тајџ командїровкаыс вїсталїс, мыј Воронцов кџсјџ пџртны сїјџс прџстџј чїновнїкџ. Пушкин шуїс џткажїтчыны командїровкасыс. Другјасыс корїсны сїјџс не вџчны тајџс. Пушкин мунїс, а воџм бџрас гїжїс, кыз вїсталџны, ташџм рапорт Воронцовлы:

Саранча летела, летела

И села.

Во все стороны посмотрела, все с'ела

И опять улетела.

Пушкин пыр-жџ сетїс џставка јылыс прошенїе да шуїс џвны лїтературнџј ужџн.

Ссылнџјлџн подневџлнџј положенїеыс, Воронцовлџн топџџџмыс, цензура топџџџм вџсна свџбџднџј творчество поэтџмлуныс,— ставыс тајџ дырџн вайџџїс Пушкинџс мџвпџ пышјыны Россїјаыс. Сїјџ кутїс лџсџџдны корабль вылын Константїнополџ пышјџм. Другјас пџвсыс кодсурџјас џсеалїсны сылы. Но пышјџмыс кушџџмкџ помкајас вџсна ез артмы.

Сы вџсна, мыј Пушкин лыддыгліс їностраннџј делџјас куза мїнїстерство бердын, сылыс џставка јылыс прошенїесџ вџлі мџџџџџма Петербургџ. А сек костї Воронцов езвуграв. џтї бџрса мџџџс сїјџ ысталїс Петербургџ Пушкин вылџ дџнесенїејас. Сїјџ зїліс петкџџдлыны правїтелстволы, мыј џфессаса џбщество Пушкинлы вывтї џпаснџј, мыј сїјџ вермас заразитны сїјџс „заблужденїејасџн да џпаснџј їдејасџн“, мыј јона бур ескџ вџлі вештыны Пушкинџс сїјџ поклонїкјас лџстїтчџмыс, кодјас колымџџџны сылыс јурсџ да сујџны том мортлы мџвп, мыј сїјџ замечательнџј писател, „кор сїјџ сџмын џмџлік подражател сещџм писателлџн, код пџлза вылџ поэтџ вїставны зев еша,—лорд Байронлџн“.

Пушкин лџна вїччысїс џставкасџ. А кымџрјас сїјџ јур вестын чукџрмїсны пыр топыджыка. Московскџј полїцїја кутїс сылыс прїјателыслы пїсмџ, кџнї Пушкин гїжїс јен емлун да лов кувлытџм јылыс вїсталџмјаслы ескыны поэтџм јылыс. Воронцовлы Петербургсан воїс бумага: сенї щџктїсны вџтлыны Пушкинџс служба вылын асџџ џмџла кутџмыс да нџтї нужџџдчытџг ыстыны баџ-мамыс їменїеџ, Псковскџј губернаџ, местнџј началство вїџџџџм улџ. Пушкин шемџсмїс, кор сылы вїсталїсны царскџј решенїесџ. І быџџнџс тајџ шуџмыс шемџсмџџїс да скџрмџџїс аслас стрџг луннас.

1824 воса јул 30 лунџ џфессаса граџначалнїк мџџџџїс Пушкинџс Пековскџј губернаџ.

МИХАЈЛОВСКџЈЫН

Началство прїказ сертї Пушкин мунїс некытчџ сувтлытџг, і август 9 лунџ воїс баџ-мам їменїеас, Мїхајловскџј сїктџ.

Пџштї кык во сїјџ олїс сїктын зїк џтнасџн аслас пџрыс нана Арїна Рџфїџџџнџкџџ. Асывнас чеччас да вџчас кџзыд ванна, а сесса пуксас гїжны. џбџдајтліс сорџн, џбџџ бџрын ветліс верџџџмџн, рытнас гажтџмысла аскџџыс џтнасџн ворсас бїллиардџн, лїбџ кывзас нанагыс мојдјас. „Кушџџм мїчаџс тајџ мојдјасыс?—нїмкоџа гїжліс

жортжасылы Пушкин.—Быд мойд поема... Њања—Татјана њањалњн ори-
гинал; сїњ менам зїк њтї пњдруга, і сњмын ськњд меным абу гажтњм“.

Празњїкјасњ Пушкин кор-сурњ паставліс роч гњрд дњрњм, тасмаас-
ліс да ветлывлїс орчча Сватогорскњј монастырњ јармарка вылњ; пу-
кавлїс сїнтњм корысјаскњд, кывзїс да гїжалїс налыс сыланкывјассњ
Лазар жылыс, јенлњн морт Алексеј жылыс.

Помешщїк-сугедјаскњд Пушкин ез тњдмаглы да вњлі тњдса сњ-
мын Парасковја Александровна Осїповакњд, орчча Трїгорскњј сїктса
помешщїцакњд. Сїњ вњлі нывбаба ез-њїн том, но велњдчњм да вежњра.
Пушкин јона радејтліс сїњс да кувтњзыс кутїс ськњд бур волысњмјас.

Пушкинњс пњдтїс шогыс да гажтњмтчњмыс. Сїњ пыр радејтліс
шум, ветлњм, ыжыд общество, ыжыд умственњј уж. Сылњн Мї-
хајловскњјсан писмњјасыс тырњс тащњм кывјасњн: „менама хандра і
њїњтї мњвп јурын абу“. „Мїхајловскњјыд пњдтњ менњ“, „мїјан зер јона
шувгњ, тњв шувгњ, вњр шувгњ, гњгњр шум, а гажтњм“ да с. в. Сњлњм
вылас кутїс лњг правїтелствоњн дугдывтњм гоњењїејас вылњ, кодї
шыблалїс сїњс местаыс-местањ да ез сет поњанлун спокојнњја ужавны.
І бара Пушкин возын, кызї зїк њтї петан туј, кутїс кажїтчыны за-
границањ пышїњм. Но пњртны сїњс олњмњ бара ез удајччы.

1825 вога јанварын Мїхајловскњјњ Пушкинњс вїдлыны воїс сы-
лњн важса лїцејскњј другыс—Іван Івановїч Пушщїн. Воїс сїњ воњ
асылын. Пушкин аззїс сїњс њшїњњдыс да пастастњг, њтї војса дњрњм
кежыс, ускњдчїс другыслы паныд књзыд ывлаас. Аззысњмыс вњлі
јона гажа. Пушщїн вајїс Пушкинлы пњдарок Грїбоједовлыс комедїја
„Горе от ума“, кодї секи ветліс списокјасын. њбњд бњрын пуксїсны
сїњс лыдњны.

Мунїс налњн сорњї і гуса общество жылыс. Пушщїн вњлі Вој-
вывса гуса обществоса енергїчнњј шлен; њнњз сїњ гусњн вїзїс
Пушкиныс ассыс сенї участвујтњмсњ, њнї муртса сетїс тњдны, мыј
сулалњ сенї шленњн. Пушкин волнужтчњмњн чеччыштїс улњс выввыс.
Сїњ дум вылас ускњдїс ассыс кїшїњевскњј другсњ—мајор Рајевскїјњс:
вїтњд во-њїн сїњс кутїсны Тїраспольскњј крепњстын да њнњм ез вер-
мыны сылыс перїыны.

— Књнкњ, ставыс тајњ мајор Рајевскїјкњд јїтсњ!—горњдїс Пуш-
кін. Сегса лњњыштїс да содтїс:—Но ме тенњ мырдњн ог щњкты, дњна
Пушщїн, вїставны. Гашкњ, те і прав, мыј меным он дњверајт. Збыл,
ме тајњ дњверїе дњныс ог сулав аслам уна глупостјас вњсна.

Пукалісны сор војњз. Пушщїнлы сетїсны вњвјасњс. другјас то-
пыда кутчыслїсны да торјњдчїсны—век кежлњ. Тајњ-жњ 1825 во по-
мас, декабр 14 лунга восстанїе бњрын, Пушщїнњс арестујтїсны да
ыстїсны каторга вылњ.

Сїктын њткњн, впечатлњењїејасњн гњл олњмлњн војас лоїны јона
бурњн Пушкин творчестволы. Сїњ уна гїжїс. Ас дїнас требовањїе-
јасыс содїсны. „Ме чувствујта,—гїжлїс Пушкин,—мыј менама духов-
нњј вынјасњј кыптїсны тырвыјњз, ме верма творїтны“.

1824 вога октабрын Пушкин помалїс Мїхајловскњјын „Цыганы“
поема, кодњс заводїтліс лунвылын. Мїхајловскњјын-жњ Пушкин гїжїс
ыжыд гїжњд, код вылын ужалїс дыр да радејтњмњн,—їсторїческњј
трагедїја „Борис Годунов“. Секса роч театр гажњдчїс „россїјаса
Расїнјас“ їзфелїејасњн—ложно-классїческњј францускњј обрањецјас-
лы ходульнњј подражањїејасњн, кодјаслњн ез вњв њекущњм художе-
ственнњј тњдчанлун. Пушкин сувтњдїс мог—бергњдны театрсњ Шек-
спїрњн востњм туј вылњ. „Чорыда еска,—гїжњ сїњ,—мыј мїјан театр-

лыс важмõм формајассõ колõ вежны да ме лõсõдi ассым трагедiјаõс мiјан бат—Шекспир—система сертi. Сылы подражајтi ме характерјас вõлнõја да паскыда петкõдлõмын, тiпјасõс вõвлытõма течõмын да простотаын... Ме чорыда еска, мыј мiјан театрлы лõсаланаõс Шекспир драмалõн народнõј законјасыс, а не Расiн трагедiјајаслõн прiдворнõј обычајјасыс. Онiја кадыслõн духыс корõ гырыс вежõмјас i драматическõј сцена вылын“.

1825 вога арын Пушкин помалiс „Борис“-сõ. Лыддiс сiјõс ачыс аслыс гораа, кучкалiс кiјаснас да радысла горзiс:—Ај да Пушкин! Ај да сукiн сын!

Михајловскõјын Пушкин воғõ нуõдiс „Онегин“-õс гiжõм, кодõс заводiтлiс Одессаын. Помалiс којмõд главасõ, гiјiс нõлõдсõ да вiтõдсõ. 1825 вога декабр шõрын кык асылõн гiјiс „Граф Нулин“ поема.

1825 вога нојабр 19 лунõ (важ сгiл сертi) вiччыстõг кувсiс император Александр I. Сылõн наследникõн лыддыссiс сылõн вокыс, Константи́н, но сiјõ важõн-нын отрeкiтчiс престол вылõ правосыс. Сõмын тајõ мыјлакõ вiзгiс гусõн. Императорõн пõрадок сертi колõ вõлi лоны мõд вокыс—Николај. Војскаõс первој вайõдiсны прiсагаõ Константи́нлы, i Николај ачыс прiсагајтiс сылы; сесса заводiтiсны вайõдны прiсагаõ Николајлы. Гуса обществоса шленјас шуiсны пõлзујтчыны лõм недоразуменијенас да војеннõј переворотõн шедõдны ограниченије лiбõ весiг самодержавијеõс шыбытõм. Најõ вiсталисны војскалы, мыј Константи́нõс вештiсны мырдõн, i декабр 14 лунõ петкõдiсны најõс Сенатскõј площад вылõ Николајлы паныд. Восстанијесõ пõдтiсны Николај пушкајасõн.

Царствуйтõм вежõмыс Пушкин сõлõмын кыпõдiс гырыс нафејас. Сiјõ шуiс корны ассõ мездõм јылыс. Оз поғ вõлi бõрјыны јонжыка омõл кад корõм вылас. Збыл, ачыс Пушкин ез вõв гуса обществоса шленõн. Но пõштi быд арестованнõјлыс азгылысны сылыс революционнõј сгiхјассõ. Став даннõјјасыс сертi правителстволы бура тыдовтчiс Пушкинлõн восстаније лõсõдõмын ыжыд агитационнõј рольс.

Пушкин прошењiје вылõ вочакыв ез вõв. Следствије помагiс. Вiт декабристõс õшõдiсны, соыс унжыкõс ыстiсны Сибирõ каторга вылõ. Пушкин вõлi тõдса унжык õшõдõмјасыскõд, унаõс тõдiс ыстõмјас пõвсыс. Накõд расправа сы вылõ вõчiс ыжыд впечатленије. „Õшõдõмјасõс õшõдõма,—гiјiс сiјõ,—но со кығ друглõн, вокјаслõн, јортјаслõн каторгаыс ужаснõј“. Сыр-на нõшта бõрыннас Пушкин аслас черновiкјасын рiсујтiс вiселица вiт шојõн да мõвпалõмõн гiжлiс серпас улас: „I ме ескõ верми, кығ тани...“ „I ме ескõ верми...“

1826 вога сeнґабр 3 лунõ Пушкин коллалiс рытсõ Тригорскõјын. Сулалiс мiча поводда. Пушкин вõлi јона гажа, гулајтiс барышнајаскõд; дасõтiкõд час рытын најõ коллõдiсны сiјõс Михајловскõјõ. А југдiгõн Тригорскõјõ котõрõн локтiс Пушкинлõн пõрыс наһаыс—Арина Родионовна, зугõм јурсiа, повғõм да бõрдыс. Сiјõ вiсталис, мыј тајõ војнас Михајловскõјõ воiс кущõмкõ не то офицер, не то солдат, бостiс Пушкинõс да кытчõкõ нуiс аскõдыс.

Пушкин сiјõ каднас гõнитiс телегаын фелдјегеркõд Москваõ. Мунiсны лун i вој. Сeнґабр 8 лунõ воiсны. Пушкинлы ез сетны нi шојччыны нi вежсыны да брiтчыны: кымõмõс, һајтõс, сiјõс вескыда вайiсны дворецõ да пыртiсны кабинетõ Николај дiнõ.

Император встрeтiтiс Пушкинõс зев милõстивõја. На костын лоi куғ сорнi. Цар јуалис:—Пушкин, прiмитiн-õ ескõ те участiје декабр 14 лунõ, вõлiн-кõ Петербургын?

Пушкін смела вочавізіс:—Непременнө, государ. Менам став другјас вөліны заговорын, і ме ескө ег вермы ңе участвуйтны сені. Сөмын менам вөвтөмөј спасітіс менө.

Њіколај јуаліс, вежгіс-ө сылөн мөвпјасыс да сетө-ө сіјө кыв думайтны да дејствуйтны мөд ног, лоас-кө сылы сетөма свобода...

Сесса цар јуаліс:

— Мыј те өні гіжан?

— Пөшті нінөм, цензура зев стрөг.

— Мыјла-нө те гіжан сөщөмсө, кодөс оз леґ цензураыс?

— Цензура оз леґ і медга мыжтөм торјассө.

— Но бур, сіґкө ме ачым лоа тенад цензорөн. Ыстыв меным ставсө, мыј гіжан.

Імператор кіөдыс петкөдіс волнуйтчыс Пушкінөс кабинетсыс да шуіс пріомнөјын чукөрмөм царедворецјаслы:

— Господа! Со тіјанлы выл Пушкін. Важ јывсыс вунөдам.

Но тајө вөліны сөмын кывјас. Ставыс бура петкөдліс царлы, мыј Пушкін нөті-на ез ло сөщөм вылөн.

Вөлі гөгөрвоана, мыј сыыс ңекор оз артмы сөержавіныд, Карамзіныд лібө Жуковскіјыд, мыј царлы ңекор оз кут пөґны спокојнөја надејтчыны сы вылө.

ЦАР ДА ЖАНДАРМЈАС ГІН УЛЫН

Пушкінлы сетісны свобода да сіјө колччіс овны Москваө. Москва встретітіс Пушкінөс бура. Кор сіјө медвоґаыс вөлі театрын, став радјас куґаыс муніс шум, быдөн шуалісны сылыс німсө: став сінјас, став біноклјас вөлі вескөдөма сы вылө, ңекод ез віґөд сцена вылө. Собраніејас да балјас вылын быдөнлөн вңіманіе вөлі вескөдөма Пушкін вылө, дамајас кыщалісны сіјөс, дугдывтөг бөрјісны котілјон да мазурка јөктыны. Асывјаснас Пушкінлөн пріомнөјыс вөлі тыр воысјасөн: сіјөс төдіс став карыс, быдөн сыөн інтересуйтчісны. Медга төдчана јөзыс лыддісны чест пыдді төдмасны ськөд.

Локтан војассө Пушкін оліс то Москваын, то Петербурґын. Сіјө став сөлөмнас сетчывліс ыжыд карса удовольствіејаслы. Но ужавліс зев уна. Öті бөрґа мөд гіжгісны „Евгений Онегин“-лөн главајас. 1828 вога шлакаа арө Пушкін кык-кујім вежонөн ставнас гіжіс „Полтава“-сө. Гіжіс сіјөс збылыс „и звуков и смятения полон“. Гіжіс куґ лунјасөн. Сөіхјас бергалісны сылөн весіг узігөн, мыј сіјө војнас чеччывліс волпаг вывсыс да пасјавліс најөс пемыднас. Мөвпјассө, кодјасөс сіјө ез удітлы гіжны кывбурөн, сіјө гіжліс прозаөн. Но сесса ставсө бура шылөдліс, черкајтіс, гіжліс, вылыс черкајтіс. Аслас произведеңіејас вылын Пушкін ужаліс зев уна. Сылөн черновікјасыс пасталаыс тыр өта-мөд вылас өшјөм строкајасөн да кывјасөн, кодјасөс вылыс і вылыс черкнөтөма.

Ссылкаыс воөм бөрын цар да правітельство дінө Пушкін ассө кутіс сіґ, мед нінөмөн ескө ез вермы кыпөдны відөм.

Көт кушөм ез вөв сіјө кадас Пушкінлөн самосөержавіе дінө збыл віґөдөмыс, сіјө нінөмөн ез сет подув артавын сіјөс політіческі ңеблагоднафөжнөјөн. Но Њіколај воґө віґөдіс сы вылө пыдысаң ескытөг. „Мілөстјасыс“, кодјасөн тыртліс Пушкінөс імператор, збылвылассө мырддісны сылыс весіг сіјө правајассө, кодјасөн пөлзуйтчіс быд обыватель.

Пушкін да цар костын посредникон вѣлі жандармскѣй генерал Бенкендорф, яго величестволон собственѣй канцеларіјаса знаменитѣй „којмѣд отделеңіеыс“ начальник—цар дінѣ медса матысса морт. Москваын Пушкін другјасыслы лыддис ассыс „Борис Годуновсѣ“. Бенкендорфсаң пыр-жѣ воис индѣд, мыј царѣн возыв видлавтѣг Пушкін оз вермы некущѣм ногѣн „паскѣдны“ ассыс гижѣдјассѣ. Артмѣ вѣлі, мыј Пушкін, кодѣс бытѣдкѣ мукѣд сертѣ пуктѣма буржык положенеңіеѣ, ез вермы весіг лыддыны ассыс произведеңіјесѣ другјасыслы возыв разрешиттѣг!

„Борис Годуновсѣ“ печатајтны заводитны решитчѣм бѣрын Пушкін ыстис ассыс пјесасѣ цензура вылѣ императорлы. Регыд сылы воис Бенкендорфсаң јуѣртѣм, мыј император ыжыд удоволствіеѣн лыддис пјесасѣ да сы јылыс докладнѣй гижѣдын изволитис пасјыны: „Ме лыдда, мыј г. Пушкінлон целыс вѣлі ескѣ вѣчѣма, колана ногѣн-кѣ вылпѣв лѣсѣдис ассыс комедіјасѣ историческѣй повестѣ либѣ романѣ, Валтер Скотт ногѣн“. Небезжественнѣй император вѣзјис-поетлы вужсаңыс вылпѣв вѣчны геніалнѣй произведеңіјесѣ сіјѣ индѣд-јас сертѣ. Тајѣ дурацкѣй вѣзјѣмыслыс став тешкофлунсѣ ми лучкі дѣнјалам, кор ускѣдам тѣд вылѣ, мыј Пушкінлон „Борис Годуновсѣ“ гижігѣн медыжыд могыс вѣлі бурещ мијан театрын ыжыд реформа вѣчѣм. Пушкін јѣс іроніјаѣн вочавіс Бенкендорфлы: „Сѣгласен, мыј менам драматическѣй поемаѣ јонжыка мунѣ историческѣй роман вылѣ, трагедіја вылѣ дорыс, кызі государ император изволитис пасјыны. Жалита, мыј ме ог вермы вылпѣв вѣчны меѣн ѣтчыд гижѣмсѣ“. Самодеержецлѣн сѣветыд ем щѣктѣм: пјеса печатајтѣмсѣ лѣі еновтны.

Тајѣ заводитчис геніалнѣй поет вылын жандармлѣн да сіјѣ скѣр щѣктыслѣн опекаыс, кодѣ кыссіс Пушкін олѣг чѣж. Опека улѣ бѣгтис не сѣмын сылѣн літературнѣй ужыс, но і сылѣн быд восков.

Кык офіцерлыс азјисны цензураѣн запрѣтитѣм „Андрей Шенье“ кывбурлыс отрывокјас „декабр 14 лун куза“ нѣмѣн. фелѣас вѣлі кыскѣма і Пушкінѣс, сылы вѣчисны уна дѣпросјас. фелѣыс кыссіс кык во гѣгѣр. Пушкінлы, дырѣн, удајтчис докажитны, мыј отрывокыс некущѣма оз інмы декабрскѣй событїејаслы да гижѣма јѣна воз декабр 14 луныс. Та бѣрын сылы вѣлі чорыда запрѣтитѣма „лезны публікаѣ“ ассыс гижѣдјассѣ цензураѣн возыв разрешиттѣг, а асѣ сіјѣс сетисны полиціја гуса вѣдѣдѣм улѣ.

Ез-на удѣт помасны тајѣ фелѣыс, кызі выл фелѣ вѣлі кыпѣдѣма Пушкінлы паныд, нѣшта јонжыка серјознѣй. Правітелствоѣз воис Пушкінѣн нѣшта Кішіңевын-на гижѣм аңтїрелігїознѣй поема „Гавріліада“, кодѣ сераліс јевангелскѣй легенда Хрістос непорочнѣй зачатїе јылыс. Тащѣм богохулствоыс Пушкінлы верміс грѣзїтны кущѣм-кѣ медса страшнѣй монастырскѣй турмаын немѣвѣјса заточенеңіеѣн. Уна дѣпросјас вылын Пушкін чорыда вештис ассыс авторствосѣ, но сіјѣ сѣлѣм вылын ез вѣв спокојнѣ. „Предчувствие“ стїхотворенеңіеыс поѣд азгыны, кызі музїс тајѣ каднас Пушкін дугдывтѣм преследованїејассыс:

Снова тучи надо мною
Собралися в тишине;
Рок завистливый бедою
Угрожает снова мне...
Сохраню ль к судьбе презренье

Понесу ль навстречу ей
Непреклонность и терпенье
Гордой юности моей?
Бурной жизнью утомленный,
Равнодушно бури жду...

Дырѣн, тырвыјѣ тѣдмавтѣм помкајас вѣсна, тајѣ фелѣсѣ вѣлі дугдѣма.

КАВКАЗӨ ВЕТЛӨМ

Кызоод војас помын матысајас заводітисны казавны Пушкин характеры кушоомко вежсом. Сіјө ічөтжык окотаон петавліс светө, заводітис чувствутны коланлун аслас пелөслыс, семејнөј олөмлыс.

1828 воын өтї московскөј бал вылын сіјө төдмасіс дасквајт арөса нывкөд, Наталја Нїколајевна Гончаровакөд. Тајө вөлі тыртө-мінік московскөј барышна, став образоваңијеыс сылөн вөлі бура французскөја сорнїтны да мічаа танцујтны кужөмын. Но вөлі сіјө вывті міча. Пушкин влүбїтчїс сыө, вөлі представїтөма бағ-мамыслы, кутїс воливлыны Гончаровјас ордө. Вісталөны, мыј сіјө каднас Наталја Нїколајевна Пушкинлыс нїнөм весїг ез лыддывлы, дај олөм чөжыс век вөлі пыдыгаң равнөдушнөј поезїја дїнө. Некушоом духовнөј јїтөд ськөд Пушкинлөн ез вермы лоны. Сїјө візөдіс сы вылө, „благоговеея богомольно перед святыней красоты“, сотчїс радејтөмөн, но кыліс, мыј ныв сы вылө візөдө вескода, мыј сылы нїнөмөн сіјөс интересујтны да кыскыны ас дінас. І вөлі ськөд јандыгыс, полыс, кызі первојыс радејтыс том зон. І Гончаровјас семјаын сіјө пыр кыліс сы вылө көзыда да вескода візөдөм. Мамыслы, Наталја Ивановналы, Пушкин ез кажитчыв. Тајө став вылө візөдтөг, Пушкин 1829 во-са апрель помын корїс кісө Наталја Нїколајевналыс. Вескыда сылы ез өткажитны, но вочавїзісны, мыј Наташа зев-на том, мыј колө вічыгыштны да візөдлыны.

Сїјө-жө војнас Пушкин мунїс Кавказө, дејствујтыс арміјаө.

Сїјө каднас мунїс војна Россїјалөн Турціјакөд. Кавказскөј фронт вылын главнокомандујущөј Паскевіч пыріс Турціјаө да наступајтїс Арзерум крепөст вылө. Сїјө арміјаын Нїжегородскөј драгунскөј полкса командїрөн служїтїс Пушкинлөн важ друг Нїк. Нїк. Рајевскїј-младшїј, а Рајевскїјлөн адјутантөн вөлі Пушкинлөн ічөт вокыс—Лев. Мај помын Пушкин воїс Тїфлісө, оліс сенї кык вежон да мөдөдчїс [суөдны арміјасө. Вөтөдіс, представїтчїс Паскевічлы да овмөдчїс Рајевскїј палаткаын.

Лагернөј олөмыс јона кажитчїс Пушкинлы.

„Пушка,—вісталө сіјө,—кыпөдліс мїжанөс кыа петїгөн. Палатка-ад уысө јона да бура. Обөд сајын мї сојлім азіатскөј шашлык, јулїм англїјскөј сур да шампанскөј, кодјас кынмөмаөг Тавріјскөј лым-јасын“.

Ветліс Пушкин казацкөј вөв вылын, кіас нагајкаөн. Сөд суртука да јур вылас ціліндра штатскөј мортыд војеннөјјас пөвсад вөлі зев тешкод візөдантор. Салдатјас лыддысны Пушкинөс немецкөј попөн.

Арміја воїс Арзерумөз да 1829 вога јунь 27 луно бөстїс сіјөс зік некушоом тыштөг. Тајө ез мешајт Паскевічлы петкөдлыны кар бөстөмсө, кызі ыжыд вермөм. Пушкин оліс Арзерумын кујїм вежоныс дыржык. Карын лої чума. Сїјө шуїс мунны. Паскевіч кутїс Пушкинөс, вөзјїс лоны сылы свідетелөн воғө лоан предпрїјатїјејасын. Но, тыдалө, Пушкинлы вөлі зік-нїн гөгөрвоана тајө предпрїјатїјејасыслөн самыс,—сіјө прөшцајтчїс Паскевічкөд да мунїс Россїјаө.

Кымын јонжыка вынгалїс Пушкинлөн творчествоыс, кымын ылө-жык сіјө мунїс воғө, сымын ещажык кутїс сіјөс гөгөрвоны крїтіка, сымын көзыджыка візөдісны сы вылө лыддысјас.

„Полтава“-ӧс публыка встретітіс кӧзыда, і „Северная пчела“, Булгарінлӧн орган, локыс радлӧмӧн гижліс: „Полтава“-лы публыкаӧн сетӧм кӧзыд пріѡмыс лоӧ вескыд доказателствоӧн сылы, мыј нѡм-јасӧн нѡмкоѡасӧм вошс“.

Вескоѡа встретітісны „Борис Годунов“-ӧс, коді 1830-ӧд воын, дырӧн, петіс. Сы јылыс гижлісны: „Поезіја ем творчество; а тани абу нѡтѡ орігінальној создаңіе. Борисӧс да Шужскіѡс сӧмын вужӧдӧма стѡхӧ Карамѡн сылыс прозаыс“. „Онегин“ сѡзімӧд глава јылыс, коді вӧлі романын ӧтѡ меѡса бур глава, шулісны: „зѡкӧз уеӧм“.

Кӧзыд да шыңітӧв ӧтка олӧмын крепыда пӧдласӧмӧн, Пушкин гижліс:

Поэт. Не дорожи любовью народной.
Восторженных похвал пройдет минутный шум;
Услышишь суд глупца и смех толпы холодной,
Но ты останься тверд, спокоен и угрюм.

Пушкин общественној міровоззреніеын переломыс, коді заводітчіс нӧшта декабрској восстаніеӧз-на, пыр јонміс.

Сіѡ важ мозыс сӧлӧмнас вісіс каторга вылӧ ыстӧм декабрист-јас вӧсна, ез вошты наѡеја, мыј најӧс мілујтасны, ысталіс налы Сібір-ас пӧс чолӧм да вісталіс кӧсјан кад воӧм јылыс:

Оковы тяжкие падут,
Темницы рухнут—и свобода
Вас примет радостно у входа
И братья меч ваш отдадут.

Сіѡ петкӧдліс ассӧ Аріонӧн, коді спасітчіс общӧј корабле-крушеніеыс:

Погиб и кормщик, и пловец—
Лишь я, таинственный певец,
На берег выброшен грозою,

Я гимны прежние пою
И ризу влажную мою
Сушу на солнце под скалою.

Но „важ гімнјас“ вылас сылӧн ӧні ез вӧв ескӧмыс; декабрист-јаслыс ѡелӧсӧ сіѡ лыддіс наѡејатӧг ворссӧмӧн.

МОСКВАЫН DA БОЛѡИНОЫН

1830 воса воз тулысын Пушкинлӧн ӧтѡ московској тӧдса мор бал вылын сорнѡтіс Наталја Нѡколајевна Гончаровакӧд да сіѡ мамыскӧд Пушкин јылыс. Мам да ныв шыагісны Пушкин јылыс бура да корісны сылы копрасны. Пушкин ловзис сӧлӧмнас, ӧдјӧ чукӧртчіс да муніс Москваӧ. Сіѡ воліс Гончаровјас орӧдӧ. Сіѡс прімітісны меліа. Сіѡ бара кутіс воливлыны на орӧдӧ да апрел 6 лунӧ мӧдыс вӧчіс предложеніе.

Пушкинлыс предложеніесӧ прімітісны.

1830 воса мај 6 лунӧ вӧлі офіціальној помолвка Наталја Нѡколајевна Гончаровакӧд. Пушкинлӧн бағыс пыс гӧтрасӧм куза торјӧдіс сылы аслас нѡжегородској поместіејасыс закладујттӧм кык со крестанској „душ“ Кістенеѡв сѡктыс. Ар заводітчігас Пушкин муніс

Нижегородској губернаѡ, мед пырны іменіеѡн вескѡдлѡмѡ да лѡсѡдны ассыс імушественној фелѡжассѡ. Сіѡ арталіс овны сені јона регыд. Но Волга куза секі вывлаѡ кајіс холера. Москваѡн мѡд станціја вылын Пушкин тѡдмаліс, мыј холераыс Ніжнејын-нін. Кор сіѡ воіс Болѡіноѡ (батыслѡн поместѣе), маті гѡгѡрса сіктјассѡ кышалісны караулѡн, быдлаын лѡсѡдавсісны карантінјас. Јѡз ропкісны, ѡтілаын і мѡдлаын кыптавлісны бунтјас.

Коліны вежонјас бѡрса вежонјас, тѡлыс бѡрса тѡлыс, а Пушкин пыр-на пукаліс Болѡіноын. Холера паскаліс, матысміс Москва дінѡ, карантінјас пощісны став тујјассѡ, ачыс Москваыс вѡлі кышалѡма војенној кордонјасѡн. Віставлісны, мыј холера Москваын-нін. Пушкин јона тѡждысіс невестаыс вѡсна, сіѡ ѡнвіѡалун да олѡм вѡсна; сетчѡ-жѡ сыѡз воісны јуѡрјас, бытѡ сваѡбаыс торксѡ, мыј Натаљја Ніколајевна петѡ верѡссајѡ мѡд сајѡ. Сіѡ зіліс воны Москваѡ, кыкыс петаліс Болѡіноыс, наѡејтчіс мунны карантінјас пыр, но кыкнанысѡ лоіс бергѡдчыны.

Тажѡ арнас, кодѡс Пушкин коллыс Болѡіноын, творчествоыс сылѡн вѡлі зік вѡвлытѡм. Кујім тѡлысѡн сіѡ гіжіс „поснідік трагедіјајас“, „Домик в Коломне“, „Белкінлыс повестјас“, „Онегин“-лыс кык бѡрја главасѡ, комын гѡгѡр ліріческѡј кывбур. „Фетородној ар“, шуіс сіѡс Пушкин.

Шемѡсмѡдѡ не сѡмын лыдыс да вылын качествоыс гіжѡдјасыслѡн, кодјасѡс гіжіс тајѡ каднас Пушкин, но і сіѡ кокнілуныс, кушѡмѡн сіѡ вужіс ѡті настројеніеыс зік мѡдѡ. Сѡстѡм-гажа вістјас, кызі „Барышня-крестьянка“, „Метель“, „Домик в Коломне“, вежласісны пыдысѡн ерјозној драмајасѡн, кызі „Скупой рыцарь“, „Моцарт и Сальери“, „Пир во время чумы“. Тајѡ арса лірікаыс тыр медга уна сікаса, ѡті-мѡдыслы прѡвіположној настројеніејасѡн.

Сѡмын фекабр тѡлыс кежлѡ Пушкинлы, дырѡн, удајччіс петны Болѡіноыс. Фекабр 5 лунѡ сіѡ вѡлі Москваын.

Сваѡбаыс лоі 1831 вога феврал 18 лунѡ Ыжыд Вѡзнесеніе вічкоын Ыжыд Нікітскѡј уліч вылын (ѡні Герцен німа уліч). Пушкин бѡрја лунјасыс серті вѡлі гажа, рад, ѡубезној другјасыскѡд, сераліс, но веѡчајтчігас, чуѡкышѡн вежсігѡн, чуѡкышыс угі жождѡ. Сесга сылѡн кусі сіскыс. Сујеверној Пушкин келѡддіс да шуіс:

— Ставыс — омѡл прѡдзнаменованіејас.

ГѡТРАСѡМ БѡРЫН

Пушкин арталіс колччыны овны гѡтырыскѡд Москваѡ. Најѡ олісны мічаа меблірујтѡм квартіраын Арбат вылын. „Ме гѡтыра—шуда,—гіжліс Пушкин Плетневлы.—ѡті кѡсјѡм менам—медым ніноѡм менам олѡмын ез вежсы; буржыксѡ ог віччыс. Тајѡ состојаніеыс меным сещѡм выл, мыј, кажітчѡ, ме вылыс чужі“. Но пыр чорзіс тѡшшаыскѡд лѡсавтѡмыс. Натаљја Ивановна сукласіс нылыслы Пушкин вылѡ, быд ногыс сѡдѡдіс сіѡс. Сещѡм заводітчіс відчѡм, мыј Пушкинлы сіѡ лоіс терпітны поэтѡм. Сіѡ еновтіс ассыс москваса квартірасѡ да мај тѡлыс шѡрын муніс гѡтырыскѡд Петербургѡ. Сені најѡ і шуісны овмѡдчыны. Гожѡм кежлас-жѡ бостіс дача Царскѡј Селоыс, Петербург дорыс.

Пушкин раѡејтчіс гѡтырсѡ. Но Натаљја Ніколајевнаѡс збылысѡ інтересујтісны сѡмын міча паскѡм да светын успех. Верѡсыс ыжыд творческѡј да умственној олѡмлы сіѡ ез вермы сетны некушѡм

отсөг. Творческөй волъеніеѳн тыр Пушкин воывліс сы дінө лыд-
фыны выль сѳіхјассө, а сіјө горөдлывліс: Господі, кущөма те дөз-
мөдін менө аслад сѳіхјасөн, Пушкин.

Холеpa, коді лөһліс төвнас, тулыснас паскаліс выль вынөн да
ускөдчіс Петербург вылө. Император дворнас вујіс Царскөй Селоө.
„Царскөй Село пузіс да пөрі столицаө“,—гіжліс Пушкин Плетневлы.

Өтчыд царскогелскөй паркын Пушкин паныдасіс імператоркөд.
Ніколај сорнітіс Пушкинкөд зев бура, јуасіс сіјө фелөјас јылыс да
сен-жө јуаліс, мыјла сіјө оз служіт. Пушкин вочавізіс, мыј дас, но мыј
літературнөј служба кынці некущөмөс оз төд. Секі цар вөзјіс сылы
завөдітны гіжны Петр Первыјлыс історіја.

Пушкинлөн міча гөтырыс јона кажітчіс імператріцалы; імператор
возжык-нін, Москваын аслас олігөн; празнікјас вылын ақзывліс
Натаљја Ніколајевнаөс, кор нөшта сіјө вөлі ныв-на, і кажітчіс сылы
јона мусаөн да інтереснөјөн. Императріца шуіс, мед Натаљја Ніко-
лајевна воывліс дворө.

1831 воса арын Пушкин вујіс Царскөй Селоыс Петербургө.
Сіјө вөлі офіціалнө индөма іностраннөј фелөјас куза государствен-
нөј коллегіјаө, регыд кыпөдөма мөд чінө да сылы вөлі индөма жа-
лөваніје—віт сурс шајт. Но Пушкин секса потребностјаслы тајө вөлі
зев еща.

Натаљја Ніколајевналөн олөмыс муніс дугдывтөм гажөдчөмын,
празднујтөмын да балјасын. Сіјө воывліс гортас нөл-віт час асылын,
чеччывліс сорөн; өбөдајтісны көкјамыс час рытын, өбөд бөрас На-
таљја Ніколајевна вежсывліс да бара мунліс. Сіјөс коллөдліс верөс-
ыс. Важөн-нін Пушкинлы колі кадыс, кор сіјө увлекајтчіс јөктөмөн.
Но оз-жө поз гөтырыслы мунны өтнаслы. І став рытјассө Пушкин
коллавліс балјас вылын; судаліс сѳен боқын, дыша віөдіс танцуј-
тысјас вылө, сојіс мороженөј да очсаліс. Өтчыд сіјө ышловзөмөн.
шуіс аслас төдсаыелы:

Неволя, неволя, боярский двор!

Стоя наешься, сидя напишься.

другјасыс пыр јонжыка шоґгөмөн віөдісны, творчество вылө
кущөм ужаснөј условіејасын оліс өні Пушкин. І ачыс сіјө шоґа
гіжліс аслас өті друглы: „Абу менам вөһнөј гөтыртөм олөмлөн
досугыс, коді колө гіжөм вылө. Бергала светын, гөтырөј менам
ыжыд модаын,—ставыс тајө корө сөм, сөм сурө меным уж пыр, а
ужыс корө ујединеңіје“. Выль ужјас вылө ез вөв ујединеңіеыс;
гіжөдјас печатајтөм вылө сувтлісны уна мыжөдјас, кодјас петісны
Пушкинлы сетөм высочајшөј „мілөстыс“,—ассыс проіздеңіејассө
аслыс імператорлы цензура вылө сетны праваыс.

Пушкин чајтіс, мыј тајө—сылөн **право**, а вөлөм-кө тајө—сылөн
обязанност. І Пушкин гіжліс Бенкендорфлы: „Лыста корны өті мі-
лөст јылыс: леңны возовылө ассым посні гіжөдјасөс петкөдлыны
прөстөј цензуралы“. Со-нін кущөм мілөст јылыс ковліс корны Пуш-
кінлы!

Пушкин јона ужаліс архівјасын, чукөртіс материалјас сылы
царөн щөктөм Петр Первыјлыс історіја гіжөм вылө. Но Петр І-лыс
історіјасө гіжны лөсөдчан ужыс сіјөс ылөдліс мөд уж. Пушкинөс
заінтересујтіс Пугачов, XVIII немса казацко-крестанскөј восстаніе-
лөн вожд. Сіјө-жө кадө кыптіс мөвп гіжны роман пугачовщіна

кадыг. Та могыг Пушкинлы колѳ вѳлі волены Асыввыг Россіјаса местајасѳ, кѳні дѳјствујтліс Пугачов. Пушкин бостіс отпуск нѳл тѳлыг кежлѳ да 1833 вога јуль 17 луно петіс Петербургыг. А сы бѳрса губерњаса начальнікјаслы, кытчѳ колѳ вѳлі волены Пушкинлы, вѳтчісны гуса гіжѳдјас „учинить надлежащее распоряжение в учреждении за титулярным советником Пушкиным во время его пребывания секретного полицейского надзора за образом жизни и поведением его“.

Пушкин воліс Казанѳ, Оренбургѳ, Уральскѳ. Јуасіс пѳрысјасѳс Пугачов јылыг, тѳдмаліс војенној дѳјствіејаслыг местајасѳс. Оренбургсањ сіјѳ ветліс Берды станіцаѳ, Пугачов важ стољіцаѳ.

Бердыг Пушкин корсіс старукаѳс, сізімдас арѳса казачкаѳс, коді ачыс тѳдліс Пугачовѳс. Сіјѳ пукаліс ськѳд быдса асыв, јуасіс сылыг, кывзіс сылыг сыланкывјасѳс да прѳшщайтчігас сетіс сылы зарні червоѳец.

Пушкин муніс. Бердыса обыватѳлјас коліны јона шемѳсѳс: мыјла воліс тајѳ мортыс, сещѳм пѳга јуасіс рѳзбојнік јылыг, мыјыг сетіс старукаыслы червоѳецсѳ? дѳелѳыс подозрѳтельној, кызі ескѳ ез ло лок. Мѳдѳдісны вѳв Оренбургѳ, вайісны начаљство дінѳ старукатѳ червоѳецнад да вѳсталісны:

— Тѳрыт воліс кущѳмкѳ тѳдтѳм господін. Приметајасыс сьлѳн: ачыс ічѳткік, јурсіыс сѳд, кудріа, чужѳмыс мугов, ышѳдіс пугачовщінаѳ да сеталіс зарні сѳм: буракѳ, ањѳхріст, чунјасас тај гыжјасыс зев куѳѳс-а. (Пушкин, кызі тѳдам, новліс куѳ гыжјас)...

1833 вога октабр 1 луно Пушкин воіс гортас Болѳіноѳ да пуксіс гіжны. Артміс ѳуна шогмана обстановка, і творчествоыс вылыс кутіс клучѳн пуны. „Гіжа, і гіжі-нін зев уна“,—німкада гіжѳ сіјѳ гѳтырыслы. Болѳіноын тѳлысѳн жынјѳн олїгас Пушкин гіжіс: „Сказка о рыбаке и рыбке“, „Сказка о мертвой царевне“, „Ангело“, вужѳдіс Міцкевічлыг кык баллада, помаліс Пугачовлыг історїја да гіжіс кык медса тѳдчана гіжѳдјасѳс—поема „Медный всадник“ да повест „Пиковая дама“.

1833 вога нојабр шѳрын Пушкин бѳр воіс Петербургѳ.

ПРІДВОРНѳЈ ПЛѳНЫН

Анічков дворецын вчсывлісны царскѳј вечерјас, кытчѳ корлѳны вѳлі сѳмын прідворнѳј званїеа јѳзѳс. Медым тајѳ вечерјас вылас вескавліс Наталја Њіколајевна, Њіколај выль 1834 во возын кырымаліс указ: „Служащего в министерстве иностранных дел титулярного советника Александра Пушкина всемилостивейше пожаловали мы в звание камер-юнкера двора нашего“. Пушкинѳс камер-јункерѳ вѳчѳмѳн Њіколај ѳтпырјѳ шедѳдіс кык тор—вѳчіс аслыс позанаѳн щѳкыда аззыслыны Наталја Њіколајевнакѳд да јона ускѳдіс Пушкинѳс, кодѳс сѳлѳмнас мустѳмтліс: камер јункерѳ пыржык пуктавлісны том јѳзѳс, і комын вѳт арѳса Пушкин, кодлѳн-нін јурсіјасыс заводітісны зормыны, должен вѳлі вѳчны на чукѳрын зев тѳшкоѳ впечатљенїе.

Пушкин, та јылыг тѳдлѳм бѳрын, јона скѳрміс. Сіјѳ кѳсјіс вескыда мунны дворецѳ да шуавны лок кывјас аслыс царыслы. Ассѳ жалужтѳмыслыг помкасѳ сіјѳ зев бура гѳгѳрвоіс.

Гажтѳм да пемыд вѳлі сѳлѳм вылас Пушкинлѳн. Сіјѳ ѳекодлы ез нораслыв аслас сѳкыд олѳм вылѳ, но сіјѳ чужѳм вылыс другјасыс унаыг лыдѳылісны сѳкыд тѳждысѳм. Локтас, шога кутас ветлѳд-

лыны комната куза, паскыд панталон эепјасас кјјассо сужомон, да шога шуало:

— Гажтом. Шог.

Они пошти некор сјјос ез азывны гажаон да шогсытомон. Гежода-гежода садмывліс сын вовлом шмонітыс да озорнік.

Пушкінлөн мукодыс ылыстчомыс пыр кыптіс. Сјјо поезјјалон строглуныс да кутан простлуныс, прозалон сточлуныс ез во голлом вылас публикалы, коді горша лыддіс Бенедіктовлыс гора шыјаса кывбурјјассо, Мерлінскіјлыс уна кывја прозасо да вескода муніс Пушкін дінті. Крітіка артыштіс тајос да нощта јонжыка кутіс усласны Пушкін выло.

Пушкін гіжіс еша, гіжом вылас віодіс јона строга да та всна унаос ез печатајт. Унаос кутліс цензура. Пушкін олігон борја квајт онас лыддыс верміс тодны сјјо гырыс художественној произведе-ніјјас пыс сомын „Пиковая дама“ да „Капитанская дочка“.

Светын сјјос ез радејтлыны сы всна, мыј полісны сјјо јос, віана епіграммајасыс, кодјас выло сјјо ез скупітчыв да кодјас всна „вышшј светын“ сјјо најовітліс аслыс нотчыв мірітчым враг-јасос.

1834 вога віопыром дырјі Наталја Ніколајевна јона танцужтом-сыс віміс да, бурдом борас, муніс ароґ став челафкод Калужској губернао аслас вок дінө. Пушкін колі Петербурго отнас віодны „История пугачевского бунта“ печатајтом борыс. Друг сылы воо пісмө Жуковскіјсаң Царској Селосыс, мыј кушомкө-по пісмө Пушкін-лөн лоі тодса імператорлы, сјјо јона скоралө. Вөломкө, Московској пошта востөма Пушкінлыс гөтырыслы пісмөсө да ыстөма сјјос Кој-мөд отделеңіеө. Тајө пісмөас Пушкін гіжліс, мыј оз көсјы ветлыны престол выло наследніклыс тыр арлыдө воөмсө торжественноја празнујтом выло, і ез зев мічаа сорніт аслас камер-јункерство јылыс. Жуковскіјлы удајтчіс ладмөдны делөсө.

Пушкін шуіс мынтөдчыны клеткасыс, кодө ігналіс сјјос праві-телство. 1834 вога јун 25 луно сјјо сетіс Бенкендорфлы прошеңіе отставка јылыс. Тајө прошеңіеыс царос јона скормөдіс. Жуковскіј повзис да заводітіс бомбардірујтны Пушкінос Царској Селосаң пі-смөјасон, мыжаліс сјјос јөјјалөмын да ассө лока кутөмын. Жуковскіј корөм куза Пушкін прошеңіјесө бостіс бөр.

Мыјла правітелстволөн Пушкін выло віодөмыс вөлі сешөм враждебној да подозрітелној? Пушкін став пыщкөснас ез шогмы самодержавіјелы. Мыј сыыс, мыј Пушкін „прізнајтіс“ сјјос? Колө вөлі не прізнајтны, а солөмсаң радејтны да ошкыны, крітікатөг, астө куттөг да бөрө віодтөг. Аслас „Клеветникам России“ да „Бородинская годовщина“ одајасон Пушкін ескө сувтіс тајө туж вылас, но пыр-жө кежіс сетыс да воґө ез-нін бергөдчыс сы выло. А мыј выло колө вөлі Ніколајлы „прөстө“ геңіалној поетыд, коді творітө „прөстө“ геңіалној произведеңіејас? Пушкін ез төр ніколајевској самодержавіје рамкајасө ез кыґ сылөн враг, а кыґі ыжыд культурној јавлеңіе, коді петіс сјјо рамкајас сајө. Сіґ-жө і прідворно-светској олөм рамкајасас Пушкін ез төр бара-жө не кыґі сјјос отріцајтыс, а кыґі јона культурној, „тыр достоінствоа морт, коді некушөм ногон ез вермы лоны царедворец-холопөн.

Николајлы удајтчис сувтöдны сiјöс пiзöс вылас, но i пiзöс вылас Пушкин сулалiс гордöја кыпöдöм жүрсö копырттöг. Император тајöс тöдiс да лыддiс Пушкинöс „чуждöјөн“ да быдтор вöчны вермысөн.

А император зев-на унатор ез тöд Пушкин жылыс. Нöшта сiјö-жö 1827 вонас, кор Пушкин бергöдчылис „сöд jöзыс“, — нöшта сiјö каднас-на öтi ештöдтöм гiжöдын сiјö мöвпалiгас пасјалис ташöм строкајас:

Блажен в златом кругу вельмож
Пиит, внимаемый царями:
Владея смехом и слезами,
Приправя горькой правдой ложь,—
Он вкус притупленный щекотит,
И к славе спесь бояр охотит,

Он украшает их пиры
И внемлет умные хвалы.
Меж тем, за тяжкими дверями,
Теснясь у черного крыльца,
Народ, толкаемый слугами,
Поодаль слушает певца.

Онi слугајасөн jöтлалан тајö jöзыс, кодi гуса кывзö поетöс сöд кiлчö дiнын, сувтö Пушкин возö выль, медга колана кывзысөн. Кув-тöзыс во жын војдöр сiјö гiжö ассыс „Памятник“—поезiја могјас дiнö Пушкин выль ногөн вiзöдöм сертi да ассыс поетiческой заслугајассö доңжалöм сертi зев мiча гiжöд. Форма сертiыс кывбурыс лоö сержавiнлөн öтi нiма кывбурлы подражајтöм. Сержавiн аслас „Памятник“—ын лыддöдлö заслугајассö, кодјас, сы ногөн, сетöны сылы право потомство казтылöм вылö. Тајö заслугајассö „богоподобнöј Фелица“ Екатерина II-лөн певецыс аззылис сыын,

Что первый я дерзнул в забавном русском слоге
О добродетелях Фелицы возгласить,
В сердечной простоте беседовать о боге
И истину царям с улыбкой говорить.

Ассö тöдчöдöмөн сылы паныд сувтöдöмөн, со кызи подулавлис слава вылö ассыс правајассö Пушкин: сiјö гордiтчис, мыј сiјö памјатник дiнö оз тыр народнöј тропа да мыј тајö памјатникыс пöкöритчytöм жүрнас кыптiс вылöжык быд екаса царскöј памјатникјасыс. I мыјыс-жö сiјö вiччысö jöзсаң признанијесö?

И долго буду тем любезен я народу,
Что чувства добрые я лирой пробуждал.
Что в мой жестокий век восславил я свободу
И милость к падшим призывал.

Ыжыд шензöм кыпöдö „Памјатник“-лөн бöрја строфаыс:

Веленью божию, о муза, будь послушна:
Обиды не страшась, не требуя венца,
Хвалу и клевету приемли равнодушно
И не оспаривай глупца.

Тајö лоö гöгöрвоанаөн да зiк ас местаын, кывбурыс-кö мi кутам аззыны не сöмын Пушкинлыс аслас возза поетiческой ужлы iтог вöчöм, но i сылыс чорыд шуöм зiк выль поетiческой позiцијас вылö вужöм жылыс. „Бур чувствојас садмöдöм“, „свобода ошкöм“, „усöмјас дiнö милöст чуксалöм“,—со мыј öнi медга jона заводiтö доңжавны

Пушкін аслас вöвлöм ужас да со мыын сiјö ағзö „јенлыг щöктöм“ воғö ужалöм вылö. Тајö выл туж вылас сувтöмөн, сiјö даг јöјјас серам вылö, öбiда да клевета вылö, сылы оз ковны тајö туж вылас нi ошкöмјас, нi венецјас.

Пушкін öнi корсö матыстчöм Белiнскiјкöд, аслас аристократическöј другјасыс гусөн ыстö сылы, ассыс „Современник“ журналсö, кöсјö корны сiјöс сотрудничатны тајö журналас. Пушкін поезијаын заводiтöны кывны сыөн важөн вунöдöм шыјас.

Жужыд гражданскöј скöрлунөн тыр кывбур, кодöс збоја нiмтöма „Мирская власть“ („Когда великое свершалось торжество“...). Пушкін заводiтö гiжны драма феодальнöј рыцарство кадыс, зев ыжыд кöсјöмөн — петкöдлыны рыцарскöј двораанствоöс секса демократијаөн — крестанствоөн да быдыс карса мешчанствоөн — жугöдöм. Гiжöма вöли сöмын заводiтчан сценајассö, но мiјанöғ воiс конспект став драма планнас, i сөг тыдалö, кущöм революционнöј кыпыдлунөн колö вöли ловавны тајö драмаыслы.

Пушкiнлөн материалнöј положенијесыс зугсiс пыр јонжыка. Петербургын придворнöј олöм да сiјö гöтырлөн светскöј успехјас требованијесөн олöм ез вöв сылы средствојас сертыс. Кредиторјас тыртлiсны сылыс квартирасö, тыртлiсны сiјöс писмöјасөн ужјöзјассö мынтыны корöмөн. 1835 вога гожöмын Пушкiн бара заводiтлiс мездысны Петербургыс. Сiјö гiжлiс Бенкендорфлы: „Меным лоö пуктыны пом сöм вiзöмыслы, кодјас вайöдöны сöмын ужјöзјасö да кодјас дастöны воғовылö тöждысöмөн да сöкыда олöм, оз-кö корысö воöм да öтчајаније. Сiктын кык либö кујiм во олöм вылыс сетас меным позанлун локны бөр Петербургö да кутчысны занатијесö, кодјасыс ме објазан јего величество бурлунлы“.

Цар бара öткажитiс да сöмын шуiс сетны Пушкiнлы ужөн комын сурс шайт, а сiјöс мынтöм вылö бергöдны сылыс жалöванијесö. Сöмыс мунiс медса колана ужјöзјассö мынтöм вылö, жалöваније Пушкiн ез кут бостны, i доход зiк öтi источникөн колiс сылы литературнöј уж. Но дугдывтöг тöждысiгад да непријатностјас дырјыд, кығi öнi олiс Пушкiн, ужавны сiјö ез вермы. „Тани Петербургын, — гiжлiс сiјö бағыслы, — ме нiнöм ог вöч, сöмын пыр јона локала“.

Ез кут гiжсыны i сiктын, кытчö пыржык ветлывлiс Пушкiн арын ужавны. Мунiс сiјö 1835 воын ар кежлас Мiхајловскöјö, олiс тöлыс да гiжiс гöтырыслы: „Ташöм нiнöм сеттöм арыс менам нем чöж ез вöвлы. Гiжа, мыр вомөн колода быглала. Вдохновеније вылö колö сöлöмлы лөнлун, а ме нöтi абу лөн“.

Давно завидная мечтается мне доля.
Давно, усталый раб, замыслил я побег
В обитель дальнюю трудов и чистых нег.

Но Наталја Нiколајевна тајö „пышјöмыслы“ нöтi ез сочувствуйт. Сiјö терпитны ез вермы сiктсö, Пушкiнкöд олиг чöжыс öтчыд весiг ез вöвлы нi Мiхајловскöјын, нi Болдиноын. Гожöм кежлö најö медавлiсны дона дача кущöмкö моднöј петербургскöј дiвылын, кöнi позö вöли овны сiјö-жö шума да гажа светскöј олöмөн, кығi тöлын. Наталја Нiколајевналөн светын успехјасыс дугдывтöг кајiсны вывлян. Öнi-нiн ез Пушкiн сiјöс јурдöд аслас славанас, а сiјö, медса

первој, аснас быдөнös шемöсмöдыс красавица,— сiјöс, скромнöј тытуларнöј советникöс да „сочинителöс“.

1834 воын Петербургö воис том француз, барон Жорж дантес, „законнöј“ Бурбонскöј династиялөн приверженец. 1830 вога јульскöј револуција бöрын, кодi путкылтис Бурбонясöс, сiјö ез кöсјы колччыны служитны Францијаын. Петербургын дантес аслас јитöдјас вöсна вöли примитöма вескыда офицерөн öтик медбур гвардејскöј кавалерийскöј полкö — кавалергардскöјö. Вышнöј светын сiјö пыр-жö бостис зев тöдчана положенiје. Ыжыд тушаа, мича, самоувереннöј, гажа, остроумнöј, сiјö быдлаын вöли колана гöстök.

Пушкiн тöдмасис дантескöд регыд Петербургö сыөн воом бöрын. Французскöј живостыс, гажыс да остроумијеыс дантеслөн кажитчисны Пушкiнлы. дантес кутис воывлыны сы ordö гортас. Сiјöс сöлöмсаң примитисны i Пушкiнлы матысса семјаясын,— Карамзинјас ордын, Вяземскијјас ордын. Паныдаглицны щöкыда. дантес влүбитчис Пушкiн гöтыр вылö. Сылы сiјö сiң-жö јона кажитчис. дантес пыр вöтлысис Наталiја Николајевна бöрса, вöли быдлаын, кöни вöлис сiјö, балјас вылын танцујтис сöмын сыкöд. 1836 вога гожöмын минералнöј ваяс вывса (Желагин di вылын) öти либö кык моднöј общественнöј балјас бöрын став светыс заводитис сорнитны дантесөн Пушкiн гöтыр бöрса ухаживајтöм јылыс. Пушкiнлөн вöли сорни Наталiја Николајевнакöд, сiјö ез кут лежны дантесöс гортас. Но влүблоннöјас возöкутисны аззыслыны тöдсајас ордын да великосветскöј балјас вылын.

Пушкiн јур вестын, кызи арса сибдыс гут, пыр јонжыка заводитис лебавны мiстöм кыв „рогоносец“. Öти бал вылын барјов кока том негодaј, княз П. В. солгоруков, пријателјаслы дантес вылö сiнсö вöчлöмөн, кыпöдис Пушкiн јур сајын сурјас моз лöсöдöм чунјассö.

ДУЕЛ

Драмаыс мöдис воны ödjö.

Пушкiн ескис гöтырыслы да ез сомневајтчы сiјö верностын. Но сiјöс вайöдлис бешенствоö „рогоносецлөн“ ролыс, кодöс сылы локыс радлöмөн кутисны кöвјавны светын. А сорнитисны сени ез öти дантес јылыс. Пушкiн вiставлис аслас друг Нашщöкiнлы, мыј Николај ачыс офицерiшка моз ухаживајтö сiјö гöтыр бöрса, нароснö асывјасын некымыныс ветлö сiјö öшинувти, а рытнас балјас вылын јуасö, мыјла сылөн öшиңјасас шторјасыс пыр лезöмаöс.

1836 вога нојабр 4 лунга асылö Пушкiнлы карса пошта куза воис вежöм почеркөн гiжöм нимтöм пасквил тащöм содержанiјeөн:

„Великие кавалеры, командоры и рыцари светлейшего Ордена Рогоносцев в полном собрании своем, под председательством великого магистра Ордена, его превосходительства Д. Л. Нарышкина, единогласно избрали Александра Пушкина заместителем великого магистра Ордена Рогоносцев и историографом Ордена“.

Тащöм-жö писмöјас вöли ыстöма i Пушкiнлөн уна тöдсајаслы. Ф. Л. Нарышкiн вöли верöсөн красавица Марија Антоновналөн, кодi уна во чöж вöли јитöдын император Александр I-кöд. Пушкiнöс Нарышкiнлы вежысөн индöмөн пасквилыс зiк гөгöрвоана индис, мыј Пушкiнлыс Николај дiнö положенiјесö лыддöны сещöмөн-жö, кызи Нарышкiнлыс Александр дiнö положенiјесö. Кызи öни тыдовччö, пасквилсö

тіжөма П. В. солгоруков, но сы сајын сулаліс Пушкинлөн велико-светској врагјасыс быдса шајка, сы пын, тыдалө, і Уваров, народнөј просвешченіе міністр, кодөс Пушкин серавліс „На выздоровление Лукулла“ сатіраын. Но Пушкин мыјлакө пасквіль ыстыгнас чајтіс голландскіј посланник Геккернөс. Геккерн вөлі развратник да лок сплетник. Сіјө жона радејтліс сантесөс да во жын сајын бостіс сіјөс пі пыдді, сы вөсна сантес өні шусіс барон Геккернөн. Корны дуел вылө посланникөс Пушкин лыддіс не лөсыдөн да ыстіс корөмсө сантеслы.

Пөрыс Геккерн жона повзис последствіејассыс, кодјас вермісны лоны сылы да сылөн бостөм пыс карјералы лоан дуелыс. сантескөд өтлаын најө сорнитчисны тащөм петан туж жылыс. сантесөс важөн-нын радејтіс Наталја Николајевналөн ыжыджык чојыс — Јекатеріна Гончарова. Өні, мед мездысны містөм положеніејасыс, кущөмө сувтө-діс најөс Пушкинлөн вызовыс, Геккернјас шуисны, мыј сантес ухајі-вајтіс ез Наталја Николајевна бөрса, а сіјө чој бөрса да даг сы вы-лө гөтрасны. Пушкин бөр бостіс ассыс вызовсө. 1837 вога январ 10 луно лоіс свадьба сантеслөн Гончаровакөд. Тақикөн сантес лоі Пушкинлөн рөдһаөн. Сіјө локтіс сы дінө свадьбној візітөн, но Пуш-кин сіјөс ез пріміт да щөктіс віставны, мыј оз көсјы кутны ськөд некущөм воыгөмјас.

Но најө пыр паныдаслісны великосветској балјас вылын да ас-ланыс төдсајас ордын. сантес воғө ухајівајтіс Наталја Николајевна бөрса нөшта јонжыка, некущөма јандыстөг. Пушкинлөн скөралөмыс сіјөс ғешітіс, і сіјө сы дырјі Наталја Николајевна бөрса ухајівајтіс торја зілөмөн.

Пушкин воіс пөшти јөјмөмөғ.

1836 вога январ 26 луно сіјө ыстіс пөрыс Геккеренлы пісмө, коді вөлі тыр медса лок оскорбленіејасөн.

Тажө пісмө бөрас дуел вөлі быт лоана. Тажөс і перјіс Пушкин: ғугсөм положеніеыс мөд петан туж сіјө ез ағзы. Геккерен да сан-тес сорнитчөм серті, Пушкинлы вызовсө ыстіс сантес. Вызовыс воөм бөрын Пушкин пыр-жө лөніс.

Асывнас Пушкин чеччис воғ. Вөлі төрытја моз-жө гажа да варов. Јуіс чај да пуксіс гіжны. Воіс пісмө д'Аршіакһаң, сантес секун-дантһаң. Сіјө коріс Пушкинөс ыстыны ассыс секундантсө сорнитчөм вылө. Пушкин мөдөдчис корсны секундантөс. Пантөлејмоновској улч вылын сіјө случајнө паныдасіс аслас лицејској јорт інженернөј вој-скајасса подполковник К. К. санзаскөд да коріс сіјөс лоны секун-дантөн. санзас даг пырыс сөғласітчис. Сіјө муніс д'Аршіак дінө, најө жыкөн лөсөдісны дуеллыс условіејас. санзас вајіс Пушкинлы дуел-лыс гіжөда условіејас. Пушкин ез кут најөс лыдһыны, став вылас сөғласітчис да ыстіс санзасөс нөбны пістолејас. А ачыс гажаа пуксіс заңімајтчыны аслас журнал „Современник“ делөјасөн. Востіс Ішімовалыс кніга „История России в рассказах для детей“ да дыр лыддіс сіјөс.

Урчитөм час кежлө сіјө ағзыс санзаскөд Волф кондітерскојын Невској проспект пелөсын. Најө пуксісны доддө да мөдөдчисны ін-дөм местаө—Комендантској дача дінө Чорнөј ју вылө. Воісны өтщөщ протівникјаскөд. Мунісны рошщаө, бөрјісны куш ін. Сіјө вөлі тыр лым толајасөн. Кыкнан секундантыс да сантес заводітісны талавны лым-сө, вөчны паскыд тропа, код куза колө вөлі матыстчыны протівник-јаслы. Пушкин, ош ку пасө гартчөмөн, пукаліс тола вылын да тер-

пітны вермытөг віччыгіс. Секундантјас мерајтісны трөпінка вылын
восковјас, барјерјас пыдді пуктісны лым вылө ассыныс пасјассө да
заводітісны зарадітны пістолетјас. Пушкин терпітны вермытөма
јуаліс:

— Но, мыј-нө? Ештөдід?

Ставыс вөлі даг. Протівнікјасөс сувтөдісны местајас вылө, се-
тісны налы пістолетјас. данзас сетіс сігнал, шеныштіс шлапаөн.

Пушкин өдіө матыстчіс барјер дінө, сувтіс да заводітіс лептыны
пістолетсө. Но тајө каднас дантес, барјер дінөз өті восков вотөз,
лыјіс. Пушкин угі шыңел вылас, коді вөлі барјер пыдді. Сіјө кујліс
вөрзывтөг, чужөмнас увлаң. Секундантјас да дантес ускөдчісны сы
дінө. Пушкин воіс садө, кыпөдіс јурсө да шуіс:

— Віччыслөј. Ме кыла ассым тырмымөн вын, мед лыјны.

дантес бөр локтіс аслас местаө, сувтіс бокөн да тупкіс морөссө
вескыд кінас. Пушкин кыпөдчіс пізөс вылас да жынвыјө кујлөмөн,
заводітіс метітчыны. Метітіс дыр. Кыліс лыјом шы. дантес угіс.
Пушкин шыбытіс пістолетсө да горөдіс:—Браво!

І бара садтөг угі лым вылө. Но дантесөс кок јывгыс ускөдіс
сөмын јон контузіја: пула розөдіс кімөзсө да вескаліс гач кізас: тајө
кізыс спасітіс сіјөс.

Асвыјө воөм бөрын, Пушкин јуаліс д'Аршіакөс:

— Віі ме сіјөс?

— Енөј, ті сіјөс раңітід.

— Фівө,—шуіс Пушкин,—ме чајті, міса меным вөчас удоволь-
ствіје сіјөс віөмыс, но ме кыла өні, мыј оз... Но, зік өткоф. Кыз
сөмын мі бурдам, бара заводітам.

Секундантјас өтвылыс пуксөдісны Пушкинөс доддө. Комендант-
скөј дача діныс најө азісны карета, кодөс мыјкө лоөм вылө ыстөма
Геккерен. дантес да д' Аршіак вөзісны данзаслы сетны каретасө
Пушкинлы. данзас сөгласітчіс. Ез вістав Пушкинлы кодлөн каретаыс,
пуксөдіс сетчө Пушкинөс да муніс ськөд карө.

Натаља Ніколајевна ңеважөн воіс прогулка вылыс да Алек-
сандріна чојыскөд віччыгіс Пушкинөс өбөд кежлө. друг докладтөг
пыріс данзас да, лөң чужөм кутны зілөмөн, вісталіс, мыј Пушкин
өні лыјсіс дантескөд да раңітчіс, но зев кокңія. Натаља Ніколајев-
на ускөдчіс переднејө, кытчө кіјас вылын пыртісны-нын Пушкинөс.
Сіјө угі обморокө. Пушкинөс водтөдісны фіван вылө аслас кабінетө.
Очмөм гөтырыс көсјіс пырны, но Пушкин гора гөлөсөн горөдіс: Ен
пыр! Сіјө ез көсјы, мед сіјө азіс сылыс ранасө, і коріс сіјөс сөмын
секі, кор-нын вөлі пөрччөдөма да водтөдөма.

Өті бөрсә мөд воалісны докторјас, локталісны Пушкинлөн друг-
јасыс—Жуковскіј, Плетнев, Вяземскіј, А. Тургенев.

Б Ö Р Ј А Л У Н Ј А С

Пушкин страдајтіс јона, но унаыеј уасіс гөтыр јывгыс.

— Сіјө, коңөр, мыжтөг терпітө да вермас нөшта-на терпітны
јөз сорныс.

І сылы аслыс сіјө шуіс:

— Ен від астө менам кулөмыс. Тајө—делө, коді інмө меным
өтнамлы.

Љејб-хірург Арендтөс сіјө коріс віставны імператэрлы ңе прес

лыс радiкалнõй мелкõй буржуазiялõн слõйыс, кодлы регыд сетисны нiм „разночiнцы“. Пушкинõс зebигõн разночiнцы медвоzzaыс петисны обществeннõй арена вылõ да сетисны тõдны агнысõ, кыз обществeннõй вынõс.

Бõрja војасас Пушкин олиц ужаснõй обществeннõй, моральнõй, культурнõй, лiтературнõй одиночeствоын. „Ов õтнад!“—курыда шульвлiс сiјõ ас јывгыс. Сiјõ ез чајтлы, кымын сурс сылõн вõли пõс, сõлõмсаң ескыс другыс сiјõ кыщ сајас, кодын сiјõ олиц да кодын кулис. Пушкин олиц тaјõ тõдтõм другјасыс вермисны унаторјыс сiјõс не прõщaјтны,—кулõмыс сетис налы чувствуйтны јона ыжыд донaлунсõ да коланлунсõ Пушкинлыс. I најõ гораа, чорыда, ез кывјõн, а асланыс став дeјcтвиeјаснас шуисны: Пушкин мијан!

Петис скõрõн тыр кывбур секи пõштi-на тõдтõм поет Лермонтовлõн—биa поeтичeскõй прокламацiя. Кывбурыс õдјõ паскалис спи-сокјасын, i быдõн шуалисны Лермонтов бõрса:

Вы, жадною толпой стоящие у трона,
Свободы, гения и славы палачи!
Таитесь вы под сению закона,
Пред вами суд и правда—все молчи!..
Но есть, есть божий суд, наперстники разврата!
Есть грозный судия: он ждет;
Он не доступен звону злата
И мысли и дела он знает наперед,
Тогда напрасно вы прибегнете к злословью:
Оно вам не поможет вновь,
И вы не смоете всей вашей черной кровью
Поэта праведную кровь!

Обществeннõй негодованiјелõн бурнõй взрывыс шемõсмõдiс да повзõдiс Нiколајõс. Первој сiјõ вескода визõдiс Пушкин кулõм вылõ да тырвыјõ оправдывајтiс дантеслыс поведeнiјeсõ. Улыссаң личкõмыс щõктiс императорõс гõгõрвоны, мыј дeлõыс мунис ез iчõтик „сочиниґель“ јылыс, сiјõ дворса нечiновнõй камер-јункер јылыс, а сeщõм морт јылыс, кодõс вõли донјалõны странаса медса паскыд кругјас.

Нiколајлы быґ ковмис вежны лõмтор вылас асгыс визõдõмсõ, ковмис петкõдлыны, мыј i сiјõ донјалõ Пушкинлыс кулõмсõ. дантесõс лeзiсны салдатõ да, кызi иностраннõй подданнõјõс, ыстисны Россияыс. Геккеренõс нидерландскõй правитeльство бõр корис посланник постгыс.

Мõдар боксаң, Нiколај термасiс пощны став тујјассõ бурнõја пуыс обществeннõй негодованiје петкõдчõмлы. Газетјаслы стрõга вõли щõктõма Пушкин кулõм јылыс јуõртiгõн кутны „колана умеренност да приличiјeлыс тон“. Отi газетлы вõли сетõма выговор заметкаыс, кодын гiжгiс, мыј „мијан поезијалõн шондиыс кусиc“ да мыј „Пушкин кули ыжыд попрiшце шõрын“. Пушкин квартiракõд орчча керкајасын вõли сувтõдалõма воeннõй пикетјас, пыранинас да квартiраас ветлисны шпионјас. Шõј петкõдан луныслы паныд војнас, январ 30 лунсаң январ 31 лун вылõ војõ, кор јõз чукõр разалис да квартiраын пукалисны сõмын Пушкинлõн некымын матыса другјас, воисны жандармјас, жандармјас корпус штабса начальник генерал дубелт журнуõдõмõн. Најõ нуисны гробсõ ез Исаакiевскõй соборõ, кõни аски кежлõ вõли индõма сылõдõмыс, а Коңушеннõй вiчкоõ. Сылõдан

луннас вічкоо локтан тујассо кыщалис поліція да вічкоас лезісны сѡмын торја корѡм јѡзѡс. Сылѡдісны, пуктісны грѡбсѡ вічкоса пѡдвалѡ.

Февраль 2 лунсан 3 лун вылѡ војшѡрын вічко дінѡ локтісны дрѡгјас да кык кібітка. Өтї кібіткаас пукаліс жандармскѡј офіцер, мѡдас — Пушкинлѡн друг А. И. Тургенев, кодлы вѡлі щѡктѡма кольлѡдны шојсѡ Псковскѡј губернаѡ Сватогорскѡј монастырѡ, гуалан местаѡз, Һеылѡ пушкінскѡј Міхајловскѡј сїктсаң. Пуктісны гортсѡ дрѡг вылѡ да гѡңітісны мыј выныг карыс. Псковскѡј губернаторлы возыв вѡлі ыстѡма высочајшѡј прїказ — горт нуігѡн „Һе лезны вѡчны быд сїкас ізявлєнїе, быд сїкас встреча, Өтїк кывјѡн-кѡ, быд сїкас церемѡнїа“.

Аслыс сїкас похороннѡј процессїа лебіс лым ердјас куза куржерскѡј вылын лун і вој, бытѡкѡ преступнїкјас термагісны ставсыс гусѡн помѡз вѡчны асгыныс сѡд делѡсѡ.

Өтї поштѡвѡј станція пыр вѡлі мунѡ профессор гѡтыр. Сїјѡ азгіс котралыс жандармјасѡс, кодјас термѡдлісны јамщїкјасѡс регыд-жык додѡавны телега, кѡні ізас пыщкын вѡлі рѡгѡжаѡ гартѡм грѡб. Сїјѡ јуалїс өтї візѡдысѡс, мыј тајѡ тащѡмыс.

— А јен сїјѡс тѡдас, мыј. Азған, кущѡмкѡ Пушкинѡс віѡмаѡс, — лебѡдѡны сїјѡс поштѡвѡјѡн рѡгѡжаын да ізас пыщкын, прѡстї господї, кызі понјѡс.

Тази зєбіс офіціалнѡј нїколајевскѡј Россїа велїчајшѡј рѡч поетѡс.

* *

*

Кѡліс со во Пушкин кулѡмсаң. Усі самодєржавїе, кодї травїтіс да вііс сїјѡс, пѡріс став зывѡк стројыс, кѡні өтїјас ужалїсны да страдајтїсны, а мукѡдјас нїнѡм ез вѡчны да блаженствуйтїсны. Кор історїческѡј сцена тыріс шума вермысјасѡн — „чернѡн“, Пушкинѡс „збылыс“ доңјалысјас повзѡмѡн шуїсны, мыј вылын іскусстволы воїс пом да мыј налы, „збыл култура“ новлѡдлысјаслы, кѡліс вєшјыны гуса свјатїлішщєјасѡ да сенї нуѡдны Пушкинлыс култсѡ, кодѡс оз кут тѡдны өнїја кад.

Мыј-жѡ лоїс?

Коркѡ Пушкин, өтка олѡмын пѡдѡмѡн, гіжліс:

...Ты сам свой высший суд,
Всех строже оценить умеешь ты свой труд.
Ты им доволен ли, взыскательный художник?
Доволен? Так пускай толпа его бранит
И плюет на алтарь, где твой огонь горит,
И в детской резвости колеблет твой треножник.

І вот өнїја поет (Вл. Васїленко), Пушкинлыс тајѡ курыд строка-јассѡ казтывлѡмѡн, таз шыасѡ сы дінѡ:

Сколько слав поникло сжатым стеблем,
Сколько тронов взято в топоры —
Только твой треножник не колеблем
„Чернью“, потрясающей мира!

Треножник оз вөрзыв. Сіјө сулалө чорыджыка коркөја дорсыс. Пушкинөс ставөн радејтөм воыс во содө. Сөвет странаса мезмөм јөз аққоны сыын величајшөј роч поетөс, роч літературнөј кыв лөсө-дыгөс да выль роч література родоначалныкөс, коді озырмөдіс чело-вечествоөс кувлытөм произведеңіејасөн, кодјас өнөз садмөдөны революціоннөј мөвп, чуксалөны человечество ыжыд шуд вөсна тышө. Пушкин быдөнлы лоіс дона да муртавыны поэтөм дона. Колана да дона аслас геңіалнөј поетіческөј вынјөрыс вөсна, кутны поэтөм мја-тежностыс вөсна, слабмытөма корсысөмыс вөсна, радлун да мічлу-ныс вөсна, кодөн сіјө тыртө олөмсө, жужыд человечност да культур-ност вөсна, сіјө кывын муртавыны поэтөм музыка вөсна, сорніас бла-городнөј прөстлун да гөгөрвоанлун вөсна.

Народнөј тропа, код јылыс мөвпавліс Пушкин, пөріс топыда та-лалөм паскыд тужө. Пушкинлөн кнігајасыс петөны міллонјас екзем-пларөн да пыр-жө боставсөны лыддыс массајасөн, кызі ведра ва пустыңаса кос лыаөн. Сіјөс төдө быдөн. Сіјөс вужөдөма Сөвет Со-јузса јөзјас кывјас вылө. Збыльміс Пушкинлөн воэыв вісталөмыс:

Слух обо мне пройдет по всей Руси великой
И назовет меня всяк сущий в ней язык:
И гордый внук славян, и финн, и ныне дикой
Тунгуз, и друг степей калмык.

ЈУРИДАЛЫГ

	Лыстбок.
<i>А. Г. Пушкин. Чаадајевлы</i>	5
<i>А. Г. Пушкин. Станціоннөј смотритель</i>	6
<i>А. Г. Пушкин. Цар Салтан жылыс мојдкыв</i>	14
<i>А. Г. Пушкин. Рөк воғын</i>	25
<i>А. Г. Пушкин. Епіграммајас</i>	26
<i>Б. Вежов. Төвса асыв (А. Г. Пушкин серти)</i>	27
<i>А. Г. Гидоров. I. А. Куратов—А. Г. Пушкин жылыс</i>	28
<i>I. А. Куратов. А. Г. Пушкинлөн коміөдөм кывбурјас</i>	30
<i>Изјур Иван. Велікөј роч поет</i>	34
<i>Бенкендорфлы В. А. Жуковскіј пісмөыс</i>	38
<i>В. Вересајев. Пушкинлөн олөм</i>	40

Редколлегіја: М. доронін,
П. Шеболкін, I. Изјуров.

Отв. редактор М. доронін.

Техн. ред. М. Шестаков.

Главлит № 40 Зак. № 294. Тираж 1000. Стат. форм. 62×94, ¹/₁₆, 60000 зн. в печ. листе. 4,25
печ. л. Сдано производство 14/II-37 г. Подписано к печати 21/III-37 г.

Типография УМП, Дом печати, г. Сыктывкар, Коми АССР.

1627

Торја номерлөн доныс 1 ш. 50 ур.